

ისტორიული გეგმვით

სამეცნიერო-პოპულარული ჟურნალი, 2017 წ. თებერვალი, №2(76), ფასი 3 ლარი

23 თებერვალი უიო გვინეის სენების დღეა

«იყოს ჭაბუკი ესე უვილი ღმრთისა და მამა მრავალთა მონაზონთა, რამეთუ ღმრთისა გემოურჩევიან» 39

ლადო მესხიშვილი — 160 34

«ლ. მესხიშვილმა თავისი ფიქრი და ზრახვანი ქართული თეატრის «საქმის მოწესრიგებისა და სასურველ ნიშნებზე დაყენების» შესახებ პირანტლად შეასრულა. მან მრავალი ახალი პიესა დადგა თბილისსა და ქუთაისში, რომლებმაც განსაკუთრებული აღზილი დაიქავეს შემდგომში ქართული თეატრის ისტორიაში».

4 რუსეთის უნივერსიტეტის ქართულ სტუდენტთა ყოფა-ხსოვრება

14 სტალინ-გრაფთან გამარჯვების სამხედრო-პოლიტიკური შედეგები და საერთაშორისო მნიშვნელობა

19 ივანე ქარაქალიძის «მისქარი»

23 გარონტი ქიქოძე: ხსოვრება და ზნეობრივი იდეალი

29 პირველი ქართული კინო-ოპერატორი

43 შპს აბას I აღმოსავლეთ საქართველოში

გრაქლიანი — ამ აღმოსავლეთ მნიშვნელოვანად შეიქცაბა შეხვედრის მსოფლიო დამწერლობის **45** ისტორია

49 ქვის საიდუმლოს ზიარებადი შემოქმედი

დავით აღმაშენებელი

სამხრეთელის გეგმა

«ნიკოფსიტისა

ფარუხანდისა

საზღვრადმდე და

ოვსეთიდან სოფრად

და პრეპნადმდე»

სარჩევი

„სწავლის ძირი მზარე არის...“

■	ჩვენთვის უნივერსიტეტების ქართულ სტუდენტთა ყოფა-ცხოვრება	4
	„თერგდალეულები“	
■	მისილ გედვანიშვილი — ექიმი და საზოგადო მოღვაწე	11
	ოპი	
■	სტალინგრადთან გამარჯვების სამხედრო-პოლიტიკური შედეგები და საერთაშორისო მნიშვნელობა	14
■	ტარას იჩიტიძე: როგორც სწავლავდა, სტალინგრადში 18 გერმანელი გვანადგურა	17
	ღვთისმეტყველების	
■	ივანე ქერასელიძის «მისიური»	19
	მარადიული საფიქრალი	
■	გერონტი ქიქოძე: ცხოვრება და ზნეობრივი იდეალი	23
	ქართული კინოს ისტორიიდან	
■	პირველი ქართული კინოოპერატორი	29
	მარსკლავის გახსენება	
■	ქართული კინოს ლეგენდა	31
	იუბილე	
■	ლადო მესხიშვილი — 160	34
	ფინანსთა ცხოვრება	
■	«იქონ ჭაბუკი ესე შვილი ღვთისა და მამა მრავალთა მონაზონთა, რამეთუ ღვთისა გამოუჩინეს»	39
	სისხლით დაწერილი ისტორია	
■	შპს აბას I აღმოსავლეთ საქართველოში	43
	არქიტექტურა	
■	გრაქლიანი — ამ აღმოჩენამ მნიშვნელოვნად შეიძლება შეცვალოს მსოფლიო დაგეგმვის ისტორია	45
	ეს საინტერესოა	
■	ასტაროიდავს დადავინის განადგურება შეუძლია	48
■	მეცნიერები განგებს ტახტს: დიოდორე განათება, შესაქლოა, დადავინაზე ყველა მოცხალი არსება განადგურდეს	48
	მხატვრობა	
■	ქვის სიღრმეებს ზიარებული შემოქმედი	49

გამომცემელი: არასამეწარმეო იურიდიული პირი

„ისტორიული მემკვიდრეობა“

სარედაქციო კოლეგია

პასუხისმგებელი რედაქტორი ღარეჯან ანდრიაძე

მისამართი: თბილისი, დავით ბაქრაძის ქ. № 6 ტელ.: 234-32-95

UDC (უბკ) 050 (479.22)

0-892

რუსეთის უნივერსიტეტების ქართულ სტუდენტთა ყოფა-ცხოვრება

„ჩვენმა ბედნიერმა ახალგაზრდობამ, საჭიროა, იცოდეს, როგორ პირობებში უხდებოდათ უმაღლესი ცოდნის მიღება მის წინა თაობებს, როგორი დუხჭირი ცხოვრება ჰქონდათ მათ და, მიუხედავად ამისა, რა თავდადება იყვნენ ისინი სწავლა-განათლებისათვის. ჩვენმა ახალგაზრდობამ გვინდა ისიც დაინახოს, მისი წინაპრები, ზედმინევით მძიმე ყოფა-ცხოვრების პირობებში როგორ უთავსებდნენ ერთმანეთს სწავლასა და საქართველოსათვის, ქართველი და სხვა ხალხის მეგობრობისათვის სასარგებლო, საზოგადო საქმიანობას. ახალგაზრდობამ საჭიროა იცოდეს, როგორ პირობებშია შექმნილი ის ტრადიციები, რომელთა გამგრძელებლებადაც ისინი ითვლებიან დღეს და მათი ვალაია, შეინახონ, განავითარონ ყოველივე საუკეთესო, რაც შექმნილია წინა თაობების მიერ“, — ავტორის ამ მოსაზრებას ჩვენც ვიზიარებთ და მიზანშეწონილად მიგვაჩნია...

(დასასრული. დასაწყისი იხ. „ისტორიული მემკვიდრეობა“ №1)

არც 900-იანმა წლებმა მოუტანა რაიმე კარგი სტუდენტებს. 1901 წელს იმავე „კვალში“ გამოქვეყნებული იყო მოსკოვის უნივერსიტეტში მოსწავლე ერთ-ერთი ღარიბი ქართველი სტუდენტის დღიური, რომელიც გვიჩვენებს არა მხოლოდ დღიურის ავტორის, არამედ სხვა მისი მრავალი ამხანაგის ცხოვრების აუტანელ პირობებს.

„1900 წლის 20 ნოემბერი. „არსადიდან ხმა, არსით ძახილი“, ნამდვილად ასეა ჩემს „კამორკაში“ და მეც თვითონ აბა სად წავალ ამისთანა „მაისის“ დღეებში უპალტოთ და უკალოშოდ, თორემ ჩემს ოთახში ყოფნას ახლა ქვის კოდვა ჯობია, გარეთ უფრო თბილა ვინემ აქ, სულ ლოგინში როგორ გავატარო დღეები ჯანმრთელმა კაცმა და, თუ ლოგინს მოვცილდი, იმისთანა თქვენს მტერს, მე რომ მომივა; — მართლა, რომ სამუდამოდ ლოგინში ჩავვარდები. დალოცა ღმერთმა, რომ სადილის საჭმელად სასადილოში წასვლა არ მჭირდება, რადგან შინ ვიხდი „შვიდოულს“, თორემ მაშინ იქნებოდა ქოჩრის გლეჯა! დაღამდა

კიდეც და, მგონი, ნავთიც აღარა მაქვს. დილით შაქარმაც თავი დამიკრა და აღარ ვიცი, როდის მობრუნდება. ეს ოხერი, რაღა ახლა გამომელია ყველაფერი! სადაც არის, გოგო შემოვა და რა მივცე ყოველივე ამის საყიდლად, როგორ დავშალო ჩემი ოქროს „არაფრიანი“. არ იტყვის, სული წმინდა ხომ არ არის, შიმშილიც მე და ბნელში ყოფნაც! მართალია სახლის პატრონი ქალი... დღეს უკანასკნელი ვადაა სექტემბრის და ოქტომბრის ფულის მისაცემი. სადაც არის ისიც შემოვა. ოცისათვის, რომ შევპირდი, რომელი ჯამაგირის აღებას მოველოდი, მკითხოს კაცმა? კიდეც კარგი, რომ ამ სექტემბრის ლექციების ფული, რომელიც ბავშვებიდან ავიღე, ჩამოსვლისთანავე შევიტანე, თუმცა საჭმელად კაპიკი არ დამრჩენია. ამ მხრით მაინც თავისუფალი ვარ. დიდი იმედით უყურებ ჩვენს მომავალ ქართულ სალამოს, რომელიც ზეგ გაჩაღდება. იქნება მის შემოსავლიდან ცოტა რამ მერგოს და წელიწადში ერთხელ მაინც გავსინჯო „წვნიანი“ რამე, ე.ი. ვისადილო და მასთან

ცოტა რამ სახლის პატრონი ქალსაც ვარგო“.

ქართული სალამოს შემოსავალმა, როგორც ჩანს, დროებით შემსუბუქა მდგომარეობა დღიურის ავტორს, მაგრამ შემდეგ, 1901 წლის 10 იანვარს, ის წერს: „პირველი სემესტრი, როგორც იყო გავატარე, მაგრამ ამ მეორეს რაღა ეშველება. დღეები დღეებს მიჰყვება, თვეები — თვეებს, ჩემს შიმშილს კი არაფერი ეშველა, სადაც წავალ, თან მიმყვება, ეტყობა, ძლიერ შეეყვარებივარ: საფიქრალია, სამარემდინაც მიმაცილებს; აი ასე უნდა ერთგულება: ნეტა ამისათვის წაებაძნა მეფოსტეს, ასე მაღიმალ ნეტა ის მეჩვენებოდეს. საწყალი ჩემი წერილების ყუთი ერთთავად მეფოსტეს ელოდება, მაგრამ მის ლოდინს დასასრული აღარ მიეცა. ეს ერთი ხანია, დედაჩემი არაფერს მწერს, ნეტა ვიცოდე რა მოუვიდა, რატომ ცარიელი ბარათი მაინც არ გამოგზავნა, თუ ტვირთიანი არ შეიძლებოდა“?

ამ დღიურიდან ჩანს ისიც, რომ მისი ავტორი დიდი იმედით ელოდა კავკასიელ სტუდენტთა დამხმარე საზოგადოების დაარსებას. ამავე წლის 20 მარტს ის წერს:

„კაი ხანია, თვალყურს ვადევნებ ქართულ ჟურნალ-გაზეთებს და, როგორც ვხედავთ, ყველა მათგანი ცდილობს, რომ რაიმე მოაგვაროს ქართველ ღარიბ სტუდენტთა დასახმარებლად. ზოგი რა ზომებს ურჩევს საზოგადოებას, ზოგი რას. ცოტა არ იყოს, იმედი მომეცა კავკასიელ სტუდენტთა დამხმარე საზოგადოების დაარსების. ესეც კარგია, უიმედო სიცოცხლე სიკვდილის თანასწორია. ვუსურვებ, სიტყვა მათი არ დარჩენილიყოს სიტყვათ მღალადებლისა უდაბნოსა შინა“.

ცხოვრების ასეთმა პირობებმა 900-იან წლებში ბევრი ახალგაზრდა იმსხვერპლა. სიღარიბის მსხვერპლი გახდა ამ პერიოდში სწავლას უაღრესად მოწყურებული ოდესის უნივერსიტეტის სტუდენტი **სვიმონ წერეთელი**, რევოლუციური იდეებით გამსჭვალული მოწინავე ახალგაზრდა. მისი სიკვდილის გამო გამოქვეყნებულ ნეკროლოგში გულისტკივილით იყო აღნიშნული, რომ ევროპისა და რუსეთის უმაღლეს სასწავლებლებში მოსწავლე ახალგაზრდობის ჯგუფს მოაკლდა კიდევ ერთი, სიცოცხლით სავსე ახალგაზრდა, ოდესის უნივერსიტეტის სტუდენტი სვიმონ ლენტოხის ძე წერეთელი. დიდი დანაკლისია, — აღნიშნავდა ჟურნალი, — როცა სამომავლო იმედს — მოზარდ მოსწავლე ახალგაზრდობის მცირე რაზმს ეცლება საიმედო და კარგი ამხანაგი.

განსვენებული სვიმონი ჯერ კიდევ ქუთაისის, შემდგომ თბილისის სასულიერო სასწავლებელში სწავლობდა, და როცა რომ სემინარიელთათვის უმაღლესი სასწავლებლის კარი დახშული იყო, ერევანში გადავიდა და იქ დაამთავრა გიმნაზია. შემდეგ ოდესის უნივერსიტეტში საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე შევიდა. ძალიან ხელმოკლედ ცხოვრობდა, ამიტომ როცა მეორე კურსზე იყო, ავადმყოფობამ დასძლია. არავითარი სახსარი არ ჰქონდა, ავადმყოფობისათვის თავი დაეღწია და გარდაიცვალა. ეს შესანიშნავი ახალგაზრდა, მიუხედავად და-

უძლურებისა, რამდენადაც ღონე შესწევდა, მონაწილეობას იღებდა განმათავისუფლებელ მოძრაობაში“.

ამ დროის დუხჭირი ცხოვრების მსხვერპლი გახდა, აგრეთვე, იურიევის უნივერსიტეტის ქართველი სტუდენტი, ნიჭიერი და კარგი მომავლის მქონე ახალგაზრდა **გრიგოლ ნახუცრიშვილი**. გაზეთ „ცნობის ფურცელში“ ვრცელი წერილია მიძღვნილი მისი გარდაცვალების წლისთავისადმი, საიდანაც ვგებულობთ: დღეს 5 მარტს, შესრულდა ერთი წელი მას შემდეგ, რაც იურიევში უდროვოდ გარდაიცვალა საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტის ახალკურსდამთავრებული გრიგოლ ნახუცრიშვილი.

დიდად აფასებდნენ ამხანაგები და მეგობრები ნახუცრიშვილის იშვიათ ნიჭს, თავგანწირულ შრომას. 1900 წ. გრიგოლმა დაამთავრა სემინარია სტუდენტის ხარისხით. ამის შემდეგ იგი მოეწყო იურიევის უნივერსიტეტში იურიდიულ ფაკულტეტზე. მერე გადავიდა დაუსწრებელ საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე. 1901 წ. მაისში გამოცდების ჩაბარების შემდეგ ახალი საზრუნავი გაუჩნდა: როგორ გაეგრძელებინა სწავლა მეორე წელს; მართლაც, მეორე წელიწადი გრიგოლმა ნახევრად მშვიდრად გაატარა, მაგრამ მესამე კურსზე მაინც გადავიდა. მან შესანიშნავი ნიჭი გამოიჩინა საბუნებისმეტყველო საგნებში, განსაკუთრებით ფიზიკასა და ქიმიაში. „1902 წლის ზაფხულში, —

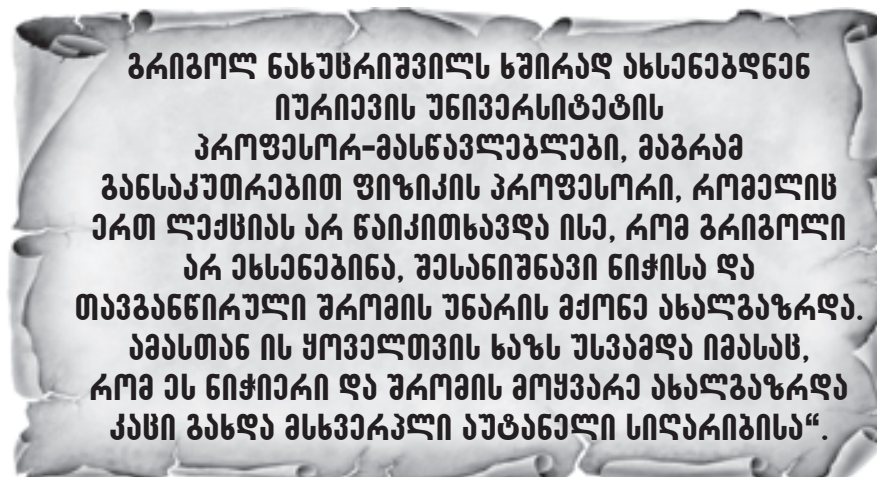
წერს ნახუცრიშვილის ერთ-ერთი ამხანაგი, — განსვენებულმა მითხრა: **მინდა ისეთი მანქანა ან აპარატი გავაკეთო, რომლის შემწეობითაც შესაძლებელი იქნება უმავთულოდ დეპეშების გადაცემა...** მე მოვაგონე იტალიელი მეცნიერის — მარკონის გამოგონება. „არა, თქვა მან, მარკონის აპარატი სულ სხვა სისტემისაა. კარგად მაქვს შესწავლილი, ის შორს მანძილზე დეპეშების გადასაცემად არ ვარგა, ჩემი კი ისეთი უნდა იყოს, რომ, რა მანძილზედაც გინდა, გადასცემ დეპეშას. ეს მოეწეობა საწერი მანქანის შემწეობით და ისეთი უნდა იყოს, რომ ერთ კაცს შეეძლოს ხუთი ექვსი, და თუ გინდა, ათი კაცის მაგივრად იმუშაოს“.

ის მუშაობას შეუდგა, მაგრამ უფულობა ზედმინევნით უშლიდა ხელს. დახმარებისათვის მიმართა ნ.ზ. ცხვედაძეს, რომელმაც დაუნიშნა მას თვეში 15 მანეთი სტიპენდია.

1903 წელს, გაზაფხულზე, გ. ნახუცრიშვილმა მანქანის მოდელი ვრცელი განმარტებით წარუდგინა პროფ. სადოვსკის. სადოვსკიმ დიდად მოუწონა, როგორც აპარატი, ისე მისი აწერილობა და ურჩია, წასულიყო პეტერბურგში და სამეცნიერო აკადემიისათვის წარედგინა.

აკადემიამაც ძალიან მოიწონა გამოგონება, და ურჩია განსვენებულს პრიორიტეტის დამტკიცება, მაგრამ აქაც უფულობა გადაელობა წინ. პრიორიტეტის დამტკიცებისათვის საჭირო იყო 30 მანეთი, ხოლო თვით მანქანის შექმნისათვის — 400-500 მანეთი. გ. ნახუცრიშვილი აქეთ ეცა, იქით ეცა, მაგრამ ვერსაიდან ვერაფერი ვერ მიიღო.

1904 წელს გამოცდების ჩაბარების დროს ცუდად გახდა, მაგრამ მაინც ყველა გამოცდა ჩააბარა და მშობლებს შეატყობინა, უკანასკნელ გამოცდას ვაბარებ და თებერვლის ბოლოს მანდ ვიქნებიო. მაგრამ სულ სხვაგვარად დატრიალდა მისი ბედი. გამოცდები ჩააბარა, უნივერსიტეტი დაამთავრა, მაგრამ უფულობის გამო სამშობ-

ლოში ვერ დაბრუნდა. შიმშილმა კვლავ გაუმწვავა ავადმყოფობა და სახლის ნაცვლად ამხანაგებმა კლინიკაში მოათავსეს, სადაც 5 მარტს გარდაიცვალა.

„ამხანაგებმა და პროფესორებმა პატივისცემს მოსწავლეს — განაგრძობს გაზეთი, — და მის საფლავზე ძეგლი ააგეს. მას ხშირად ახსენებდნენ იურიევის უნივერსიტეტის პროფესორ-მოსწავლელები, მაგრამ განსაკუთრებით ფიზიკის პროფესორი, რომელიც ერთ ლექციას არ წაიკითხავდა ისე, რომ გრიგოლი არ ეხსენებინა, შესანიშნავი ნიჭისა და თავგანწირული შრომის უნარის მქონე ახალგაზრდა. ამასთან ის ყოველთვის ხაზს უსვამდა იმასაც, რომ ეს ნიჭიერი და შრომის მოყვარე ახალგაზრდა კაცი გახდა მსხვერპლი აუტანელი სიღარიბისა“.

900-იანი წლების მიწურულში კიდევ უფრო მძიმე გახდა სტუდენტთა საყოფაცხოვრებო პირობები.

„მოსკოვის უნივერსიტეტის სტუდენტების, მეტი თუ არა, სამი მეოთხედი მაინც წელს მეტ გაჭირვებას განიცდის, ვინემ როდისმე წინადა განიცდიდა“, — წერს ჟურნალ „მნათობში“ მოსკოვის უნივერსიტეტის ქართველი სტუდენტი ფსევდონიმით „ივ-ძე“.

„დავინწყოთ ოთახების გაძვირებიდან, — განაგრძობს იგი, — ოთახების ფასებმა შედარებით წინანდელ წლებთან, იმ ზომამდე აიწია, რომ წარმოდგენაც კი მეტად ძნელია; მაგალითად, ოთახი, რომელიც წასულ წელს 20-25 მანეთად ქირავდებოდა, ესლა 30-დან 35 მანეთამდე ღირს. ამასთანავე, წინა წლებში 20-25 მანეთიან ოთახს ორი ამხანაგი ქირაობდა და ერთად ცხოვრობდნენ, რომ იაფად გამოსულიყვნენ, წელს კი თუ უმეტეს ნაწილად არა, ხშირად მაინც 30-35 მანეთიან ოთახში ერთის მეტს არ აყენებენ. თუ უნივერსიტეტს მოსცილდები 5 და კიდევ მეტი კილომეტრის მანძილზე, შეიძლება იშვოვ 15-16 მანეთად პატარა ოთახი, იმდენად პატარა, რომ ერთს სტუდენტს გაჭირვებით შეუძლია მოთავსდეს.

ამნაირად, ოთახის ფასზე თუ მივუმატებთ მომსახურეობის და განათების ფასს, რაც 2 მანეთს უდრის, გამოვა 17-18 მანეთი; მაშასადამე სტუდენტს მარტო ოთახი, მოსამსახურე და განათება დაახლოებით უჯდება 17-19 მანეთი. ამას უნდა მივუმატოთ სადილის ფასი; რაც უნდა მცირე სადილით დაკმაყოფილდეს სტუდენტი, 10 მანეთი უეჭველად უჯდება; შემდეგ დილა-საღამოს ჩაი შაქრით, სარეცხი და ბევრი სხვა უპირველესი საჭირო ნივთები, ყველა ამას, სულ მცირე, 8-10 მანეთი უნდა. ამნაირად, ტანისამოსისა და საჭირო ნივთების გარდა, რომ ცოტა გვარიანად იცხოვროს სტუდენტმა, მას თვიურად უნდა ჰქონდეს არა ნაკლებ 35-40 მანეთისა. ნამდვილად კი სტუდენტობის დიდ უმრავლესობას ამის ნახევარიც არ მოეპოვება. **ბევრია ისეთები, რომლებიც სახლიდან ერთ კაპიკს არ იღებენ. იმათი რიცხვი კი, ვინც 25-50 მანეთს იღებს, არ აღემატება დაახლოებით 3000-ს, მაშინ როდესაც მოსკოვის უნივერსიტეტში 9000-ზე მეტი სტუდენტი სწავლობს, იმისთანები კი, რომლებიც 40 მანეთზე მეტს იღებენ, თითებზე ჩამოითვლება. გაკვეთილის შოვნა და მასზე იმედის დამყარება ტყუილი ოცნება იქნებოდა; სხვა რაიმე ინტელიგენტური სამუშაოს შოვნა გაკვეთილის შოვნაზე ძნელია. აშკარაა, სტუდენტებს ერთილა დარჩენია: იშიმშილონ, სანამ მოთმინება და ძალა დარჩენიან, და კიდევ შიმშილობენ, მაგრამ შიმშილობს არა მარტო უნივერსიტეტის 6 ათასამდე სტუდენტი, — თუ მეტი არა. ერთი ამდენი მაინც სხვა სპეციალური უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტობა უნდა მიუმატოთ და ამნაირად გამოვა მშვიერ სტუდენტთა, სულ მცირე, 12-ათასიანი არმია, რომელიც წარმოუდგენელ გაჭირვებაში იმყოფება.**

ამ გაჭირვების შესამსუბუქებლად არსებობს უნივერსიტეტის სასადილო, რომლის მიზანია, მიანოდოს სტუდენტობას იაფფასი-

ანი სადილები და ზოგსაც უფასოდ აძლიოს, მაგრამ ვერც ეს სასადილო შევლის გაჭირვებას, წინათ ამ სასადილოში ორ-კერძიანი სადილი ღირდა 6 მანეთი, შემდეგ 7 მანეთი და 60 კაპიკამდე ასწიეს და ახლა კი 9 მანეთი ღირს. უკანასკნელი მხოლოდ 200-300 სადილს იძლევა, რადგან მეტის მოცემის საღსარი არ შესწევს.

ამ დიდი გაჭირვების ნათელსაყოფად, — აღნიშნავს წერილის ავტორი, — ყურადღებას მივაქცევ შემდეგზე: უნივერსიტეტის კარიდორებში ხშირად შეხვდებით ასეთ განცხადებას — „ამხანაგებო! სიცივით ვკვდები, მაჩუქეთ თუ რომელიმეს გაქვთ ძველი ტანისამოსი! მისმინეთ, ნუ მომკლავთ სიცივით“. ქვეშ აწერია მისამართი, სადაც შეიძლება ძველი ტანისამოსის მიტანა, ანდა ძველი ტანისამოსის მქონე თუკი გამოჩნდა, ასეთ განცხადებაზე მიაწერს თავის მისამართს, სადაც უნდა მიაკითხოთ განცხადების გამომკვრელმა. ან კიდევ: „ამხანაგებო! ფეხზე არ მაქვია, ფეხშიშველი სიარული უნივერსიტეტში და ისიც ამ ყინვაში, თქვენ იცით შეუძლებელია, მომეცით თუ ვისმეს გაქვთ ძველი ფეხსაცმელები“, და სხვა ბევრი ამგვარი განცხადებები; რასაკვირველია, ასეთ პირობებში მყოფი სტუდენტი არაფერ შავ სამუშაოსაც არ ითაკილებს.

ამას წინათ, — განაგრძობს ავტორი, — მოსკოვის გაზეთში აწერილი იყო ერთი სტუდენტის მდგომარეობა. სტუდენტს ერთ ღარიბ მცხოვრების სამზარეულოს ერთი კუთხე უქირავებია და იქ მოუნყვია საწოლი ბინა და თან შეუსწავლია მეჩემის ხელობა და აკერებს ძველ ფეხსაცმელებს, ამნაირად შოულობს თვეში 6 მანეთს და ცხოვრობს ამით“.

წლები გადიოდა და სტუდენტთა მდგომარეობა სულ უფრო სავალალო ხდებოდა. 1910 წლისათვის გაძვირდა სურსათი, ბინები, ტანსაცმელი და სხვ. მოსკოვის უნივერსიტეტის ერთ-ერთი ქართველი სტუდენტი „ლამურას“ ფსევდონიმით „სახალხო გაზეთში“ წერს: „ყოველ წელს მეტად

მწვავდებოდა ბინის საკითხი, აქამდე 20 მანეთად მაინც შეიძლებოდა გეშოვნა სადმე უნივერსიტეტის ახლოს ცოტად თუ ბევრად რიგიანი ოთახი; დღეს ეგ სიტყვა „ოცი მანეთი“ ოთახის პატრონთა ლექსიკონში წაიშალა და სამ თუმან ნაკლებ ოთახის ფასს ვერსად გაიგონებ. ჩვენი სტუდენტისათვის, რომლის ბიუჯეტსაც, ისიც იშვიათად, მხოლოდ 25 მანეთი შეადგენს — ეს ამბავი მეტად საგრძნობელია. ამ მიზნით ან უნდა გაიხიზნო ქალაქგარეთ და უნივერსიტეტს სტუმრად თუ ეწვევი კვირაში ორჯერ ან ერთხელ, თორემ სხვაგვარად ან შიმშილი მოკლავს და ან სიცივე. აქ კიდევ სწავლის ფული, ტანისამოსი, განსაკუთრებით საზამთრო, მით უფრო, რომ მოსკოვს თოვლი უკვე ესტუმრა გასულ კვირაში. ახლავე, გასულ წლებთან შედარებით, სიცივეები საგრძნობელი დაიჭირა. შემოდგომა წაიშალა და პირდაპირ ზამთარი დადგა. ზოგიერთი ჩვენი სტუდენტის მდგომარეობა ასეთია, რომ დილით სანამ ცოტა არ დათბება, ე.ი. შუა დღე არ მოვა გარედ ვერ გამოვა და საღამო მოაწევს თუ არა შინისაკენ გარბის, რომსიცივემ არ მოუხსნოს გზაში, მიზეზი უპალტოობაა და შესაფერისი ტანსაცმლის უქონლობა. ამ მიზეზით იძულებულია ლექციებზე დაიგვიანოს და ზოგს სულ მიაწეოს თავი, რადგანაც ლექციები დილის 9 საათიდან საღამოს 8 საათამდე იკითხება, აბა ასეთ დროს როგორ უნდა გამოყოს თავი კარში ტიტველა კაცმა.

ამავე წელს ქართველი სტუდენტების მატერიალური მდგომარეობის შესახებ ჟურნალ „განათლებაში“ გამოქვეყნებულია პეტერბურგელი ქართველი სტუდენტის **ლადო გეგეჭორის** წერილი სათაურით: „უმაღლეს სასწავლებლებში მოსწავლე ქართველი ახალგაზრდობის მატერიალური მდგომარეობა“. „უმაღლეს სასწავლებლებში მოსწავლე ახალგაზრდობის უმეტესი ნაწილი, — წერს იგი, — შიმშილს განიცდის, მატერიალურად დაქვეითებულია. სიღარიბე და შიმშილი, ლუკმა პურზე ფიქრი და ზრუნვა მძიმე ლოდივით თავს დაგვწოლია. სულს გვიხუთავს, გვიშლის ხელს სწავლას უფრო ღრმად ჩავჭიდოთ ხელი, მეცნიერებას უფრო სწორის იმედით გავსდით. აი ერთ-ერთი წერილი ამის დამადასტურებელი, რომელიც მომივიდა მე ტომსკში მცხოვრებ ერთ-ერთ ქართველ სტუდენტისაგან. „მოგიყვებით ჩემს ამბავს, ტომსკიდან შემატყობინეს ქუთაისში, მიღებული ხარო. ეს კარგი, მაგრამ ახლა ფულის შოვნა იყო საქმე. დიდის ნვლების შემდეგ ვიშოვე ფული და გავემგზავრე 7 თუმნით. 3- მანეთი ბილეთში მივეცი. 8 მანეთი ბარგში, ტომსკში რომ ჩამოვედი 20 მანეთი მქონდა. აქ სამოსწავლო ნივთების ყიდვის შემდეგ არაფერი დამრჩა. ერთი კვირის შემდეგ მომივიდა 30 მანეთი, დიასახლისს ოთახის ქირა მივეცი და ისევ ცარიელი დავრჩი. მას შემდეგ არაფერი მომსვლია. რაღა სიცოცხლეა, ჩემო ძმაო, ამისთანა სიცოცხლე. ერთი მითხარი რა მეცადი-

ნეობა შეუძლია კაცს როცა შიმშილი კუჭს სწვავს. დღეს მეთვრამეტე დღეა, რაც მე სადილი არ მიჭამია. ჩემს საქმელს შეადგენს დილას და საღამოს ჩაი და პური. ამხანაგებს ვერ მივმართავ, რადგანაც იმათაც იმდენი მოსდით, რომ თვითონ ძლივს ჰყოფნით. ისევ მეხმარება მ.ქ. ხან რვა კაპეიკს მაძლევს, ხან ორ შაურს დღეში ამ ფულით დილა საღამოს პურს ვყიდულობ და მეტი არაფერი. სახლში რომ მივწერო მაინც ვერ იშოვნებ და ვერ გამომიგზავნიან. ასეა, ძმაო, საქმე და თუ არ მოვკვდი შიმშილით ხომ კარგი, თუ არა და რა ვუყოთ: თავს ზემოთ ძალა არ არისო ნათქვამია... შენი ძმა და ამხანაგი ტ.“.

მომდევნო წლებში ხომ სრულიად აუტანელი გახდა სტუდენტთა და კერძოდ ღარიბ ქართველ სტუდენტთა მდგომარეობა. მოსკოვის უნივერსიტეტის ქართველი სტუდენტი ფსევდონიმით ი.ქ-ძე „მნათობში“ წერდა: „ვინ არ იცის, რომ ქართველი სტუდენტობის დიდი უმრავლესობა უსახსრობის გამო წარმოუდგენელ ნივთიერ გაჭირვებას განიცდის. მოსკოვის უმაღლეს სასწავლებლებში ქართველ მოსწავლე სტუდენტთა რიცხვი 300-350 კაცს აღემატება და მათში ერთი მეათედიც არ არის უზრუნველყოფილი, თითებზე ჩამოთვლა შეიძლება ისეთების რომლებიც თვეში მშობლებისაგან 40-50 მანეთს იღებენ. ზოგს თვიურად ძლივს აქვს 15-25 მან., ზოგი კიდევ უფრო ნაკლებს, ან სულ არაფერს არ იღებს; ამ უკანასკნელთა რიცხვი კი მეტად დიდია. ესენი გაკვეთილის შოვნის იმედით ცხოვრობენ, მაგრამ აქ გაკვეთილების შოვნა დიდ ბედნიერებას წარმოადგენს. დანარჩენი კი?.. წარმოუდგენელია იმათი გაჭირვება: ზოგს ოთახი არა აქვს, და იძულებულია ყოველ საღამოს ხან ერთ ამხანაგთან იყოს, ხან მეორესთან, ზოგს სადილის ფული არ ეშოვება და თუ სულ არა ნახევარჯერ მაინც მშოიერია. რაც შეეხება სხვა უპირველეს მოთხოვნებს, ამაზე ლაპარაკიც ზედმეტია. საჭიროა დახმარება, მაგრამ

ჩვენი სტუდენტისათვის, როგორც ბიუჯეტსაც, ისიც იშვიათად, მხოლოდ 25 მანეთი შეადგენს — ეს ამბავი მეტად საგრძნობელია. ამ მიზნით ან უნდა გაიხიზნო ქალაქგარეთ და უნივერსიტეტს სტუმრად თუ ეწვევი კვირაში ორჯერ ან ერთხელ, თორემ სხვაგვარად ან შიმშილი მოკლავს და ან სიცივე. აქ კიდევ სწავლის ფული, ტანისამოსი, განსაკუთრებით საზამთრო, მით უფრო, რომ მოსკოვს თოვლი უკვე ესტუმრა გასულ კვირაში.

ვისგან უნდა მოელოდეს დახმარებას გაჭირვებაში მყოფი სტუდენტი? წინათ სათვისტომო აღლევდა დახმარებას თავის უღარიბეს წევრებს და ამით უმსუბუქებდა მდგომარეობას, მაგრამ სათვისტომოს ეს არ შეუძლია, რადგან ამ პირობებში, როგორშიც ახლა რუსეთია, სათვისტომოები საღამოების გამართვას ვერ ახერხებენ და, რასაკვირველია, შემოსავალიც არა აქვთ. ამიტომ, ამჟამად მოსკოვის უნივერსიტეტის ქართველთა სათვისტომოს საღაროში მხოლოდ 40 კაპეიკი დევს.

ქართველ სტუდენტთა კიდევ უფრო მძიმე ეკონომიურ პირობებს აგვიწერს გაზეთ „თემში“ მეორე ქართველი სტუდენტი: „თუმცა ბევრი დაინერა ქართველ სტუდენტთა გაჭირვების თაობაზე, მაგრამ ის სავესებით გარკვეული და გათვალისწინებული არ არის.

დაკვირვებამ დამარწმუნა, რომ საზოგადოებას ჯერაც ვერ წარმოუდგენია ის უმწეობა, რასაც ჩვენ განვიცდით.

ძალიან ბევრი სტუდენტი ცხრა კაპიკად სადილობს და თუ ხანდისხან 13 კაპიკი დახარჯა, დიდი ნასიამოვნები იქნება მთელ დღეს. მეორე რა ყუათი უნდა მისცეს ამისთანა „სადილმა“? რა თქმა უნდა, არავითარი. სანყლები ბინაზე დაბრუნების უმაღლეს მწვევად გრძნობენ შიმშილსა და მოუთმენლად მოელიან შეღამებას, რომ ჩაით მაინც გამოიჭყიპონ.

აი ერთი „სასაცილო“ ამბავთაგანი. სტუდენტმა კ.გ. როგორც კი შეატყო, რომ შინიდან მიღებული

გროშები არა ჰყოფნიდა, შიმშილი კი საშინლად აწუხებდა — გადაწვიტა, მიემართა ექიმისათვის, რათა მას ისეთი წამალი მიეცა, რომელიც მადას დაუკარგავდა.

მეორე სტუდენტმა კიდევ მოინადინა მიემართა უნივერსიტეტის ექიმისათვის, რომ უსასყიდლოდ გამოენერა მისთვის ყუათის მომცემი წამალი“. ასეთმა უმწეო მდგომარეობამ სტუდენტობა იქამდე მიიყვანა, რომ მრავალი იმედდაკარგული ახალგაზრდა თავისი ხელით ისპობდა სიცოცხლეს.

„დიახ! — წერს 1908 წელს მოსკოვის უნივერსიტეტის ერთ-ერთი ქართველი სტუდენტი ფსევდონიმით „ივ-ძე“, ბევრი ვერ იტანს მუდმივ შიმშილობას, ვერ იკმაყოფილებს თავს მარტო პური და იძულებული ხდება თავის ხელით მოისპოს სიცოცხლე, იზრდება თვითმკვლელობათა რიცხვი უმაღლეს სასწავლებლებში (კვირაში თვითმკვლელობის სამი-ოთხი შემთხვევა არის). ისინი ტოვებენ მოკლე, ლაკონიურ წერილებს: „ვერ გავუძელ მუდმივ შიმშილობას“, „ან „ასეთ სიცოცხლეს სიკვდილი სჯობია“ და სხვა ამგვარი“.

თვითმკვლელებს შორის იყვნენ ქართველი სტუდენტებიც. ეს შესანიშნავი, მედგარი ვაჟკაცები, რომლებიც არავითარ დაბრკოლებას არ უშინდებოდნენ, მუდამ სხვისი იმედისა და ნუგეშის მიმცემი იყვნენ და ერთმანეთისადმი განსაკუთრებული მეგობრული დამოკიდებულებით ყოველმხრივ ცდილობდნენ, შეემსუბუქებინათ ურთიერთის მდგომარე-

ობა, აუტანელი გაჭირვების გამო კარგავდნენ წონასწორობას და მძიმე განცდის ქვეშ მოქცეულნი შეურაცხყოფილ სიცოცხლეს სიკვდილს არჩევდნენ. ამ მდგომარეობით აღლევებული და აღმფრთვებული იურიევის უნივერსიტეტის ქართველი სტუდენტი ვახტანგ გულისაშვილი წერდა: მარშანწინ მაისის შუა რიცხვებში თავი მოიკლა სამედიცინო ფაკულტეტის სტუდენტმა გუგული მხეიძემ. შარშან 21 ნოემბერს თვითმკვლელობით დაამთავრა თავისი სიცოცხლე მათემატიკის ფაკულტეტის სტუდენტმა ნიკოლოზ სიამაშვილმა, რომელსაც ერთი სახელმწიფო გამოცდა დაჰქონდა ჩასაბარებელი. გუშინ 19 ნოემბერს დილის 5 საათზე კავკასიური საღამოს შემდეგ საზოგადოებრივი საკრებულოს დარბაზში თავი მოიკლა ფილოლოგიური ფაკულტეტის II კურსის სტუდენტმა დათიკო ჟღენტმა, სიცოცხლით სავსე და სწავლის დაუშრეტელი სურვილის მქონე ახალგაზრდამ. მან როგორც დანარჩენმა ზემო დასახელებულებმა ვერ გაუძლო სიმშილსა და სიცივეს.

თვითმპყრობელობის პირობებში ოცნებაც კი არ შეიძლებოდა მათი მატერიალური პირობების გაუმჯობესებაზე, ამიტომ კვლავ გრძელდებოდა სტუდენტთა სიღუფური და მასთან ერთად მეორედებოდა უბედური შემთხვევებიც.

სტუდენტთა ხსნა მხოლოდ განმათავისუფლებელ მოძრაობაში იყო. მათი პირობების გაუმჯობესება მხოლოდ თვითმპყრობელობის დამხობის შედეგად იყო შესაძლებელი. ეს იცოდა სტუდენტობამ და ამიტომ იბრძოდა ასეთი თავგამოდებით მეფის მთავრობის დამხობისათვის, სწავლისა და შრომის თავისუფლებისათვის, არსებობის საშუალებისათვის. მაგრამ ყველაზე საკვირველი ის იყო, რომ ასეთ აუტანელ პირობებში სწავლის წყურვილი არ უნელდებოდა არა მხოლოდ რუსეთის ქალაქებში უკვე ჩასულ ქართველ ახალგაზრდობას, რომელიც იძულებული იყო ბოლომ-

ქალიან ბევრი სტუდენტი ხსრა კაპიკად სადილობს და თუ ხანდისხან 13 კაპიკი დახარჯა, დიდი ნასიამოვნები იქნება მთელ დღეს. მეორე რა ყუათი უნდა მისცეს ამისთანა „სადილმა“? რა თქმა უნდა, არავითარი. სანყლები ბინაზე დაბრუნების უმაღლეს მწვევად გრძნობენ შიმშილსა და მოუთმენლად მოელიან შეღამებას, რომ ჩაით მაინც გამოიჭყიპონ.

დე მიეყვანა დაწყებული საქმე, არამედ ახლად საშუალო სასწავლებელდამთავრებულებსაც, რომლებმაც იცოდნენ რუსეთის ქალაქებში ქართველ სტუდენტთა უმწეო მდგომარეობა, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მაინც თავდავინწყებით მიიღტვოდნენ იქით უმაღლესი განათლების მიღებისათვის.

ეს კეთილშობილური სიტამამე, — წერს ქართველი ახალგაზრდობის თავდადების შესახებ ილია ჭავჭავაძე, — ეს პატიოსანი თავგამომეტება, ეს, თუ გნებავთ, ვაჟკაცური წინდაუხედაობა — უკეთესი სამკაულია ყოველის კაცისა და ყმანვილკაცობის ხომ უკეთესი და აუცილებელი ღირსება და კუთვნილებაა. უკეთესს მოხუცს თუ რამ ენანება თავისის წარსულისა, სწორედ ამ თვისებათა შესუსტება ენანება ხოლმე და ამიტომაც არც ერთი გონიერი და სულგრძელი კაცი ამისთანაებში არ უსაყვედურებს ყმანვილ-კაცს, წინდაუხედავი რათა ხარო. საცა კეთილია, იქ აღებდადება არ უნდა და რომ სწავლა საზოგადოდ და უმაღლესი საკუთრივ კეთილია — ამას ეხლა ყურ და თვალდახშულიც აღიარებს. აქ ჩვენ ყმანვილკაცობას თავგანწირვას ვერაფერს წუნს ვერ დავსდებთ და ვინც წუნს დასდებს, შესცოდებს ღმერთსაც და კაცსაც“.

განსაკუთრებით მძიმე პირობები შეიქმნა სწავლისათვის მსოფლიო ომის დროს. არც ბინა, არც საჭმელი, არც ტანისამოსი, მუდმივი შიმშილი, სიცივე, უბინოდ აქეთ-იქით ხეტიალი მანანწალასავით, აუცილებელი თანამგზავრები იყვენ ქართველი სტუდენტობის დიდი უმრავლესობისა. ოღონდ კი თავი გამოეკვებათ და სტუდენტები არაფერს არ თავილობდნენ. ერთი სტუდენტი, მოსკოვის ერთ-ერთ თეატრ-ვარიეტეში ცეკვავდა, რათა ეარსება. „მოსკოვის თეატრ-ვარიეტე „მაქსიმში“, — წერს გაზეთი, — ლეკურს ცეკვავს მოსკოვის უნივერსიტეტის სტუდენტი ვანო ნანიშვილი, რომელსაც ოვაციებით ხვდება საზოგადოება. „მაქსიმის“

დირექცია თვითურად აძლევს ას მანეთს, რადგანაც ნანიშვილი ერთი იმათგანია, რომლის მონაწილეობაზეც არის დამოკიდებული თეატრის შემოსავალი; როგორც გადმოგვცემენ, ამ ახალგაზრდას ინვევენ ამერიკაში სან-ფრანცისკოს გამოფენაზე“.

ასე იყო დიდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის წინა პერიოდშიც.

1916 წელს გაზეთ „საქართველოში“ გამოქვეყნებულია მოსკოვის ქართველთა საზოგადოების გამგის — ბარბარე მიხეილის ასულის კაპანაძის განცხადება ქართველ სტუდენტთა მდგომარეობის შესახებ, სადაც წერია: „მოსკოვში საკმარისად აცივდა. ქართველი სტუდენტები აუტანელ გაჭირვებას განიცდიან. შავი პური არ იშოვება, ოთახები არ არის. ცის ქვეშ დარჩა მრავალი ქართველი. ნაწილმა თავი შეაფარა მოსკოვის ქართველთა საზოგადოების ბინას და ამავე საზოგადოების ლაზარეთს. ოთახი თვეში 40-50 მანეთ ნაკლები არ არის. თვეში 80-90 მან. ნაკლებ ცხოვრება შეუძლებელია“. შემდეგ კვლავ გამოქვეყნდა ბ. კაპანაძის წერილი: „სიძვირე ფართო ხასიათს იღებს. სტუდენტთა სასაბილოში პურს ნაკლებს იძლევიან. ყველაფერს ფასი ემატება“.

ამგვარად, თვითმპყრობელობის პირობებში რუსეთის ქალაქებში უნივერსიტეტის დაარსების დღიდან ოქტომბრის რევოლუციამდე, სტუდენტთა უმრავლესობა სიღატაკეში ატარებდა თითქმის მთელი ჭაბუკობის პერიოდს, იმ წლებს, როცა მთელი სიცოცხლის მანძილზე მოსაგონარი სიამოვნება უნდა მიეღო.

რა შესანიშნავად გამოხატა ქართველი ახალგაზრდობის უდიდესმა მოსიყვარულემ და მოამაგემ, დიდმა ილიამ, ქართველი ახალგაზრდობის თავგანწირვა სწავლისათვის: **„რამდენს დაუღევია უღლეოთ სიცოცხლე, მშობელთა და მახლობელთაგან დაუტირებელს, მარტო იმის გამო, რომ შიმშილით დაუძლურებულს ხორცს ველარ უტარებია ღონიერი სული**

ჭაბუკისა სწავლის ეკლიან გზაზედ? რამდენს დედას გამოსცლია ამ გზით ხელიდამ შვილი, რამდენს დას — ძმა, რამდენს მეგობარს — მეგობარი და რამდენი საიმედო შვილი დაჰკარგვია ქვეყანას“!..

რუსეთის ქალაქებში სასწავლებლად წასულ ასეთ მძიმე მდგომარეობაში მყოფ ქართველ სტუდენტობას აზრი და გონება მუდამ თავის სამშობლოსაკენ ჰქონდა მიმართული. ისინი ყოველნაირად ცდილობდნენ, სისტემატურად მიეღოთ დაწვრილებითი ცნობები საქართველოს შესახებ, თუ რა ხდებოდა საქართველოს თითოეულ ქალაქში, მაზრაში, სოფელში. ყველა წერილში რუსეთში მყოფი ახალგაზრდობა თავის ნათესავებსა და მეგობრებს თხოვდა, რაც შეიძლება ვრცლად მიეწერათ მათთვის საქართველოს ცხოვრების შესახებ. მოსკოვის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის სტუდენტის **იონა აბაშიძის** მიერ თავის უახლოესი მეგობრის სპირიდონ კიკნაძისადმი ხარაგოულში მიწერილ პირად ბარათში ვკითხულობთ: „ჩვენ სტუდენტობის ხელმოკლეობაზე აღარაფერს გწერ, თავი მოგაბეზრე ამდენი წუნუნით, თუმც მე პირადად და ზოგიერთ ჩვენს ამხანაგებსაც შენი წყალობით საწუნუნო არა გვაქვს რა, მაინც ასე როგორ ხვდები ჩემს მდგომარეობას, მიდგება საქმე თუ არა ჩემი ფინანსების გათავებაზე, უკვე ვლებულობ შენგან სარჩოს და ასე გამაქვს დრო. ყველა წერილში მადლობას გწერ და, ალბათ, მოგაბეზრე თავი მადლობითაც. ახლა მინდა კიდევ ერთი თხოვნა შემოგიტვალო. უსახსრობას როგორმე გაუძლებ, ვერ უძლებთ და, ალბათ, ვერც გაუძლებთ მანდაური ამბების უცოდინარობას. ძალიან გთხოვ, კარგი თუ ავი ამბავი, შინაური თუ გარეული, შენი თუ სხვისი, ნაცნობისა თუ უცნობისა, კერძო პირისა თუ მთავრობისა, დაწვრილებით მომწერო. მით უმეტეს, რომ შენ ქალაქშიც გიხდება ჩასვლა და, რასაც კი ყურს მოჰკრავ, ჩვენთვის ყველაფერი საინტერესოა.

მანდ შენთვის უმნიშვნელო ამბავი აქ ჩვენთვის დიდი მნიშვნელობისა არის. სამშობლოს მოშორებულ კაცს მანდ დატოვებული ხის კუნძის ბედით კი აინტერესებს არამც თუ საზოგადო ამბები“. სამშობლოს ამბების ცოდნის ასეთი წყურვილით აღსავსე ახალგაზრდობისათვის, რასაკვირველია, დაუშრეტელი სურვილი იყო ქართულ ჟურნალ-გაზეთებისათვის თვალის გადავლება კი, რაც არ უნდა ძველი ქართული ჟურნალი ან გაზეთი მოხვედროდა ხელთ რუსეთში მცხოვრებ სტუდენტს, მაინც რამდენჯერმე უნდა გადაეკითხა. მთავარი ის იყო, რომ სტუდენტობას საშუალება არ ჰქონდა, გამოენერა პერიოდული ლიტერატურა. ამიტომ ნათესავები და ნაცნობ-მეგობრები აგროვებდნენ ქართულ ჟურნალ-გაზეთებს და უგზავნიდნენ რუსეთში მყოფ სტუდენტობას. **70-იან წლებში შეიქმნა ქართველ სტუდენტთათვის საქართველოდან ჟურნალები და გაზეთების რეგულარულად გაგზავნის შესაძლებლობა. ამას უფასოდ აკეთებდნენ თვით ჟურნალები და გაზეთების რედაქციები.**

პირველ რიგში რუსეთის ქალაქებში გაზეთების უფასოდ გაგზავნა დაიწყო „ივერიის“ რედაქციამ. ეს გასაგებიც არის. თუ ილია ჭავჭავაძე არა, მამ ვინ იცნობდა რუსეთში მყოფი ქართველი სტუდენტის მოთხოვნილებასა და სურვილებს. ამიტომ მან „ივერიის“ პირველივე ნომერი გაუგზავნა ყველა საუნივერსიტეტო ქალაქის უმაღლეს სასწავლებლებს. ამის შემდეგ რუსეთში თავისი პროდუქციის გაგზავნა დაიწყო „დროებისა“ და „ქართული ბიბლიოთეკის“ რედაქციებმაც. მაგრამ არც ეს ყოფნიდა სამშობლოს უსაზღვროდ მოსიყვარულე ახალგაზრდობას. 1883 წლის „დროებაში“ ვკითხულობთ პეტერბურგის უნივერსიტეტის ქართველი სტუდენტების წერილს: „დღეს ჩვენი უნივერსიტეტის სტუდენტების სამკითხველოში მოვიდა

„დროება“, „ივერია“ და „ქართული ბიბლიოთეკა“. ამ გაზეთებისათვის დიდად მადლობელი ვართ, მაგრამ ძლიერ კარგი იქნება, რომ სხვანიც არ დაგვივიწყებდნენ და „იმედის“, „შრომის“, „მწყემსის“ და „მოამბის“ რედაქციებიც თავიანთ მხრივ გამოგვიგზავნიდნენ ნომრებს. რუსეთის იმპერიის ყოველის ეროვნების გაზეთები და ჟურნალები იგზავნება აქ, საზღვარგარეთიდანაც კი. შეძლება რომ გვქონდეს გამოვინერდით, მაგრამ სად არის? ჩვენი შეძლებით სულსაც ძლივს ვიბრუნებთ და გაზეთები როგორღა გამოვინეროთ. ამ თხოვნას გარემოება გვაბედვინებს, რომ რადგან გაზეთები „დროება“, „ივერია“, „ქართული ბიბლიოთეკა“ სულ უსასყიდლოდ მოდის, ალბათ, არც ჩამოთვლილ გაზეთებს გაუჭირდებათ რამდენიმე ნომრის უსასყიდლოდ გამოგზავნა, თუ არ დაიშურებენ და პატივს სცემენ ჩვენ თხოვნას“.

1884 წელს „დროებაში“ გამოქვეყნებულია ხარკოვის უნივერსიტეტის ქართველი სტუდენტების მადლობა რამდენიმე გაზეთის რედაქციისადმი, რაც იმას მოწმობს, რომ ქართული ჟურნალ-გაზეთების გამომცემლობანი თავიანთ გამოცემებს უგზავნიდნენ ხარკოვის ქართველ სტუდენტობასაც.

„ხარკოველი ქართველი სტუდენტები — წერს „დროება“ — ჩვენი გაზეთის შუამავლობით მადლობას უძღვნიან „ივერიის“, „შრომის“ და „კავკაზის“ რედაქციებს და აგრეთვე „ნობათის“ რედაქციასაც, თავიანთი გამოცემების უფასოდ გამოგზავნისათვის და სთხოვენ ყველა ქართული და რუსული ადგილობრივი ჟურნალ-გაზეთების რედაქციებს თუ სამიძიმოდ არ დაურჩებათ, უგზავნონ თავიანთი გამოცემები“.

1900 და 1901 წელს „კვალში“ გამოქვეყნებულია მოსკოვის ქართველ სტუდენტთა მადლობა ქართული ჟურნალ-გაზეთების რედაქციებისადმი.

„ქ-ნო რედაქტორო! ნება გვიბოძეთ, „კვალის“ საშუალებით ჩვენ

ნი უმძიმესი მადლობა გამოუცხადოთ იმ რედაქციებს, რომლებიც უსასყიდლოდ გვითმობდნენ თავის გამოცემებს 1899 წლის განმავლობაში, სახელდობრ: „კვალის“, „ცნობის ფურცლის“, „მწყემსის“ „Пастырь“-ის „Кавказское сельское хозяйство“-ს რედაქციებს, „Новое обозрение“-ს, „ჯეჯილის“ რედაქციებს კი — ფასის დაკლებისათვის“.

მოსკოვის ქართველი სტუდენტობის მონდომებით

მ. მაჭავარიანი“.

„მოსკოველი ქართველი სტუდენტები უღრმეს მადლობას უცხადებენ შემდეგს რედაქტორებს ჟურნალ-გაზეთების უფასოდ მიწოდებისათვის წარსულს 1900 წელს: 1, „კვალის“ რედაქციას, 2, „ჯეჯილისას“, 3, „მწყემსისას“, 4, „პასტირისას“ და 5. „კავკაზსკოე სელსკოე ხოზიაისტვოს“-ას.

მოსკოველ ქართველ სტუდენტების მონდომილობით

სტ.მ. ასათიანი“.

1902 წელს „კვალის“, „ცნობის ფურცლის“, „მოამბის“, „ჯეჯილის“ და სხვათა რედაქციებს მადლობას უცხადებს კიევის ქართველი სტუდენტობა 1901 წლის განმავლობაში ჟურნალ-გაზეთების უფასოდ გამოგზავნისათვის.

შემდეგ ქართულ ჟურნალ-გაზეთების რედაქციების მიერ თავიანთი გამოცემათა უფასოდ გაგზავნამ რეგულარული ხასიათი მიიღო და რედაქციები უკვე ვალდებულიდნენ თავს, სისტემატურად მიეწოდებინათ ჟურნალ-გაზეთები, როგორც მოსკოვში, ისე სხვა ქალაქებში, აგრეთვე, საზღვარგარეთ მოსწავლე ქართველ სტუდენტთათვის. ამას კიდევ ის კარგი შედეგები მოჰყვა, რომ ახლაც ძველ საუნივერსიტეტო ქალაქების ბიბლიოთეკებში არის ქართული ჟურნალ-გაზეთების საკმაოდ დიდი კოლექციები, ამან დიდი როლი შეასრულა უცხოეთში ქართული კულტურის პოპულარიზაციისათვის და ამას უმეტესწილად ისევ ქართველ სტუდენტ ახალგაზრდობას უნდა ვუმადლოდეთ.

მიხეილ გედევანიშვილი — ექიმი და საზოგადო მოღვაწე

ნევროპათოლოგი, რადიოლოგი, ფიზიო-თერაპევტი, ფსიქიატრი მიხეილ გედევანიშვილი მედიცინის ამ დარგებში მეცნიერულად მომზადებული პირველი ქართველი ექიმი იყო. რენტგენოსკოპიის, რენტგენოგრაფიისა და რენტგენოთერაპიის დარგში პარიზის გამოჩენილ მეცნიერებთან მუშაობის შემდეგ მიხეილ გედევანიშვილმა პირველად საქართველოში მეცნიერულ საფუძველზე მოაწყო რენტგენოთერაპია და რენტგენოგრაფია. საექიმო მოღვაწეობის გარდა, ბატონი მიხეილი დიდ კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობასაც ეწეოდა.

მიხეილ ალექსანდრეს ძე გედევანიშვილი 1862 წელს დაიბადა მანგლისში, სამხედრო მოსამსახურის ოჯახში. საშუალო განათლება თბილისის პირველ კლასიკურ გიმნაზიაში მიიღო, უმაღლესი — მოსკოვის უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტზე, რომელიც 1889 წელს დაამთავრა.

უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ თბილისში მუშაობდა მიხეილის საავადმყოფოს უმცროს ორდინატორად, 1890 წლიდან კი ელიზავეტოპოლის (განჯის, ახალ კიროვზადის) გუბერნიის ზანგეზურის მაზრაში — სოფლის ექიმად. ვინაიდან მაზრაში აფთიაქი არ იყო, **მ. გედევანიშვილმა ხელმოწერით შეაბრძოლა თანხა და მოაწყო აფთიაქი უღარიბესი მოსახლეობისათვის და თვითონვე მუშაობდა იმ.**

მ. გედევანიშვილმა ზანგეზურში ყოფნისას დაბეჭდა ნაშრომი — „ელიზავეტოპოლის გუბერნიის ზანგეზურის მაზრა მედიცინის მხრივ 1890-92 წლებში“. წიგნში მოყვანილია ეთნოგრაფიული ცნობები ნიადაგის, ჰავის, ხალხური საექიმო საშუალებების, სამკურნალო მცენარეებისა და სხვათა შესახებ.

1893 წელს **მ. გედევანიშვილი თიანეთის მაზრის ექიმად დაინიშნა და, საექიმო მოღვაწეობის გარდა, დიდ კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობასაც ეწეოდა თუშ-ფშავ-ხევსურეთში. იგი**

მკურნალობდა ადგილობრივი გარნიზონის ჯარისკაცებსაც და ოფიციალური მადლობაც აქვს მიღებული „დაბალი ჩინების უსასყიდლოდ მკურნალობისა და მათდამი გულითადი დამოკიდებულებისათვის“.

1895 წლიდან მ. გედევანიშვილი სპეციალურად მუშაობდა ნევროპათოლოგიის, ფსიქიატრიის, ფიზიოთერაპიისა და რენტგენოლოგიის დარგში. იგი მედიცინის ამ დარგებში პირველ მეცნიერულად მომზადებული ქართველი იყო, მან ორ წელიწადს იმუშავა პარიზში, მარკოს განთქმულ კლინიკაში.

1900 წელს მ. გედევანიშვილი მეორედ მიემგზავრება პარიზში და სულთ ავადმყოფთა კოლონიებსა და საავადმყოფოებში მუშაობს პარიზის გარეუბნებში. ამ წელს იგი მონაწილეობს პარიზში შემდგარ ექიმთა საერთაშორისო კონგრესის ფსიქიატრთა და ნევროპათოლოგთა სექციის მუშაობაში.

მ. გედევანიშვილმა კარგად შეისწავლა ოდესისა და ვარშავის საზოგადოებრივ და კერძო ფსიქიატრიულ დაწესებულებათა მუშაობა. ამის შედეგად მან ორი შრომა გამოაქვეყნა: „**ქალაქ თბილისში სულთ ავადმყოფთა შავრდომა-პატრონების საკითხისათვის**“ და „**დაწესებულებათა მოწყობა სულთ ავადმყოფთათვის თანამედროვე შეხედულებების თანახმად ავადმყოფთა არსსა და მკურნალობაზე**“.

საზღვარგარეთ მესამედ ყოფნისას (1907 წელი) მ. გედევანიშვილი პარიზის გამოჩენილ მეცნიერებთან მუშაობს რენტგენოსკოპიის, რენტგენოგრაფიისა და რენტგენოთერაპიის დარგში, ამ გარემოებამ მისცა მას შესაძლებლობა, პირველად საქართველოში მოეწყო მეცნიერულ საფუძველზე რენტგენოთერაპია და რენტგენოგრაფია.

იმავე წელს იგი გაეცნო პეტერბურგის სამხედრო-სამედიცინო აკადემიის ნერვულ და ფსიქიატრიულ კლინიკებს.

უკანასკნელად მ. გედევანიშვილი 1913 წელს იყო საზღვარგარეთ. მას მიწერ-მოწერა ჰქონდა ბევრ უცხოელ მეცნიერთან.

მ. გედევანიშვილმა 1889 წელს კავკასიის ექიმთა მეორე ყრილობაზე დაწვრილებითი მოხსენება გააკეთა ამ დროის ნაკლებად შესწავლილი დაავადების შესახებ და მკურნალობის ორიგინალური მეთოდი წამოაყენა.

კავკასიის საექიმო საზოგადო-

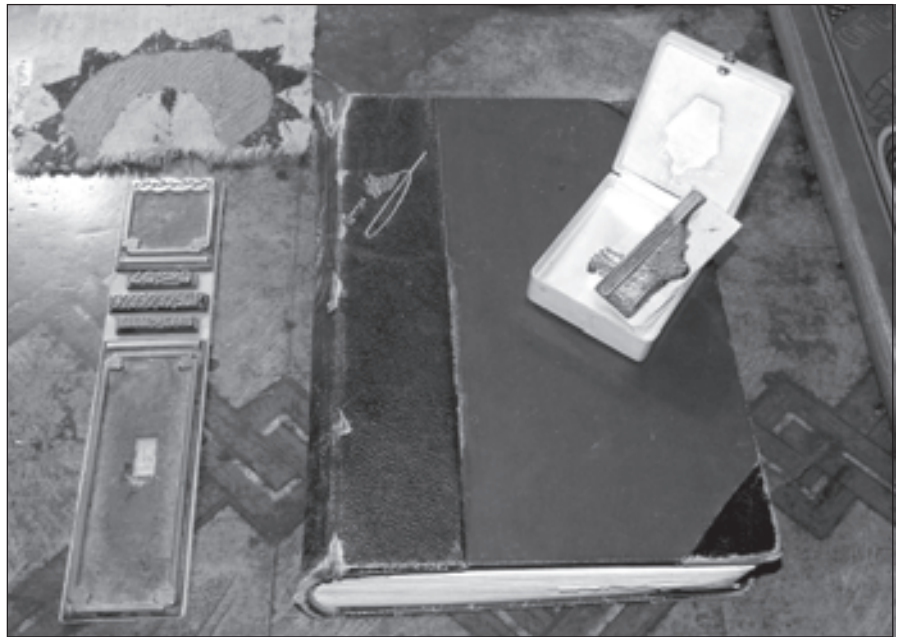
ება ჩამოყალიბდა 1864 წლის აპრილში მოწინავე ქართველ და რუს ექიმთა (ივანე სობოლშჩიკოვი, გიორგი დავრიშვილი, ი. დებნერი, ზაქარია ზუბალაშვილი, ს. ბასტაბაშვილი, ი. პრიბილი, ე. გომბალტი, ი. ჩიგინი და სხვ.) თაოსნობით. კავკასიის საექიმო საზოგადოების ყურადღების ცენტრში იყო საქართველოსა და კავკასიის კლიმატურ-ბალნეოლოგიური რესურსების, სამხარეო პათოლოგიის, მოსახლეობის ანთროპოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხალხური მედიცინის შესწავლა. კავკასიის საექიმო საზოგადოება ოქმებისა და შრომათა კრებულების სახით აქვეყნებდა საზოგადოების სხდომებზე მოსმენილ მოხსენებებს. საზოგადოების საპატიო წევრები იყვნენ რუდოლფ ვირხოვი, ნიკოლოზ პიროგოვი, ივანე თარხნიშვილი, რომლებიც ხშირად აქვეყნებდნენ წერილებს მის კრებულებში. კავკასიის საექიმო საზოგადოება ორჯერ დააჯილდოვეს მედლებით მოსკოვისა და ვენის საერთაშორისო გამოფენებზე. საზოგადოებამ 1928 წლამდე იარსება და მოაწყო ექიმთა 2 ყრილობა 1893 და 1901 წელს.

1898 წელს იგი თბილისში ახლადგახსნილი სულით ავადმყოფთა თავშესაფრის დირექტორად დაინიშნა, სადაც უცვლელად მუშაობდა 25 წლის განმავლობაში. ეს საავადმყოფო ფსიქიატრიის ყველა იმ დროის უახლეს მოთხოვნებს აკმაყოფილებდა.

1898 წელს მასწავლებელ და მოსწავლე ქალთა თბილისის საზოგადოების თხოვნით ექიმი გედევანიშვილი ამ საზოგადოების წევრებს ფიზიოლოგიის სისტემატურ კურსს უკითხავდა. ეს იყო ფიზიოლოგიის თითქმის პირველი კურსი თბილისში ფართო აუდიტორიისთვის, ი. თარხნიშვილის ცნობილი ლექციების შემდეგ.

1899 წელს ექიმა ბადეანიშვილმა დააარსა ქართულ ექიმთა კოლეგტივის პირველი სამკურნალო და მის დირექტორად მუშაობდა.

ამავე დროს იგი რკინიგზის საავადმყოფოში მუშაობდა კონსულ-

ილია ჭავჭავაძის მხატვრულ თხზულებათა სრული კრებული

ტანტად ნევროპათოლოგიასა და ფსიქიატრიაში. იგი ხშირად გამოდიოდა მოხსენებებით და უახლესი სამკურნალო ელექტროპარატების დემონსტრაციით კავკასიის სამედიცინო საზოგადოებისა და საქართველოს ექიმთა და ბუნებისმეტყველთა საზოგადოების სხდომებზე. იგი დიდ ყურადღებას უთმობდა ფსიქოთერაპიის საკითხების შესწავლას. მისი შრომებიდან ამ დარგში გამოქვეყნებულია ქართულ და რუსულ ენებზე: „ბრბოს ფსიქოლოგია“ და „ბავშვთა ასაკის ფსიქოლოგია“ (ჟურნალი „განათლება“, 1912 წ. გაზეთები: „ზაკავკაზი“, 1908-09 წწ. და „ზაკავკაზსკაია რე“, 1912 წ.).

1916 წელს მან საქართველოს ექიმთა და ბუნებისმეტყველთა საზოგადოებაში გააკეთა მოხსენებები კანის კიბოს მკურნალობზე, ანტიდიფტერიული შრატის გამოყენებაზე, საქართველოში სანიტარული და სამედიცინო ორგანიზაციის ძირითად პრინციპებზე.

მ. გედევანიშვილის საზოგადოებრივი ცხოვრებაც ისევე მრავალფეროვანი და საინტერესოა, როგორც მისი საექიმო მოღვაწეობა. გიმნაზიაში ყოფნისას იგი იმ რევოლუციური წრის წევრი იყო, რომელიც მწერალ სოფრომ მგა-

ლობლიშვილთან იკრიბებოდა გორში.

მ. გედევანიშვილი მე-5 კურსიდან, 13 სხვა სტუდენტთან ერთად, გაფიცვის მოწყობისთვის გარიცხეს სასწავლებლიდან და იმიერკასპიის ოლქში გადაასახლეს. მხოლოდ წელიწად-ნახევრის შემდეგ დართეს მას ნება, ექსტერნად ჩაებარებინა გამოსამკვეთი გამოცდები.

თიანეთის მაზრის ექიმად მუშაობის დროს მ. გედევანიშვილი დიდ დროს ანდომებდა კულტურულ-საგანმანათლებლო მოღვაწეობას. შორეული სოფლებიდან მოსული მძიმე ავადმყოფები მას თავის სახლში მიჰყავდა და თვითონ უვლიდა მათ. მოსახლეობას ძლიერ უყვარდა იგი. მისი მოღვაწეობის ერთ-ერთი საინტერესო შემთხვევა მხატვრულად აღწერა მწერალმა ვლ. მცხეთელმა (გაზ. „ივერია“, 1894 წ. №260). **თიანეთში მ. ბადეანიშვილმა გიგლიოთა დააარსა, მოაწყო თეატრალური წრე და სოფლებში მოგზაურობის დროს ბავშვებს უფასოდ ურიგებდა წიგნებს, რკეულებსა და ფანქრებს.**

1898-1901 წლებში, თბილისში ცხოვრების დროს, მ. გედევანიშვილს ბინა იმ სახლში ჰქონდა,

რომელშიც ილია ჭავჭავაძე ცხოვრობდა. ამ სახლის ქვემო სართულის ნახევარი გაზეთ „ივერიას“ ეჭირა, მეორე ნახევარი კი — სამკურნალოს, რომელსაც მ. გედევანიშვილი ხელმძღვანელობდა.

ეს სამკურნალო უმთავრესად გარეუბნების ღარიბი მოსახლეობისათვის იყო განკუთვნილი და ამიტომ დაწესებული იყო ავადმყოფთა უფასო მიღების დღეები ყველა სპეციალობის ექიმებთან. ამ საქმეში საქართველოს ექიმთა საუკეთესო წარმომადგენლები მონაწილეობდნენ. ამავე სამკურნალოში იკრიბებოდა მარქსიზმის შემსწავლელი მუშათა არაღლეალური წრე. აქვე მუშებს შორის ვრცელდებოდა აკრძალული ლიტერატურა. შემდგომ პოლიციამ აღმოაჩინა ეს წრე და ამის გამო მ. გედევანიშვილმაც დევნა განიცადა (იხ. „ვპერიოდ“, 1905 წ. თავი — „ციხე და გადასახლება“, 1924 წლის გამოცემა, გამოშვება 1, გვ. 91), მაგრამ ამას არ შეუფერხებია მისი საზოგადოებრივი მოღვაწეობა. 1905-06 წლებში მის ბინაზე ქალთა თანასწორობის საქართველოს კავშირის არაღლეალური კრებები ეწყობა. ამ კავშირში საქართველოს ინტელიგენტთა და მუშა ქალთა საუკეთესო წარმომადგენლები შედიოდნენ. კავშირის ორგანიზატორი და თავმჯდომარე იყო მ. გედევანიშვილის მეუღლე ანასტასია გედევანიშვილი, ფრიად კულტურული და უმაღლესი განათლების მქონე ქალი. ამ კავშირის წარმომადგენლები მონაწილეობას იღებდნენ და ქართველ ქალთა სახელით გამოდიოდნენ საერთაშორისო და სრულიად რუსეთის ქალთა კონგრესებზე.

1906 წელს მ. გედევანიშვილი, ილია ჭავჭავაძესთან ერთად, სახელმწიფო სათათბიროს ამომრჩევლად დაასახელეს. სათათბიროს წევრთა ასარჩევად იგი პეტერბურგს გაემგზავრა. როგორც ცნობილია, ქართველმა ამომრჩევლებმა ერთსულოვნად მისცეს ხმა ილია ჭავჭავაძეს, რომელიც აირჩიეს კიდევ სახელმწიფო სათათბიროს წევრად. ილია ჭავჭა-

საბავშვო ბაღი გედევანიშვილების სახლში; საბავშვო ბაღის მასწავლებლები ბავშვების ერთ ჯგუფთან. შუაში — ა. გედევანიშვილი; მარცხნივ — მ. მექმარიანშვილი, მარჯვნივ — თ. ერისთავი

ვადემ საქართველოსთვის ავტონომიის მინიჭება მოითხოვა.

1908 წელს მ. გედევანიშვილის მეუღლემ განათლების სამინისტროს მიმართა თხოვნით — ნება დაერთოთ ქართული საბავშვო ბაღის გასახსნელად, მაგრამ უარი მიიღო. მიუხედავად ამისა, თავის ბინაში ფარულად მოაწყო საბავშვო ბაღი და აკაკი წერეთლის სახელი მიაკუთვნა. ეს საბავშვო ბაღი მისი ხელმძღვანელობით რევოლუციამდე მუშაობდა, რევოლუციის შემდეგ უკვე ნებადართული იყო ქართულ ენაზე სწავლება (გაზ. „კომუნისტი“, 1942 წ. 22 ივნისი; „რეჩ“, 1909 წელი, №347, 18/XII; უკრაინული გაზეთი „რადა“, 1909 წელი, №290, პედაგოგიურ მეცნიერებათა ინსტიტუტი).

1908-9 წლებში მ. გედევანიშვილი კავკასიაში ერობის დამფუძნებელი სათათბიროს წევრი იყო და ხშირად გამოდიოდა პროგრესული მოთხოვნებით.

1912 წელს მან თავისი ხარჯით გამოცა ღიდი ქართველი მწერლის — ილია ჭავჭავაძის მხატვრულ თხზულებათა სრული კრებული. ეს ბა-

მოცემა, საუკეთესო ძალადგა დაბეჭდილი და საუცხოოდ დასურათებული, ქართული პოლიგრაფიული ხელოვნების უსაზღვრესი ნიმუში იყო. ამ გამოცემის სარდაქციო კომისიაში ქართველი ინტელიგენტების საუკეთესო წარმომადგენელი მონაწილეობდნენ. ექიმ გედევანიშვილის სიკვდილის შემდეგ მისმა ძმამ უსასყიდლოდ გადასცა საქართველოს ლიტერატურის მუზეუმს ილია ჭავჭავაძის სახელთან დაკავშირებული მასალათა მდიდარი კოლექცია და გიგლიოთიკა, რომელშიც XIX საუკუნისა და XX საუკუნის დასაწყისის ქართველ მწერალთა ნიგნები შედიოდა.

მ. გედევანიშვილი 1922 წლის 29 ნოემბერს გარდაიცვალა გულის დამბლით.

მ. გედევანიშვილი ავტორია 30-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომისა, უმთავრესად, მისი სპეციალობის — ნევროპათოლოგიისა და ფსიქიატრიის სფეროდან და, აგრეთვე, საორგანიზაციო და საზოგადოებრივ საკითხებზე.

2 თეგერვალ სტალინგრადის გათავისუფლების დღეა

სტალინგრადთან გაგარჯვების სამხედრო-პოლიტიკური შედეგები და საერთაშორისო მნიშვნელობა

სტალინგრადთან საბჭოთა ჯარების გამარჯვებას დიდი სამხედრო-პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა — განადგურდა მოწინააღმდეგის ხუთი არმია: გერმანული მე-6 საველე და მე-4 სატანკო, მე-3 და მე-4 რუმინული და მე-8 იტალიური; გერმანულმა ჯარებმა მთლიანად დაკარგეს 32 დივიზია და 3 ბრიგადა, ხოლო სერიოზული მარცხი განიცადა მათმა 16 დივიზიამ.

სულ ბრძოლის მანძილზე, რომელმაც საერთო ჯამში 6-ნახევარი თვეს გასტანა, ფაშისტური ბლოკის ქვეყნების არმიებმა დაკარგეს მთელი იმ ძალების მეოთხედზე მეტი, რომლებიც იმ დროს საბჭოთა-გერმანიის ფრონტზე იმყოფებოდნენ. მათმა საერთო დანაკარგებმა მოკლულების, დაჭრილების, ტყვედ ჩავარდნილებისა და უგზო-უკვლოდ დაკარგულების სახით 800 ათასზე მეტი ჯარისკაცი და ოფიცერი შეადგინა. **ომების ისტორიაში აქამდე არ ყოფილა მსგავსი იმისა, რომ ჯარების ასეთი მრავალრიცხოვანი დაგვრვა, აღჭურვილი უახლესი სამხედრო ტექნიკით, მთლიანად ალყაშიმორტყმული და ლიკვიდირებული ყოფილიყო.** ნაცისტური გერმანიის რჩეულმა ჯარებმა ვოლგაზე ჰპოვეს თავიანთი დასასრული. საბჭოთა ჯარების შეტევის ორ-ნახევარი თვის განმავლობაში გერმანულმა არმიამ დაკარგა ყველაფერი ის, რასაც ხუთი თვის განმავლობაში კოლოსალური მსხვერპლის ფასად მიაღწია.

სტალინგრადთან გამარჯვებამ წარმოაჩინა წითელი არმიის მზარდი ძალა და საბჭოელი სამხედრო მეთაურების სამხედრო ხელ-

ოვნება. **სტალინგრადის ბრძოლაში წითელმა არმიამ პირველად განახორციელა ფრონტების ჯგუფის შეტევითი ოპერაცია მოწინააღმდეგის მსხვილი დაჯგუფების ალყაში მოქცევისა და განადგურებისთვის, თუმცა გამარჯვება ძვირად იქნა მიღწეული. საბჭოთა ჯარებმა 1,1 მილიონზე მეტი ადამიანი დაკარგეს.**

წითელმა არმიამ სტრატეგიულ ინიციატივა, რომელსაც სტალინგრადის ბრძოლის შემდეგ დაეუფლა, ომის ბოლომდე შეინარჩუნა. დონისა და ვოლგის შუამდინარეთში მოწინააღმდეგის განადგურების შემდეგ საბჭოთა ჯარები საერთო შეტევაზე გადავიდნენ უზარმაზარ ფრონტზე — ლენინგრადიდან კავკასიის მთისწინებამდე. შეიქმნა ხელსაყრელი პირობები გერმანული ჯარების განდევნისათვის სსრკ-ის ფარგლებს მიღმა.

განადგურებულ ხუთ არმიასთან ერთად გერმანულმა ხელმძღვანელობამ სამუდამოდ დაკარგა საბჭოთა კავშირზე გამარჯვების იმედი. „აღმოსავლეთში ომის დსრულების შესაძლებლობა შეტევის მეშვეობით უკვე აღარ არსებობს“, — განაცხადა ა. ჰიტლერმა ვერმახტის უმაღლესი საერთაშორისო შემადგენლობის თათ-

ბირზე 1943 წლის 1 თებერვალს.

სტალინგრადთან საბჭოთა ჯარების მიერ მოპოვებულმა გამარჯვებამ ბრძოლის ბედი შეცვალა არა მხოლოდ საბჭოთა-გერმანიის ფრონტზე, არამედ მეორე მსოფლიო ომის სხვა ფრონტებზეც. გერმანულმა სამხედრო მანქანამ განადგურებული დარტყმა მიიღო, რომელმაც მნიშვნელოვანწილად შეარყია მისი ბრძოლისუნარიანობა. ყველაფერმა ამახელსაყრელი პირობები შექმნა ანგლო-ამერიკული ძალების წარმატებული მოქმედებებისთვის გერმანიისა და მისი მოკავშირეების წინააღმდეგ.

ამგვარად, **საბჭოთა ჯარების კონტრშეტევამ სტალინგრადთან საფუძველი ჩაუყარა ახალი პერიოდის დაწყებას დიდი სამამულო ომისა და საერთოდ მეორე მსოფლიო ომის მსვლელობაში — ძირითადი ბარდატხის პერიოდს.** დონისა და ვოლგის შუამდინარეთში გამართული ბრძოლის შემდეგ ომი კიდევ ორ წელზე მეტ ხანს გაგრძელდა, თუმცა მოვლენათა მსვლელობა უკვე განსაზღვრული იყო. მომდევნო ბრძოლებმა დაასრულეს ნაცისტური გერმანიის განადგურება.

სტალინგრადის ბრძოლაში გამარჯვებას დიდი მნიშვნელობა გააჩნდა საბჭოთა კავშირის საშინაო მდგომარეობის შემდგომი განმტკიცებისათვის. მდინარე ვოლგაზე აღდგა ქვეყნის ცენტრალური რაიონების კავშირი სამხრეთთან. დიდი სამხედრო-პოლიტიკური და ეკონომიკური მნიშვნელობა ჰქონ-

და იმასაც, რომ ლიკვიდირებული იქნა კავკასიის საფრთხე. დაბრუნებული იქნა მნიშვნელოვანი საზღვარი და სასოფლო-სამეურნეო რაიონები. საბჭოთა კავშირის მილიონობით მცხოვრები გათავისუფლებული იქნა გერმანელთა ოკუპაციისგან, რომელთაც საზღვრების მუშათა, სოფლის მეურნეობისა და წითელი არმიის რიგები შეავსეს. კიდევ უფრო გაძლიერდა პარტიზანული მოძრაობა მონინალმდების ზურგში. ვოლგაზე გამარჯვებამ უდიდესი პოლიტიკური და შრომითი აღმავლობა გამოიწვია ქვეყანაში, გაამაგრა საბჭოელი ხალხის მორალური სულისკვეთება, ეს იყო შთამბეჭდავი მაგალითი საბჭოთა ჯარისკაცებისათვის საბჭოთა-გერმანიის ფრონტის ყველა მონაკვეთზე. საბჭოთა მწარმოებლობამ გაცილებით უფრო დიდი რაოდენობით დაიწყო ტანკების, თვითმფრინავების, ქვემეხებისა და სხვა საბრძოლო ტექნიკის წარმოება, ვიდრე აწარმოებდა გერმანია, რომელიც მთელი დასავლეთ ევროპის ეკონომიკას ეყრდნობოდა.

სტალინგრადთან გერმანული ჯარების განადგურებამ ხელი შეუწყო ანტიჰიტლერული კოალიციის კონსოლიდაციასა და განმტკიცებას. ამან, უპირველეს ყოვლისა, გამოხატვა ჰპოვა იმაში, რომ სტალინგრადის ბრძოლის პერიოდში და მისი დასრულების შემდეგ კოალიციის წევრი ქვეყნებში ფართოდ დაიწყო სამხედრო ნაწილებისა და შენაერთების ფორმირება, რომლებმაც შემდგომში მონაწილეობა მიიღეს ერთობლივ მოქმედებებში საბჭოთა, ინგლისურ და ამერიკულ ჯარებთან ერთად გერმანიისა და მისი მოკავშირეების წინააღმდეგ.

სტალინგრადის ბრძოლამ ხელი შეუწყო დიდი მოკავშირე ქვეყნების თანამშრომლობის სულისკვეთების განმტკიცებას. სტალინგრადის შემდეგ შეიარაღებული ბრძოლის მასშტაბების გაფართოებასთან დაკავშირებით წარმოიშვა კოალიციის წევრთა სამხედრო პოლიტიკისა და სტრატეგიის უშუალო კოორდინაციის

აუცილებლობა მისი წამყვანი ქვეყნების ხელისუფლებათა მეთაურების დონეზე.

სტალინგრადთან საბჭოთა ჯარების გამარჯვებამ უდიდესი მასტიმულირებელი ზეგავლენა მოახდინა იმ ქვეყნების ხალხების ეროვნულ-გამანთავისუფლებელ მოძრაობებზე, რომლებიც გერმანიისა და მისი მოკავშირეების ჯარების მიერ იყო ოკუპირებული.

თავის მხრივ, სტალინგრადთან გერმანული ჯარების დიდმა მარცხმა და უდიდესმა დანაკარგებმა ერთბაშად გააუარესა გერმანიისა და მისი მოკავშირეების სამხედრო-პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობა და ისინი უდიდესი კრიზისის წინაშე დააყენა.

კატასტროფამ დონისა და ვოლგის შუამდინარეთში თავისი ნიშანი დაადო ვერმახტის ჯარების მორალურ მდგომარეობას. გერმანიის არმიაში გაიზარდა დეზერტირობისა და მეთაურებთან ურჩობის შემთხვევები. გერმანელმა ჯარისკაცებმა ნაკლები გააფთრებით დაიწყეს საბრძოლო მოქმედებების წარმოება, მათ უკვე ფლანგებიდან დარტყმებისა და ალყაში მოქცევის შიში ჰქონდათ.

ვერმახტის უმაღლეს ოფიცერთა და განერალთა ნაწილს შორის გაჩნდა მმართველი რეჟიმის სანინააღმდეგო

მიმდინარეობა.

სტალინგრადთან გერმანული ჯარების დაღუპვის ნიშნად საეკლესიო ზარების სამგლოვიარო რეკვამ და გამოცხადებულმა სამდღიანმა გლოვამ მილიონობით გერმანელი გამოაფხიზლა, აიძულა ისინი სიმართლისათვის სახეში შეეხედათ. გარდაუვალი დამარცხების საშინელი ნიშანი პირველად გაჩნდა ნაცისტური პროპაგანდით დაბინდულ გერმანიის მცხოვრებთა შეგნებაში. გერმანული არმიის დაუმარცხებლობის რწმენა გაქრა გერმანელთა გონებიდან. გერმანიის მცხოვრებთა შორის სულ უფრო ხშირად მოისმენდით: „მალე ყველაფერი დასრულდება“.

დამარცხებამ სტალინგრადთან სერიოზული ნაპრალი გააჩინა ფაშისტური ბლოკის მატერიალურ და ადამიანურ რესურსებში. ვერმახტის უმაღლესი მთავარსარდლობის ოპერატიული განყოფილების უფროსის, გენერალ ა. იოდლის სიტყვებით, „გერმანიისა და მისი მოკავშირეების სამხედრო პოტენციალი 1942/1943 წლის ზამთრის ბრძოლების დასრულების შემდეგ უკიდურესად შერყეული იყო“. სტალინგრადის ბრძოლაში ტანკებისა და ავტომატების დანაკარგი გაუტოლდა გერმანიის ქარხნების მიერ მათ

ექსტრემიზმის წარმოებას, ქვეყნების — ოთხთვიანს, ნაღმსატყორცებისა და ქვეითთა შეიარაღების — ორთვიანს.

გერმანიის სამხედრო ეკონომიკაში დაიწყო კრიზისი, რომლის შესასუსტებლად მმართველმა რეჟიმმა ეკონომიკურ და პოლიტიკურ სფეროებში განსაკუთრებული ზომების მთელ სისტემას მიმართა, რომელსაც „ტოტალური მობილიზაცია“ ეწოდა. არმიაში დაიწეს 17-დან 60 წლამდე მაქსიმუმის განკარგულება, რომლებიც შეზღუდულად ვარგისი იყვნენ სამხედრო სამსახურისთვის. იმ სპეციალისტებზე, რომლებიც სამხედრო წარმოებაში იყვნენ დასაქმებული, ჯავშნის მოხსნა დაიწყო. სულ უფრო ხშირად გამოიყენებოდა ეკონომიკაში მოზარდებისა და ქალების შრომა. მიიღეს ეკონომიკის მკაცრი ზომები. ქვეყანაში მუშა ხელის მწვავე უკამარისობა დაიწყო და ის სამხედრო ტყვეებისა და გერმანიაში იძულებით გადასახლებული უცხოელების იძულებითი შრომის გიგანტურ ბანაკად გადაიქცა.

სტალინგრადის ბრძოლა გერმანიის მოკავშირეებისთვის მონენდილ ცაზე მეხის გავარდნასავით იყო. ჯარისკაცებისა და მოსახლეობის გამოფხიზლების პროგრესირებადი პროცესი დაიწყო რუმინეთში, იტალიაში, უნგრეთსა და ა.შ. გაიზარდა დეზერტირობისა და სამხედრო სამსახურიდან თავის არიდების შემთხვევები. 1943 წლიდან წითელი არმიას ტყვედ ბარდებოდნენ უკვე არა მხოლოდ ცალკეული ჯარისკაცები და ოფიცრები, არამედ რუმინული, უნგრული და იტალიური არმიების მთელი ქვედანაყოფები და ნაწილები. ურთიერთობა გამწვავდა ვერმახტისა და გერმანიის მოკავშირეთა არმიების სამხედრო მოსამსახურეთა შორის.

კიდევ უფრო ცუდი იყო პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობა რუმინეთში, იტალიაში, უნგრეთსა და ა.შ. ამ ქვეყნების მმართველმა რეჟიმებმა საბაბის ძებნა დაიწყეს ომიდან გამოსვლისა და დიდ ბრიტანეთთან და აშშ-

საბჭოთა მეომრები იბრძვიან ქარხანა „წითელი მოტომობრის“ ნაწარმებში

თან სეპარატიული ზავის გასაფორმებლად.

სტალინგრადთან გერმანული ჯარების განადგურებამ დარტყმა მიაყენა ფაშისტური ბლოკის საერთაშორისო მდგომარეობას. ომის წინ გერმანიას დიპლომატიური ურთიერთობა 40 სახელმწიფოსთან ჰქონდა. სტალინგრადის ბრძოლის შემდეგ ასეთი სულ 22 დარჩა, მათგან ნახევარზე მეტს გერმანიის სატელიტები შეადგენდნენ. გერმანიას ომი გამოუცხადა ათმა სახელმწიფომ, იტალიას — ექვსმა, იაპონიას — ოთხმა. კრაზი განიცადა გერმანიის იმედებმა იაპონიის მიმართ. 1943 წლის მარტში იაპონიის ხელისუფლებამ საბოლოოდ თქვა უარი გერმანიის მხარეზე საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ ომში ჩართვაზე. გერმანიისგან ჩამოშორება დაიწყო თურქეთმა, რომელსაც სსრკ-ის სამხრეთ საზღვართან 25 დივიზია ჰყავდა განლაგებული, და ესპანეთმა, რომელმაც საბჭოთა-გერმანიის ფრონტზე „ცისფერი დივიზია“ გაგზავნა. ეს ნეიტრალური ქვეყნები არსებითად გერმანიის „არამებრძოლი მოკავშირეები“ იყვნენ, თუმცა სტალინგრადის ბრძოლის შემდეგ თურქეთისა და ესპანეთის მმართველ რგოლებს შორის გაიზარდა ნეიტრალიტეტის შენარჩუნების გაძლიერების მისწრაფება.

მსოფლიოს მრავალი სახელმწიფო და პოლიტიკურმა მოღვაწემ

მაღალი შეფასება მისცა საბჭოთა ხალხის გამარჯვებას. 1943 წლის 5 თებერვალს მიღებულ სტალინისადმი წერილში აშშ-ის პრეზიდენტმა **ფ. რუზველტმა სტალინგრადის ბრძოლას უწოდა ეპიკური, რომლის გადამწყვეტ შედეგსაც ყველა ამერიკელი აღნიშნავს.** მოგვიანებით მან სტალინგრადს შემდეგი შინაარსის სიგელი გაუგზავნა: „ამერიკის შეერთებული შტატების ხალხის სახელით მე ამ სიგელს გადავცემ ქალაქ სტალინგრადს, რათა აღვნიშნოთ ჩვენი აღტაცება მისი მამაცი დამცველებით, რომელთა სიმტკიცე და თავდადება... სამუდამოდ აღაფრთოვანებს თავისუფალი ხალხის გულებს. მათმა დიადმა გამარჯვებამ შეაჩერა შემოსევის ტალღა და გახდა აგრესიის ძალების წინააღმდეგ მოკავშირეთა ერების ომის შემობრუნების წერტილი“.

დიდი ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრმა **უ. ჩერჩილმა** 1943 წლის 1 თებერვლის წერილში სტალინისადმი წითელი არმიის გამარჯვებას სტალინგრადთან გასაოცარი უწოდა. ხოლო დიდი ბრიტანეთის მეფემ სტალინგრადს საჩუქრად გამოუგზავნა ხმალი, რომელზეც ინგლისურ და რუსულ ენებზე ამოტვიფრულია წარწერა: „ფოლადით მტკიცე სტალინგრადის მოქალაქეებს — მეფე გეორგ VI-ისგან ბრიტანელი ხალხის ღრმა აღტაცების ნიშნად“.

ტარას იჩტიძე:

როგორც სნაიპერმა, სტალინგრადში 18 პერიანელი გავანადგურა

იმ მეზობლებს შორის, რომლებმაც 1943 წლის 2 თებერვალს სტალინგრადის მისადგომები ფაშისტი დამპყრობლებისგან გაათავისუფლეს, სერჟანტი ტარას იჩტიძე იყო. ბატონი ტარასი, დიდი სამამულო ომის ვეტერანი, ორი წლის წინათ საქართველოს პრეზიდენტმა ღირსების ორდენით დააჯილდოვა. ამჯერად ის ჩვენი სტუმარია და ომის ქარცეცხლიან დღეებზე მოგვითხრობს.

— სტალინგრადის ბრძოლა ერთ-ერთი მთავარი მოვლენაა მეორე მსოფლიო ომში. გერმანიის მთავარსარდლობას სურდა, დაეპყრო ქალაქი სტალინგრადი და მდინარე ვოლგის მარცხენა სანაპირო, რომელზეც გადიოდა მთავარი სატრანსპორტო გზა საბჭოთა კავშირის ევროპულ და აზიურ ნაწილებს შორის. 1941 წლის დეკემბერში იმის გამო, რომ არმია მზად არ იყო ზამთარში საომრად, გერმანელთა შეტევა მოსკოვზე შეჩერდა და საბჭოთა ჯარების კონტრშეტევის შედეგად უკანაც დაიხიეს.

სტალინგრადი იყო მთავარი ინდუსტრიული ქალაქი ვოლგის სანაპიროზე, აქ გადიოდა მნიშვნელოვანი მაგისტრალი, რომელიც აერთებდა კასპიის ზღვას ჩრდილოეთ რუსეთთან. ქალაქის დაპყრობით ჰიტლერი უზრუნველყოფდა მარცხენა ფლანგის უსაფრთხოებას ჯარისთვის, რომელიც კავკასიას უტევდა.

გარდა ამ სტრატეგიული მნიშვნელობისა, სტალინგრადის დაპყრობა ჰიტლერს იმიტომაც სურდა, რომ ქალაქს სტალინის სახელი ერქვა.

1942 წლის 17 ივლისს ქალაქზე დაიწყო გერმანელთა შეტევა **ბენერალ ფონ მაიხსის** მეთაურობით. ამ შეტევაში გერმანელთა მხრიდან მონაწილეობდა 250 ათა-

სი მეზობლი, ხოლო სტალინგრადის დაცვას ხელმძღვანელობდა გენერალი **ვასილ გორდოვი** 187 ათასი კაცით. გერმანელებს ეხმარებოდნენ იტალიის, უნგრეთისა და რუმინეთის სამხედრო შენაერთები. სტალინგრადს აღმოსავლეთიდან იცავდა ვოლგა, მეორე მხარეს კი თავმოყრილი იყო დამატებითი ძალები ქალაქის დასაცავად, რომელსაც მეთაურობდა **ვასილ ჩუიკოვი**.

ქალაქის მოსახლეობა, მათ შორის, ქალები და ბავშვები, მუშაობდნენ თავდაცვითი ნაგებობების მშენებლობაზე. 28 ივლისს სტალინმა გამოსცა ბრძანებულება, რომლის მიხედვითაც ყველას, ვინც უკან დაიხევდა და ფრონტს მიატოვებდა, დახვრეტდნენ. 23 აგვისტოს გერმანელებმა დაბომბეს ქალაქი და ათასობით მშვიდობიანი მოქალაქე იმსხვერპლეს. პირველი დარტყმა მიიღო 1077-ე საზენიტო პოლკმა, რომელიც, ძირითადად, ბრძოლებში გამოუცდელი ახალგაზრდა მოხალისე ქალებით იყო დაკომპლექტებული. მიუხედავად ამისა, ისინი ბოლომდე ებრძოდნენ გერმანელთა მე-16 სატანკო დივიზიას, მანამ, სანამ პოლკის 37-ვე ბატარეა არ განადგურდა. ქალაქის მოსახლეობისა და მუშებისგან შეიქმნა მოხალისეთა ბატალიონები. სტალინგრადის სატრაქტორო ქარხანა გადაკეთ-

ტარას იჩტიძე

და და დაიწყო ტანკების წარმოება. საბრძოლო ტექნიკა ქარხნიდან პირდაპირ ფრონტზე მიდიოდა, ისე, რომ ზოგჯერ შეღებვასა და სამიზნე მონყოილობის დაყენებასაც ვერ ასწრებდნენ.

1942 წლის 13 სექტემბერს გერმანელებმა დაიწყეს სტალინგრადის შტურმი. თუ ადრე საბჭოთა ჯარები ქალაქის შემოგარენში იბრძოდნენ, ახლა უკვე ქუჩებში გაჩაღდა ბრძოლები, იბრძოდნენ ყველა შენობისა და სართულისთვისაც კი. ქალაქის რკინიგზის ცენტრალური სადგური ცამეტჯერ გადავიდა ხელიდან ხელში. სექტემბრის ბოლოს გერმანიამ შეტევაში ჩართო მე-6 არმიისა და მე-4 სატანკო არმიის ძალები, მაგრამ დასახულ მიზანს ვერ მიაღწია — სტალინგრადი ვერ დაიპყრო. მას შემდეგ 74 წელიწადი გავიდა.

როცა ასეთი დღეები ახლოვდება, სევდა მიპყრობს, ვნერვიუ-

ლობ, ღამეები არ მიძინავს, ყველა კადრი თვალწინ მიდგას. სამამულო ომში მოხალისედ წავედი. მრავალშვილიან ოჯახში დავიბადე. ჩემი ორი უფროსი ძმა უკვე ფრონტზე იყო და მეც მიხდოდა, მებრძოლა. სკოლა დამთავრებული არ მქონდა, ომში წასვლის გადაწყვეტილება რომ მივიღე. გადაწყვეტილებას რომ აღარ შევცვლიდი, რადიოთი სტალინის სიტყვის მოსმენის შემდეგ მივხვდი. **ის სამშობლოს დასაცავად უხმობდა ყველას, ვისაც ბრძოლა შეეძლო, ხოლო მათ, ვისაც არ შეეძლო, მოუწოდებდა, ჯარისკაცების საკვებასა და თბილ ტანსაცმელზე ეზრუნათ...**

შინიდან ორჯერ გავიპარე. პირველ ჯერზე, ჩემი წლოვანება რომ შეიტყვეს, უკან დამაბრუნეს, მაგრამ შემდეგ ცდაზე წამიყვანეს. ახლაც თვალწინ მიდგას ის სურათი, როგორ ტიროდნენ, ერთმანეთს ეხვეოდნენ, საყვარელ ადამიანებს ემშვიდობებოდნენ... ზოგს სამუდამოდ...

ათ ახალგაზრდასთან ერთად წამომიყვანეს ჩემი რაიონიდან თბილისში. 1942 წლის 5 მაისი იყო. დედაქალაქშიც ყველა ტიროდა, აქაც ერთმანეთს თვალცრემლიანი ემშვიდობებოდნენ. ნავთლულის მიმღებ პუნქტში აღმოვჩნდი, თმა გადაგვპარსეს, მატარებელში ჩაგვსვეს და წაგვიყვანეს. ვფიქრობდი, სადმე გავჩერდებით და დედას წერილს მივწერ-მეთქი, მაგრამ 38 დღე-ღამე ვიარეთ და ვლადიკავსკოში ჩავედით. საბოლოოდ, კუნძულ სახალინზე ისე აღმოვჩნდი, რომ დედას წერილი ვერ გავუგზავნე.

სახალინზე ფიცი დავდედი და მესაზღვრეების ნაწილში ჩავირიცხე. მძიმე დღეები დამიდგა. ყოველღამე, სულ ცოტა, ორჯერ მა-

ინც განგაში ცხადდებოდა, ბევრს გვარბენინებდნენ. ცოტა ხანში მივიღეთ განკარგულება, რომ ფრონტზე უნდა წავსულიყავით. ორი თვის შემდეგ მოვხვდი კუიბიშევი, სადაც ჩვენი ნაწილი დააკომპლექტეს და 62-ე არმიას შეუერთეს. დივიზია 45-ე იყო. გამოგვიცხადეს, რომ სტალინგრადში უნდა ჩავსულიყავით.

მივადექით სტალინგრადს. საშინელი სიცივე იყო, ვოლგა გაყინული იყო, მაგრამ კატერით როგორღაც უნდა გადავსულიყავით. წინ საშინელი სურათი მოჩანდა — ცეცხლის ალში იყო გახვეული მთელი ქალაქი.

კატერით ორასი მეტრი ძლივს გავცურეთ და უცებ ძრავა გაფუჭდა, კატერი ყინულს ველარ ამტვრევდა. ოთხი საათის განმავლობაში მივცურავდით. ნაპირს რომ მივუახლოვდით, დაიძახეს, — გადახტითო და ყველანი გადმოვხტით, მაგრამ ვოლგიდან ბევრი ვერ ამოვიდა... შევედით ცეცხლმოდებულ სტალინგრადში. ქალაქის ქუჩებში დაღუპულთა გვამები ეყარა, მათ შორის, უამრავი ბავშვისა და ქალის, დამომბვისგან საშინელი მტვერი იდგა. იმ ღამეს არ მიძინია... დილით ჩვენთან მოვიდნენ და ბატალიონი ჩამოაყალიბეს. მეთაურად ლეიტენანტი **შარიკოვი** დაგვინიშნეს.

ბავშვობაში შურდულიდან კარგად ვისროდი, ამიტომ, როცა იარაღს გვირიგებდნენ, ვთქვი, კარგი სნაიპერი ვარ, ამ საქმეში გამოვდგები-მეთქი. კარაბინი მომცეს. სნაიპერის მოვალეობა ნეიტრალურ ზონაში ბრძოლაა. სტალინგრადში ქარხანა იყო, „ნითელი ოქტომბერი“. სწორედ ამ ქარხნის ტერიტორიაზე ვიბრძოდი წინა ხაზზე ორი თვის განმავლობაში. 1943 წლის 14 იანვარს დამჭრეს.

გერმანელები და ჩვენ ერთმანეთთან ძალიან ახლოს ვიყავით. მათი სანგრებიდან ამოსული კვამლი ჩანდა, ხმა გვესმოდა, მაგრამ ერთმანეთს ვერ ვხედავდით, რადგან ყველაფერი ცეცხლის ალში იყო გახვეული. როცა გერმანელმა მესროლა, მივხვდი, რომ დამჭრა, მაგრამ სროლა მოვასწარი. დიდხანს ვიყავი მიწაზე გართხმული, მეგონა, კიდეც მესროდა, მაგრამ აღმოჩნდა, რომ მოვკალი.

საველე პირობებში გაშლილ ლაზარეთში შევედი, ჭრილობა დამიმუშავეს, აუცილებელი აღმოჩნდა ჩემი ჰოსპიტალში გადაყვანა. ჩემზე უმცროსი გოგო იყო ერთი, რომელმაც, როგორც კი მოსაღამოვდა, ციგაზე დამაკრა და წამიყვანა. გზა არ იყო, ვოლგის ნაპირზე მოვდიოდით. თითქმის მთელი ღამე მატარა, 8 კილომეტრი გამოვიარეთ და ბორანთან მიმიყვანა.

მხოლოდ ჰოსპიტლიდან მოვახერხე დედისთვის სამკუთხა წერილის გაგზავნა. დედას ჩემი წერილი რომ წაუკითხავს, გონება დაუკარგავს და რამდენიმე დღის შემდეგ დაღუპულა კიდეც ახალგაზრდა ქალი. რვა თვის განმავლობაში ჩემზე არაფერი იცოდა...

მალე გამოვჯანმრთელდი და ფრონტს დავუბრუნდი. ვიბრძოდი ბელორუსიაში, დიდი ბრძოლები გამამხდა დნეპროპეტროვსკში, ზაპოროჟიეში, ნიკოლაევში, ოდესაში... იქაც დამჭრეს, მერე — პოლონეთშიც. პოლონეთი და გერმანია ფეხით მაქვს მოვლილი.

ფრონტიდან სამივე ძმა დავბრუნდი.

როგორც სნაიპერმა, სტალინგრადში 18 გერმანელი გავანადგურე, სულ კი დიდი სამამულო ომის პერიოდში — 59 ფაშისტი. ორჯერ დაწერეს გაზეთში ჩემზე.

მას შემდეგ ბევრი კარგი რამ მოხდა ჩემს ცხოვრებაში და ბევრიც — ცუდი, მაგრამ დიდი სამამულო ომის დღეები ვერაფერმა დამავიწყა. მიჭირს გულგრილად გახსენება ისეთი დღეებისა, როგორიც სტალინგრადისთვის ბრძოლა იყო.

საუბარი ჩაიწერა
პაპ ნასყიდაშვილმა

**შევედით სხსლმოღაბულ
სტალინგრადში. ქალაქის ქუჩებში
დაღუპულთა გვამები ეყარა, მათ შორის,
უამრავი ბავშვისა და ქალის,
დამომბვისგან საშინელი მტვერი იდგა.**

ივანე კერესელიძის «ზისკარი»

რუსეთის განმათავისუფლებელი მოძრაობის გავლენითა და ადგილობრივი ცხოვრების წინსვლის შედეგად წარმოშობილ პროგრესულ-პატრიოტულ ძალებზე დაყრდნობით ივანე კერესელიძემ საფუძველი ჩაუყარა საზოგადოებრივ ინიციატივაზე დამყარებულ, არაოფიციალურ უსუბსიდიო ქართულ ჟურნალისტიკას; ეროვნული კულტურის განვითარების მეტად მძიმე პირობებში გაბედულად აღმართა აღორძინების, განახლების, ცხოვრებისადმი აქტიური დამოკიდებულების დროშა.

ივანე კერესელიძე მრავალმხრივ მოღვაწეობას ეწეოდა. წერდა ლექსებს, მოთხრობებს, პიესებს, კრიტიკულ-პუბლიცისტურ წერილებს, გამოკვლევებს; თარგმნიდა მეცნიერულ და მხატვრულ თხზულებებს, ბეჭდავდა წიგნებს და სათავეში ედგა სხვადასხვა საზოგადოებრივ-საქველმოქმედო წამოწყებას, მაგრამ ჩვენი მწერლობის ისტორიაში მისი უმთავრესი დამსახურება „ცისკართან“ არის დაკავშირებული.

და აი, 1857 წლის იანვარში გამოვიდა ცენზურის მიერ ნებადართული ივანე კერესელიძის „ცისკრის“ პირველი ნომერი, რომელიც ჯერ კიდევ 1856 წლის 12 სექტემბერს ყოფილა მზად. ჟურნალს, რომელსაც მოწინავე საზოგადოება აღტაცებით შეხვდა, ეპიგრაფად წამოძვარებული ჰქონდა სიტყვები ზირაქის წიგნიდან: **„თუ შეიყვარო სმენად, მიითვალე და, უკეთუ მიუპყრა ყური შენი, ბრძენ იქმნე“**.

თვით რედაქტორმა სახალხო ინიციატივის, ეროვნულ-საზოგადოებრივი თაოსნობის პროპაგანდა თავისი ჟურნალის ერთ-ერთ ძირითად ამოცანად გამოაცხადა. „ყველაფერში მთავრობას ხომ არ უნდა ვუყუროთ პირში?“ — აი, ამ პროპაგანდის ამოსავალი დებულება.

„ხალხსა, რომელსაც ლიტერატურა აქვს გაჩაღებული მონობის დროს, — წერდა დიმიტრი ჯანაშვილი, — ის არასდროს არ დაეცემა, მაგრამ, თუ ლიტერატურა არა აქვს ხელში ჩავარდნის ჟამსა..., ძრიელ ჩქარა დაიღუპება და, თუ ამნაირს მდგომარეობას სისაწყლევ ზედ დავმატა, იმის დამხობას ეჭვი აღარა აქვს. ეს ყველაფერი ნიშნები ხალხისა და მისი ენის დამხობისა ეხლა ჩანს ჩვენი ხალხის ცხოვრებაში... მაგონდება ის

ზღაპრის კაცი, რომელსაც წალდი ჩაუვარდა წყალში და ცულიც ზედ მიაყოლა..., რადგანაც წალდი დამეკარგა, ამისთვის არც ცული მქონდესო“.

* * *

ივანე კერესელიძე 50-იანი წლების საზოგადოებრივ-ლიტერატურული მოძრაობის უშუალო გამგრძელებელია. გიორგი ერისთავის შემდეგ ის ჩაუდგა სათავეში ქართულ თეატრსა და ჟურნალს — ეროვნული კულტურის ორ მთავარ ბურჯს და მთელი სიცოცხლე ამ დიდ საქმეს ანაცვალა.

ივანე კერესელიძე დაიბადა თბილისში, 1819 წლის 10 ნოემბერს.

1839 წელს დედამ ხაჩატურ აბოვიანის კერძო პანსიონში მიაბარა, 1841 წელს თბილისის სასულიერო სასწავლებელში განაგრძო სწავლა, ხოლო 1843 წელს კეთილშობილთა გიმნაზიაში მიიღეს.

1849 წლიდან ი. კერესელიძე მონაწილეობდა გ. ერისთავის დრამატული დასის პირველ წარმოდგენებში, რომლებიც გიმნაზიის დარბაზში იმართებოდა. გ. ერისთავმა ის თავის თანაშემწედ დანიშნა და, როგორც რეჟისორს, რეპეტიციების ჩატარება მიანდო; ამასთანავე, ის პიესებსაც წერდა და სცენაზეც გამოდიოდა.

გიმნაზიაში სწავლის დროს გაეცნო ნიკოლოზ ბარათაშვილს, გრიგოლ ორბელიანს, დიმიტრი ყიფიანს; გატაცებული იყო ლიტერატურით, თხზავდა ლექსებს, თარგმნიდა პიესებსა და მოთხრობებს.

1850 წელს წარმატებით დაამთავრა გიმნაზია. მომდევნო წელს დავით დადიანმა და ეკატერინე ჭავჭავაძემ ზუგდიდში მიიწვიეს შვილების აღმზრდელად. მთავრის ოჯახში გატარებულმა წლებმა, ეკატერინე და ნინო ჭავჭავაძეებთან მეგობრობამ, მათი მდიდარი ბიბლიოთეკის გაცნობამ, რუს და ქართველ მოღვაწეებთან ურთიერთობამ დიდი როლი შეასრულა ივ. კერესელიძის საზოგადოებრივ-ლიტერატურული ინიციატივების ჩამოყალიბებაში. დადიანებმა გულუხვად დაასაჩუქრეს ივანე და ეს ქონება მან ქართული კულტურის სასარგებლოდ გამოიყენა.

1854 წლიდან ივანე კერესელიძე მეთაურობდა სახსარსა და მფარველობას მოკლებულ ქართულ დრამატულ დასს. თავდადებული შრომით მან ორი სეზონის ჩატარება შეძლო.

ლიტერატურული ჟურნალის დაარსებაზე გიმნაზიაში სწავლის

დროიდან ოცნებობდა, ხოლო 1853 წლიდან სამზადისსაც შეუდგა. 1856 წელს „ცისკარის“ აღდგენის ნება მიიღო და 1857 წლიდან გამოცემაც დაიწყო. თვრამეტი წლის მანძილზე, 1875 წლამდე, იგი უცვლელად ხელმძღვანელობდა ამ ჟურნალს.

ნებართვის მიღებამდე ივ. კერესელიძემ ხელი მიჰყო ქართული წიგნების გამოცემას. 1852—1856 წწ. დაბეჭდა საკუთარი პოემები: „მწყემსის სიყვარული“ და „ნაოხარი სოფელი“, სახელმძღვანელოები: „საკითხავი წიგნი ახალმოსწავლეთა ყრმათათვის“, „ახალი ახალმოსწავლეთა ყრმათათვის“, „მოკეთე სიტყვა“ და სხვ., რომელთა ნაწილს უფასოდ ურიგებდა ხალხს.

1857 წელს ივ. კერესელიძემ ცოლად შეირთო მსახიობი ნინო უზნაძე, რომელმაც დიდი ამაგი დასდო ქართულ თეატრს, მშობლიურ კულტურას, „ცისკარს“ — ქართულ ჟურნალისტიკას.

ი. კერესელიძის ოჯახი თბილისის ლიტერატურულ-კულტურული ცხოვრების ცენტრად გადაიქცა. ქართული ლიტერატურისა და კულტურის საჭიროებოთო საკითხებზე მოსალაპარაკებლად ამ საქმის ენთუზიასტები ივ. კერესელიძის სახლში იყრიდნენ თავს. აქ იკრიბებოდნენ: გრიგოლ, ალექსანდრე და ვახტანგ ორბელიანები, აკაკი წერეთელი, ლავრენტი არდაზიანი, რაფიელ ერისთავი, ბარბარე ჯორჯაძე, დანიელ ჭონქაძე, დავით ბაქრაძე, ანტონ

ფურცელაძე და სხვ. 1859 წელს ქართველი საზოგადოება აქ შეხვდა გამოჩენილ ფრანგ მწერალს ალექსანდრე დიუმას, რომელმაც გულთბილი სტრიქონები მიუძღვნა გულუხვ მასპინძელსა და მის ლიტერატურულ სალონს.

ივ. კერესელიძის „ცისკარი“ პრინციპულად განსხვავდება წინანდელი ქართული გამოცემებისგან.

საქმის მკვიდრ ნიადაგზე დასამყარებლად ი. კერესელიძე სათავეში ჩაუდგა ქართულ წიგნის პროპაგანდას, ცდილობდა, გაეღვიძებინა ეროვნული გრძნობა. ივ. კერესელიძემ სპეციალური სტატიები მიუძღვნა ქართულ ჟურნალისა და წიგნის გავრცელების საკითხს.

ივ. კერესელიძის „ცისკარში“ ერთნაირი აქტივობით მონაწილეობდნენ სხვადასხვა კუთხის ქართველნი, ჟურნალი საქართველოს ყველა კუთხეში ვრცელდებოდა და თანაბრად აშუქებდა აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს ცხოვრებას. იგი, შეიძლება ითქვას, სრულიად საქართველოს პირველი ბეჭდვითი ორგანო იყო და მან უთუოდ დიდი როლი შეასრულა საერთო ეროვნული შეგნების გამომუშავებასა და განმტკიცებაში.

1857 წლიდან „ცისკართან“ არსებობდა ქართული ლიტერატურის მოყვარულთა არალეგალური წრე, რომელსაც ივ. კერესელიძე მეთაურობდა. ამ წრეში, სხვათა შორის, გერცენის საზღვარგარე-

თულ გამოცემებსაც იცნობდნენ. ივ. კერესელიძე დიდი ყურადღებით ეკიდებოდა მდებრივ მკითხველის მოთხოვნებს. ჟურნალს მეტი ტირაჟით ბეჭდავდა, ვიდრე ხელისმომწერთაგან ჰქონდა დაკვეთილი და ზედმეტ ეგზემპლარებს უფასოდ ურიგებდა ხალხს. ასევე უფასოდ გზავნიდა ჟურნალს შორეულ, მთიან და თურქთაგან დაპყრობილ მესხეთ-აჭარაში (სადაც მან, სხვათაშორის, 1869 წელს არალეგალურად იმოგზაურა). ის ნომრები, რომლებშიც დ. ჭონქაძის, ი. ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთელისა და სხვათა აქტუალური ნაწერები იყო გამოქვეყნებული, ორმაგი და სამმაგი ტირაჟით გამოდიოდა.

ხელისუფლებისათვის იმთავითვე ცნობილი გამხდარა „ცისკართან“ არსებული წრის საქმიანობა და 1857 წელს ჟანდარმერიას ფარული მეთვალყურეობა დაუწესებია აღნიშნული წრისა და პირადად რედაქტორისადმი.

ივ. კერესელიძე ცდილობდა, არა მარტო შეენარჩუნებინა ჟურნალი, არამედ გარკვეული დამოუკიდებლობაც მოეპოვებინა მისთვის. იგი საკუთარ ქონებას ახმარდა „ცისკარს“, თვითონ აწყობდა, ბეჭდავდა და ურიგებდა ხელისმომწერთ, სათავეში ჩაუდგა მშობლიური ენისა და ლიტერატურის განვითარებისათვის ბრძოლას, რომელსაც მწვავე ხასიათი ჰქონდა.

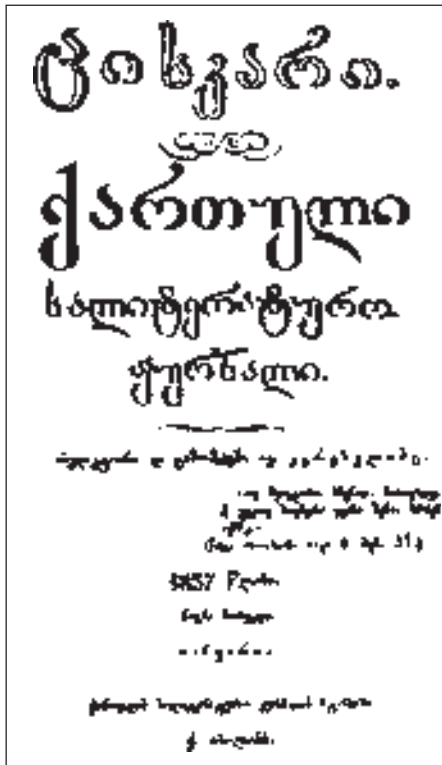
ივ. კერესელიძის სატირულიუმორისტულმა ფელეტონებმა, „სალაყბო ფურცლებმა“ ფართო ავტორიტეტი მოუხვეჭა ჟურნალს, დიდი გავლენა მოახდინა ქართული აზროვნების, პუბლიცისტიკისა და ლიტერატურის განვითარებაზე. ცნობილია, რა აღტაცებით შეხვდა ი. ჭავჭავაძე ივ. კერესელიძის „სალაყბო ფურცელს“.

„სალაყბო ფურცელი“ ყურადღებას იპყრობს თემატიკის მრავალფეროვნებით, აქტუალობით, პოლიტიკური სიმახვილით. მოლაცხე გულმხურვალედ ლაპარაკობს საზოგადო საქმეზე; მის სიტყვებში მუდამ ისმის საერთო

ივ. კერესელიძის «ცისკარში» ერთნაირი აქტივობით მონაწილეობდნენ სხვადასხვა კუთხის ქართველნი, ჟურნალი საქართველოს ყველა კუთხეში ვრცელდებოდა და თანაბრად აშუქებდა აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს ცხოვრებას, იგი, შეიძლება ითქვას, სრულიად საქართველოს პირველი ბეჭდვითი ორგანო იყო, და მან უთუოდ დიდი როლი შეასრულა საერთო ეროვნული შეგნების გამომუშავებასა და განმტკიცებაში.

საქმის წარუმატებლობით გამოწვეული გულისტკივილი, რომელსაც იგი თანაგრძნობის გამოწვევის ამკარა სურვილით უზიარებს მკითხველს.

ივ. კერესელიძის თხზულებანი დაწერილია ხალხური სასაუბრო ენით. „ცისკარის“ დაარსებამდე დაბეჭდილ ნაწერებშიც („მწყემსის სიყვარული“, „შვილი უმანკოებისა“, „ნაოხარი სოფელი“, „ნანა“ და სხვ.) იგი ახალი სალიტერატურო ენით სარგებლობდა. საერთოდ, „ცისკარსა“ და მის რედაქტორს დიდი ღვაწლი მიუძღვით ახალი სალიტერატურო ენის დამკვიდრებაში. თეორიულადაც ახალი სალიტერატურო ქართულის პრობლემა პირველად ამ ჟურნალში დაისვა, აქ მოიკიდა ფეხი და დაიკავა გაბატონებული პოზიცია პროზასა, პოეზიასა, კრიტიკასა თუ პუბლიცისტიკაში. მაგრამ „ცისკარსა“ და მის რედაქტორს სერიოზული ნაკლოვანებები ჰქონდათ. მხატვრულად და იდეურად გამართული თხზულებების გვერდით ჟურნალში უსუსური და მანკიერი ნაწერებიც იბეჭდებოდა. რაკი ჟურნალს საკუთარი მატერიალური ბაზა არ გააჩნდა და მისი არსებობა მეტწილად ხელისმომწერთა თანხაზე იყო დამოკიდებული, რედაქტორი იძულებული ხდებოდა, ზოგჯერ სუსტი ნაწერებიც დაებეჭდა. ყოველივე ეს ადუნებდა საზოგადოებრივი აზრის განვითარებას, მწერლობაში რეალიზმის გაბატონებას, სალიტერატურო ენის დემოკრატიზაციას. ცხოვრება

სწრაფი ნაბიჯით მიდიოდა წინ. ასპარეზზე გამოდიოდნენ რუსეთში ნასწავლი ახალგაზრდები, რომლებიც „ცისკარს“ უფრო პროგრესულ მოთხოვნებს უყენებდნენ. 60-იანი წლებიდან ამკარად ჩანდა, რომ „ცისკარი“ ჩამორჩა.

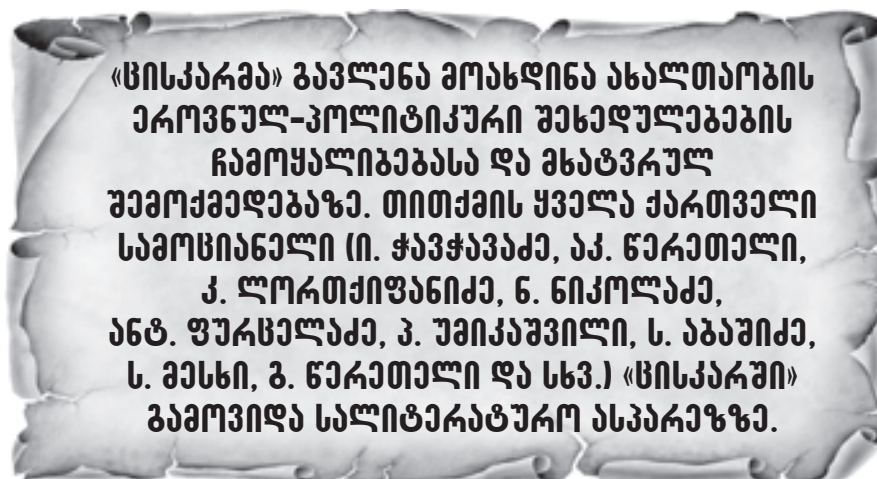
ივ. კერესელიძე ახალგაზრდობას მოუწოდებდა სამოღვაწეო ასპარეზზე. ახალ თაობისადმი ამგვარ მხურვალე მოწოდებას წარმოადგენს, კერძოდ, მისი წერილი „რამდენიმე აზრი შესახებ კენჭის გათავებისა“, დაბეჭდილი 1861 წლის იანვარში.

„ახალგაზრდობას თუ გზას არ

მივცემთ, — წერდა იგი, — დაინთქმიან იმავე უფსკრულში, რომელშიც გადაადგდეს ძველი თაობის კაცთა საზოგადოება... აგერ იზრდებიან სხვადასხვა სასწავლებლებში ყმაწვილნი კაცნი, იმ აზრით, რომ შესწირონ თავი საზოგადო სამსახურსა, უძვირფასეს სამშობლო ქვეყანასა, უსაყვარლეს საქართველოსა. ამათ ახლავე წახალისება, წინ წაყვანა, შემწეობა და ზურგის მიცემა ამიტომ უფრო საჭიროა, ... არა სჯობია, რომ ეს მოხდეს ეხლავე? ესე იგი, რომ დაძველებული აზრების მქონემ დაუთმოს სარბიელი ახლანდელი დროების აზრების მექონეთა?..“. ორიოდ თვის შემდეგ, 1861 წლის აპრილის ნომერში, ივ. კერესელიძემ უშენიშვნოდ დაბეჭდა ი. ჭავჭავაძის საპროგრამო წერილი „ორიოდე სიტყვა თ. რევაზ შალვას ძის ერისთავის კაზლოვის „შემლილის“ თარგმანზედა“.

საერთოდ „ცისკარმა“ გავლენა მოახდინა ახალთაობის ეროვნულ-პოლიტიკური შეხედულებების ჩამოყალიბებასა და მხატვრულ შემოქმედებაზე. თითქმის ყველა ქართველი სამოციანელი (ი. ჭავჭავაძე, აკ. წერეთელი, კ. ლორთქიფანიძე, ნ. ნიკოლაძე, ანტ. ფურცელაძე, პ. უმიკაშვილი, ს. აბაშიძე, ს. მესხი, გ. წერეთელი და სხვ.) „ცისკარში“ გამოვიდა სალიტერატურო ასპარეზზე. ი. კერესელიძე იყო მათი თხზულებების დამფასებელი და წამხალისებელი. 60-იან წლებში ი. ჭავჭავაძეს ქართული ლიტერატურის საზიანოდ მიაჩნდა „ცისკრის“ რედაქტორის მერყეობა. ივ. კერესელიძის ლიბერალური „თანხმობის თეორია“ ახალთაობისათვის „ზურგის გამოშლად“ იქნა მიჩნეული.

ი. ჭავჭავაძე სამართლიანად აკრიტიკებდა ივ. კერესელიძეს, რომელიც 60-იანი წლების დასაწყისშიც იმავე მეთოდით განაგრძობდა ჟურნალის შენარჩუნებისათვის ბრძოლას, როგორც 5-6 წლის წინათ; ურიგდებოდა ნაკლოვანებებს, აწარმოებდა მანევრირებას და, ამის შესაბამისად, გარკვეულ შიშსა და მოკრძალებას იჩენდა

ძველი თაობის მიმართ. მაგრამ 1861 წლის პოლემიკის დროს ეს უკვე არსებითად ახალი თაობის მტრების წისკილზე წყლის დასხმას ნიშნავდა, რადგან ჟურნალის ფურცლებს ი. ჭავჭავაძის მოწინააღმდეგეებსაც უთმობდა.

1861 წლის შემოდგომიდან ი. ჭავჭავაძემ ხელი აიღო „ცისკარზე“, მაგრამ მის თანამებრძოლებს არც ამის შემდეგ შეუწყვეტიათ ჟურნალთან კავშირი. „ცისკარში“ ისინი თავს ესხმოდნენ ივ. კერესელიძესაც. როგორც ცნობილია, ი. ჭავჭავაძისა და მისი თაობის ასპარეზზე გამოსვლამ ახალი ენერგია და სულისკვეთება შემოიტანა ჩვენს ლიტერატურაში და „ცისკარზეც“ გავლენა მოახდინა; ივ. კერესელიძემაც იგრძნო, რომ შესაძლებელი იყო ჟურნალის უფრო პროგრესულ-დემოკრატიული გზით წარმართვა. 1862–1863წწ. მან მტკიცედ მოჰკიდა ხელი „ცისკრის“ გაუმჯობესებას, იდეურად და მხატვრულად მის გადახალისებას. 1863 წელს ჟურნალი ფაქტიურად ახალთაობას (ა.კ. ნერეთელი, ა. ფურცელაძე, რ. აბაშელი) გადასცა. ცენზურისა და მკითხველი არისტოკრატიის ძალდატანების შედეგად ძველისადმი დათმობის ნიშნები „ცისკარს“ უკვე 1863 წლის ბოლოდან დაეტყო, მაგრამ 1864–1867 წლებში იგი ერთგვარად მაინც ინარჩუნებდა პროგრესულ ტრადიციებს. მომდევნო წლებში კი ცხოვრების სწრაფმანისვლამ იგი თანდათან ჩამოიტოვა ბოლოში.

1875 წელს, 18 წლის არსებობის შემდეგ, „ცისკარი“ დაიხურა და რედაქტორ-გამომცემელს აურაცხელი ვალი დაუტოვა; ამ ვალებში მთელი ქონება გაუყიდეს და მწერალი ულუკმაპუროდ დარჩა. მიუხედავად ამისა, ივ. კერესელიძე ჟურნალის აღდგენაზე ოცნე-

ჟურნალ „ცისკრის“ რედაქცია, 1857–1860 წწ.
სხედან (მარცხნიდან მარჯვნივ) ა. ჩიქოვანი,
გ. რეულიშვილი, ლ. არაბიანი;
დგანან ი. კერესელიძე და ლ. ჭონაძე

ბობდა და, მოითქვა თუ არა ოდნავ სული, 1887 წელს სასოფლო-სამეურნეო გაზეთი „ცისკარი“ დააარსა და გარს შემოიკრიბა მოწინავე ახალგაზრდობა (ი. დავითაშვილი, ნ. ლეონიძე, ალ. გვარამაძე და სხვ.), მაგრამ, ცენზურისაგან ათვალწუნებისა და უსახსრობის გამო, გაზეთმა ექვს თვეს იარსება და გამომცემელს ახალი ვალები დაატეხა თავს.

ივ. კერესელიძის სიცოცხლე მშობლიური ლიტერატურის სამსახურში გაილია. გაჭირვებით, მძიმე შრომით დაავადყოფებული მწერალი სიცოცხლის უკანასკნელ წელს თარგმნის ქიშიშოვის თხზულებას ინდოეთში ერეკლე მეფის ლაშქრობათა შესახებ და კიდევ ერთხელ ცდილობს, აღადგინოს „ცისკარი“.

გარდაცვალებამდე რამდენიმე დღით ადრე ივ. კერესელიძეს გაცნეს შინაგან საქმეთა მინისტ-

რის მომართვა, რომელშიც მას, როგორც „არაკეთილსაიმედოს“, უარს ეუბნებიან ჟურნალის გამოცემაზე.

ავადმყოფი, გაღატაკებული, მაგრამ სულით მტკიცე და უკანასკნელ წუთამდე ლიტერატურით გატაცებული ადამიანის დაუფინყარი პორტრეტი შემოგვინახა ა.კ. ნერეთელმა თავის „ორ შეხვედრაში“, „სუფრაზე ნელ-ნელა გამხიარულდა ივანე, — წერს აპაქი, — დაავიწყდა დარდები, ჩამოაგდო საუბარი საზოგადო საქმეებზე და სრულიად შეიცვალა, ძველად ბერძნებს სწამდათ, რომ ხანდახან განგებ ჩამოდიან ღმერთები და მათ რჩეულ კაცებს შვენიებას უმატებენო. სწორედ მართალია, როცა კაცი მაღალი, ღვთიური რამეთი არის გატაცებული, მაშინ მისი შინაგანი ძლიერება გარეგანათაც იხატება და მშვენიერაც ემატება“.

1892 წლის 21 დეკემბერს ივ. კერესელიძე გარდაიცვალა ავლაბრის ერთ მიყრუებულ ქუჩაზე, ნაქირავებ ბინაში. დასაფლავებულია დიდუბის პანთეონში.

ალექსანდრა
კალანდიაძე,

წიგნიდან „გვაქვს საგანძური“, თბ., 1986წ.

**იგი საკუთარ ჭონებას ახმარდა „ცისკარს“,
თვითონ აწყობდა, გაქვავდა და ურიგებდა
ხალისმოძნარტ, სათავეში ჩაუდგა მშობლიური
ენისა და ლიტერატურის განვითარებისათვის
ბრძოლას, რომელსაც მწვავე ხასიათი ჰქონდა.**

გერონტი ქიქოძე:

სხოვრება და ზნეობრივი იდეალი

ჩვენ, ყველანი, მომავლის იდეალებით ვცხოვრობთ, თვით მაშინაც კი, როცა ზნეობა ადამიანობის ზედმეტ დამატებად მიგვაჩნია და არსებობის აზრს „მომენტის შერჩევაში“ ვხედავთ. წარსული ჩვენს წარმოდგენაში ხშირად სევდის მომგვრელ სასაფლაოსა ჰგავს ან კიდევ „მიტოვებულ ქალაქს“, როგორც ერთმა მგოსანმა თქვა. მომავალი ოცნებაა, „მუდმივი ზღაპარი მზის სამეფოზე“ და საუკეთესო ნაწილი ჩვენი სულისა სწორედ ამ ოცნებაშია შეტანილი. ადამიანი ან, მით უმეტეს, მთელი ხალხი უიდეალოდ, რაღაც დაუმთავრებელ არსებად მიგვაჩნია, გაუგებრობად, შინაგან წინააღმდეგობად. ჩვენ ყოველთვის ვითხოვთ ადამიანისაგან, რომ ის ყოველ თავის მოქმედებაში ცხოვრების იდეით ხელმძღვანელობდეს და პირუტყვულად ვთვლით ისეთ ყოფაქცევას, რომელიც მომენტების მოთხოვნილებებს ვერ გასცილებია. ზნეობრივ პიროვნებას და ზნეობრივ იდეალს ვეძებთ ადამიანში და მიზანთა წინ დაყენება ადამიანობის ყველაზე უფრო დამახასიათებელ თვისებად მიგვაჩნია, მაგრამ, თუ კარგად დაუუკვირდებით ამ კეთილშობილ ნიჭს ადამიანისას, ადვილად დავინახავთ, რომ იგი დაფუძნებულია იმის მეორე საყურადღებო მხარეზე, რომელიც არა ნაკლებ გარკვევით არჩევს მას ცხოველებისგან: ადამიანი ისტორიული არსებაა...

ადამიანი ისტორიული არსებაა და უწინარეს ყოვლისა ეს არის საძირკველი მისი განსაკუთრებული ბედისა თუ უბედობისა, საძირკველი მისი ადამიანობისა. ცხოველმა არ იცის ისტორია. აქ წინაპართა გავლენა მხოლოდ ფიზიკურია. მოდგმის თუ გვაროვნობის წარსული შეუგნებლად მოქმედებს პირუტყვულ ინდივიდუალობაზე და სრულიად შეუძლებლად ხდის, რომ მან თავის მოქმედებაში იმ ვიწროდ მოფარგლულ საზღვრებს გადააბიჯოს, რომელნიც მოდგმის ფიზიკურ ბუნებაზე არიან დამოკიდებული. ამიტომ ცხოველი მოკლებულია პიროვნებასაც. ფიზიკური აუცილებლობით ის იმავე გზით მიდის, რომელზედაც იმის წინაპრებსა და მოძმეებს უვლიათ, იმავე ლტოლვებსა და ინსტინქტებს ემორჩილება, რომელნიც იმის თანაარსთა მოქმედებას საზღვრავენ. წარსული აქ სავსებით შეგნების გარეშე იმყოფება. ამიტომ ცხოველ-

მა ნაკლებად იცის, თუ რა არის მოტივთა ბრძოლა მოქმედების დროს და ის აუცილებლად იმ ლტოლვებს ექვემდებარება, რომელსაც მომენტის მოთხოვნილებანი უკარნახებენ. თვითნებობას მოქმედებაში კი იგი სავსებით მოკლებულია.

სულ სხვაა ადამიანი: რაც უნდა განუვითარებელი იყოს იგი, რაც უნდა დაბალ საფეხურზე იდგეს გონებრივად, მხოლოდ მას შეუძლია ამაღლდეს თავის თანაგრძნობაში წუთიერობაზე, გასცილდეს მახლობელთა ვიწრო წრეს, იტანჯოს და იმხიარულოს შორეულ წინაპართა ტანჯვით და სიხარულით. შეუდარებელია გაფართოება პიროვნებისა, რასაც ცხოველი მოკლებულია!

წარსულის შეუზღუდავად შეუძლებელია შეგნება მომავლისა.

ადამიანის ცნობიერებაში მომავალი ყოველთვის და აუცილებლად არსებობს, როგორც შესაძ-

ლებლობა და არა როგორც ობიექტური რეალობა. ამიტომ ის არსება, რომელიც მოკლებულია წარსულის ცნობიერებას, თავისუფალია დროის წარმოდგენისაგან საზოგადოდ, იმიტომ, რომ ანმყო მხოლოდ მომენტია, ერთიმეორისაგან სრულიად დამოუკიდებელი მომენტებისაგან კი დროის წარმოდგენის შედგენა ყოვლად შეუძლებელია. **დრო მიმდინარეობაა და, ვინც ამ მიმდინარეობას თავის უკან ვერ ხედავს, ის აუცილებლად ბრმაა მომავლისათვის,** იმიტომ, რომ მაშინ მის შეგნებაში მხოლოდ ანმყო არსებობს რეალურად: როგორც მომენტი, როგორც დამოუკიდებელი წერტილი.

ხშირად ხდება ხოლმე, რომ ის მჭიდრო კავშირი, რომელიც არსებობს ანმყოსა და ისტორიულ წარსულს შორის, სუსტდება ან თითქმის სრულიად ქრება სოციალურ და ინდივიდუალურ შეგნებაში. ორი ავადმყოფობა იკიდებს მაშინ ფეხს საზოგადოებაში: „ზე-

კაცთა“ „ნუთის ყლაპიობა“ და დონკიხოტოზა ჭიქისფეხებიანი ბუმბერაზებისა. „ცხოვრება მხოლოდ მომენტებში მდგომარეობს, — ამტკიცებენ პირველნი, — საჭიროა, რაც შეიძლება უფრო ინტენსიურად ვისარგებლოთ ამ მომენტებით, დავენაფოთ ცხოვრების სიტკბოებას და ამოვწოვოთ, რისი ამოწოვაც კი შეიძლება“. „ცხოვრება ისტორიულად აღმოცენებული და განმტკიცებული შეცდომებისა, უაზრობისა და ბოროტების ნაყოფია, — ამბობენ მეორენი, — ერთი გმირული დაკვრით უნდა მოსპობილ იქნას მთელი ეს ნაყოფი მოუმნიფებელი გონებისა, რათა ადგილი განთავისუფლდეს რაციონალური შემოქმედებისათვის“.

დროთა მიმდინარეობის, ჟამთაბრუნვის გრძნობა ორივეს ძლიერ დაჩლუნგებული აქვს: პირველთ აკლიათ ნიჭი სავალდებულოსა და იდეალურისათვის, მეორეთ კი — ისტორიულისა და ობიექტურისათვის; პირველნი სრულიად ბრმანი მაშინ არიან, როცა წინ იცქირებიან, მეორენი — მაშინ, როცა უკან მობრუნდებიან. ორივენი ბევრს ლაპარაკობენ ზეკაცობაზე: ადამიანობის მხრივ კი ორივენი ერთნაირად კოჭლობენ.

მდიდარი და საგმირო მომავალი იმას უღიმის, ვისაც მდიდარი და საგმირო წარსული აქვს; ფილისტერები არც კი ოცნებობენ სხვა რამეზე, გარდა თბილი ხალათისა და სრული ფოსტლებისა. იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ის, ვინც თაჰისი არარაობა წარსულში საკმაოდ შეურყეველად დაამტკიცა, ვერც მომავალში შესძლებს მთების გადაბრუნებას. უძლიერესი ზნეობრივი, სოციალური და ესთეტიკური იდეალები მდიდარ და მრავალმხრივ ისტორიულ ნიადაგზე აღმოცენდნენ...

შენ მას არ მოძებნიდი, რომ უკვე აღმოჩენილი არ გყავდესო, — ამბობს სადღაც პასკალი ადამიანის მიერ ღვთაების ძიების გამო. **თავის შინაგან არსებაში პოულობს ადამიანი ღვთაებრივს და**

იდეალურს; სრულიად უცხო და გაუგებარს არასოდეს არ შეეძლებოდა მასზე ის გადამწყვეტი გავლენა მოეხდინა, რომელსაც იდეალები ახდენენ.

არა მარტო მომავლის შეგნებას და იდეალების წამოყენების ნიჭს უნდა ვუმაღლოდეთ არსებითად იმ გარემოებას, რომ ჩვენ „ისტორიული არსებანი“ ვართ, ამ სიტყვის ჭეშმარიტი მნიშვნელობით. ისტორიული შემეცნების გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა სიკვდილის იდეაც, რომელიც ესოდენ მძიმე ლოდად აწევს კაცობრიობას: ნაღვლიანი ხატება ჩვენს გაფართოებულ პორიზონტზე, დაუშრეტელი წყარო სევდისა და ვარამისა!

წინათცოდნა, აი ჩვენი მტერი, — წამოიძახა რუსომ. მართლაც, რარიც ბედნიერნი ვიქნებოდით, რომ სიკვდილი და უბედურება ისე გვეპარებოდა ხოლმე, როგორც მხდალი ქურდი ღამეში და შესაძლებლობის სახით არ გვტანჯავდეს, სანამ სინამდვილედ გარდაიქცეოდეს.

როგორც განცდა, შეიძლება სიკვდილი სრულადაც არ არი მტანჯველი. ძლიერი შესაძლებელიცაა, რომ უკანასკნელ წუთებში ცხოვრება უკვე სავსებით კარგავს თავის ფასს და მომავლადის შეგნება აღარ გრძნობს მწვავედ წინააღმდეგობას ყოფნასა და არყოფნას შორის. შეგნება სიკვდილის უაზრობას და სიტლანქეს მხოლოდ მაშინ გრძნობს, როცა ცხოვრება ახალგაზრდაა, მდიდარი და მშვენიერი, ე.ი. სწორედ მაშინ, როცა არყოფნა მხოლოდ შესაძლებლობაში არსებობს, იდეაში. და რაც უფრო ძვირფასია ცხოვრება, მით უფრო გარდაუვალი და მწვავეა ეს წინააღმდეგობა ყოფნასა და არყოფნას შორის. თუ კაცობრიობის კულტურას მომავალში სიბერე და მოქანცულობა მოეღოს, როგორც ეს ბევრსა ჰგონია, მაშინ მისი ბედი სრულიადაც არა ყოფილა ტრაგიკული. როგორც ბებერი მნათე ძველ სამრეკლოზე, იგი მშვიდობიანად მიიძინებს დაფლეთილ სავარძელზე და ზარს

აღარავინ ჩამოჰკრავს იმის საცნობად, რომ შეწყდა ფრიად მოსაწყენი, ფრიად ერთფეროვანი და სისხლგაციხული ცხოვრება ღვთისმოსავ არსებისა. **კაცობრიობის ტრაგედია სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ ის არასოდეს გადაიქცევა „გაბარ მნათეთ“, ხოლო მისი სულიერი კულტურა „გახუნებული სავარძლად“.** სულიერმა კულტურამ არ იცის, თუ რა არის დაბერება: მუდმივ ზრდაშია იგი, თავის ძალთა და შესაძლებლობათა დაუსრულებელ გაშლაში და ამ განვითარებას, წინსვლას, „სინთეტიკურ შემოქმედებას“ არა აქვს სხვა საზღვარი, გარდა სიკვდილისა. **განა შესაძლებელია წარმოვიდგინოთ, რომ, მაგალითად, ელინთა მიერ ნაანდერძემა ხელოვნებამ, პოეზიამ და ფილოსოფიამ დაჰკარგოს თავისი მუდმივი ახალგაზრდული მშვენიერება, ჯანსაღობა და მიმზიდველობა, ან დაბერდეს დანტე, შექსპირი, ბეთჰოვენი, მიქელ-ანჯელო, რემბრანტი — მარად გაწყურელი მესაიდუმლენი ადამიანობისა?!** შეიძლება ისინი კიდევ უფრო ძვირფასნი გახდნენ მომავალ თაობათათვის, ვიდრე ჩვენთვის არიან!..

სიკვდილის წინათგრძნობა იმ ერთადერთი „ისტორიული არსების“ ხვედრია, რომელსაც მსოფლიო თავის წიაღში ატარებს. „ადამიანი ერთადერთი არსებაა, რომელსაც ტირილის ნიჭი აქვსო“, — სთქვა ერთმა თანამედროვე ფსიქოლოგმა. ცხოველსაც შეუძლია თავის ტანჯვასთან ერთად სხვისი ტანჯვაც იგრძნოს, იმანაც იცის თანაგრძნობა მწუხარებაში, მაგრამ ამ გრძნობაში მას არ ძალუძს, ანმყოს ვინრო ფარგლებს გასცილდეს; მხოლოდ ადამიანი მალდდება ამ მხრივ წუთიერობაზე, ევლება შორეულ წარსულს და საიდუმლო მომავალს, მხოლოდ მას შეუძლია თავისი ტანჯვა მსოფლიოს გოდებად გარდააქციოს.

ზნეობრივი შეცოდების საფრთხეც მხოლოდ ადამიანისთვის არსებობს; სხვა არსებანი გამო-

უკლებლივ ბოროტებისა და სიკეთის წინააღმდეგობათა გარეშე დგანან. არა შეუგნებელი ლტოლვანი, არამედ მხოლოდ მოსაზრებული მოქმედებანი ექვემდებარებიან ზნეობრივ დაფასებას, მხოლოდ თავისუფალი გონიერი პიროვნება შეიძლება ჩაითვალოს ბოროტად ან კეთილად. პირუტყვი კი მონაა თავის გრძნულ ლტოლვანთა. მორალური პიროვნება აუცილებლად გულისხმობს მოქმედების მოტივთა სიმრავლეს. იმ მოქმედებას, რომელსაც წინ მხოლოდ ერთი მოტივი უძღვის, ჩვენი ეთიკური შემეცნება სრულიად გულგრილად უცქერის; აქ შეუძლებელია გარჩევა სავალდებულოსა და არსებულის, დასადასტურებელსა და უარსაყოფელს შორის. უცნაური იქნებოდა სიქველე და სათნოება მოგვეთხოვა მშვიერი მგლისთვის, რომელიც თავის წინაშე უპატრონო კრავს ხედავს, იმიტომ, რომ ერთადერთი მოტივი, რომელიც ასეთ შემთხვევაში იმის მგლურ არსებაში მოქმედებს, უსათუოდ შიმშილის მოკვლაა, ხოლო ერთადერთი მიზანი — კრავის შეჭმა. მორალური აღმფოთებაც უადგილო იქნებოდა აქ. რასაკვირველია, **სადაც მოქმედებას წინ არჩევიანი არ მიუძღვის, იმ არ არსებობს შეგნება თავისუფლებისა და, სადაც თავისუფლების შეგნება არ არის, იმ არ არის განსხვავება ბოროტებასა და სიკეთეს შორის.**

ადამიანში კი პირიქით — თითქმის ყოველთვის არსებობს ეს შეგნება თავისუფლებისა ჯერ კიდევ შეუსრულებელი მოქმედების წინაშე, ეს შესაძლებლობა მოტივთა არჩევისა. მშვიერია ის თუ მაძლარი, კმაყოფილი თუ უკმაყოფილო, ის თავისი თანაარსის წინაშე აუცილებლად სხვა მოტივებსაც განიცდის. მრავალ გრძნობათა და მოსაზრებათა ურთიერთობასა და ბრძოლაზეა დამოკიდებული ჩვეულებრივად მისი ნებისყოფა და გადანყვეტილება, თუ რასაკვირველია, ის სომნამბულისტურ მდგომარეობაში არ არი, ან არ არი მთვრალი, ან შეპყრობილი მორალური სიგიჟით. ამ

შემთხვევებში კი იგი მართლაც ცხოველს უახლოვდება, რადგან მისი ცნობიერება მოწყვეტილია მისსავე წარსულს და მისი ნებისყოფა მექანიკური აუცილებლობით, მომენტალური გრძნობით და მოსაზრებით ან, უკეთ ვთქვათ, მოუსაზრებლობით ისაზღვრება. ადამიანობა კი არასოდეს არ იშლება მარტო ნივთიერებაში: ერთს განსაზღვრულ მომენტში იგი შეიძლება ყოველ მხეცზე უმხეცესი აღმოჩნდეს. მომენტის თვალსაზრისით ადამიანობა ხშირად უბადრუკია, უნიჭო, სულიერად ღარიბი. ისტორიულად გაშლილი კი, იგი ყოველთვის მდიდარია, მრავალმომქმედი, სულიერად განუზომელი, როგორც კეთილის, ისე ბოროტისკენ.

პიროვნების ეს სიფართოვე, მოტივების ეს მრავალფერადობა აუცილებელი პირობაა ზნეობრივი მოქმედებისათვის. თავისუფლების გრძნობაც, რომელიც თან სდევს ჩვეულებრივ ჩვენს მოქმედებას, აქედანვე გამომდინარეობს. ჩვენი ნების შეპოჭვას ჩვეულებრივ ჩვენ მხოლოდ ძლიერი აღელვების დროს ვგრძნობთ, როცა რაიმე ძლიერი აფექტით გამსჭვალულნი მარტოდმარტო თავზარდამცემ შიშს ან აღშფოთებას, ან მძულვარებას, ან უსაზღვრო სიყვარულს ვემორჩილებით. მაგრამ თვით ასეთ წუთებშიაც არ ძალგვიძს, ჩავახშოთ ის ხმა, რომელიც შეიძლება ყრუდ, მაგრამ ყოველთვის დაჟინებით გვახსენებს, რომ ჩვენი პიროვნება ბევრად მეტია, ვიდრე ერთი რომელიმე თუნდ უძლიერესი აფექტი. ესაა საფუძველი პიროვნული თავისუფლების შეგნებისა; ჩვენ შეურყევლად გვნამს, რომ ჩვენი ნებისყოფის აქტი, ჯერ კიდევ შეუსრულებელი მოქმედება, მომავალი გადანყვეტილება, ჩვენს ხელთაა, რომ ჩვენზეა დამოკიდებული, თუ რომელი გაიმარჯვებს იმ მრავალრიცხოვან მოტივთა შორის, რომელნიც თითქმის ყოველთვის ჩვენს ფსიქიკაში იბრძვიან. ჩვენ თავისუფლებას ვგრძნობთ მომავლის წინაშე.

ნებისყოფის თავისუფლებას

მხოლოდ ეს ვინროდ განსაზღვრული აზრი აქვს. ინდეტერმინისტული მოძღვრება კი, რომელიც ნებისყოფას ფსიქიური მიზეზობრივობის გარეშე აყენებს, სავსებით ეწინააღმდეგება საქმის ნამდვილ მდგომარეობას, იმიტომ, რომ არავითარ ფსიქიკურ გამოცდილებაში არ არსებობს მოქმედება, რომელიც განსაზღვრული არ იყოს რაიმე მოტივით. **არა უმიზეზობა, არამედ მიზეზთა და მოტივთა ბრძოლა და არჩევაა წყარო იმ თავისებური განცდისა, რომელსაც ჩვენ შეგნებული პიროვნების და მისი ნების თავისუფლებას ვუწოდებთ.**

ჩვენ ქვევით დავინახეთ, რომ ზნეობრივი იდეალების და ნორმების ფსიქიკური ფუნქცია სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ ისინი ხელს უწყობენ უმაღლეს მოტივებს — გაიმარჯვონ უმაღლესებზე, და რომ ამიტომ არვის შეუძლია თავისი უზნეობა იმით გაამართლოს, თითქო მისი ბუნება და ხასიათი ერთხელ და სამუდამოდ ისეა მოწყობილი, რომ აუცილებლად დასაძრახისი და უარყოფითი ინსტინქტები დღესასწაულობენ იდეალურსა და კეთილშობილზე.

ამგვარად, არჩევანის თავისუფლება, რომელიც მით უფრო დიდია, რაც უფრო მდიდარი და მრავალმხრივია პიროვნება, რაც უფრო ფართოა მისი გონებრივი ჰორიზონტი, სრულიად ეწინააღმდეგება იმ ყოვლად უსაფუძვლო აზრს, რომლითაც ეგრეთ წოდებული ინდეტერმინისტული თეორია ხელმძღვანელობს ადამიანის მოქმედების ახსნაში. ყოვლად შეუძლებელი იქნებოდა პიროვნების მორალურად დაფასება და გასამართლება, რომ მისი ნებისყოფა და მოქმედება ფსიქიკურ ურთიერთობათა გარეშე მდგარიყო, ე.ი. უმიზეზო ყოფილიყო და განუსაზღვრელი თავის გამოხატულებაში. არ შეიძლება პასუხისმგებელი გავხადოთ ვინმე ისეთი მოქმედებისათვის, რომლის მიზეზი მის შინაგან ბუნებაში არა დევს. ფსიქიკურად გაბრუებული ადამიანის ნებისყოფა და მოქმედება სწო-

რედ იმიტომ რჩება ეთიკური განსჯის გარეშე, რომ მათი მიზეზი, უწინარეს ყოვლისა, არა შინაგან ხასიათში უნდა ვეძებოთ, არამედ რაიმე გარეგან ძალაში: ჰიპნოზში, ნარკოზში ან ალკოჰოლში.

სულის სიმაღლე და სიფაქიზე სამართლიანად მხოლოდ მაშინ გვერიცხება აქტივში, ხოლო სულის სიმდაბლე და სიდუხჭირე პასივში, როცა როგორც ერთში, ისე მეორეში მთელი ჩვენი შეგნებული პიროვნება გამოსჭვივის ისე, როგორც ის არი თავისთავად, გარეშე ძალთაგან დამოუკიდებლად. **კითილშოგბილბა, რომელიც შემთხვევით ან რაიმე უცნაური გაუგებრობის წყალობით აღმოცენებულა, დაახლოებით იმდენადვე ფასობს, რამდენადაც შეშლილის ვაჟკაცობა ან ხალგაშლილობა და გულწრფელობა შეზარხოშაული მოქაიფასი.**

ცხადია, რომ ნებისყოფის თავისუფლება იმ მნიშვნელობით, რომელსაც მას ჩვენ აქ ვაძლევთ, აუცილებლად გულისხმობს თავისი შინაგანი „მეს“ გამორკვევას, თავისი კერძო წარსულისა და იდეალის გათვალისწინებას; **უბადრუკია და შესაბრაღისი ის პიროვნება და ხალხი, რომელსაც თავისი თავი ვერ უაოვნია ან დაუკარბავს თავისი ისტორიულად შემუშავებული ინდივიდუალური თუ სოციალური ხასიათი.** მისი თავისუფლება, მისი ზნეობრივი ძალა შემცირებული და დაკნინებულია, მისი ნიჭი დამოუკიდებელი შემოქმედებისა ძლიერ საეჭვოა, მისი მორალური ღირებულებანი და კულტურა — უფერული და უგავლენო... თანდათანობითი და შეუწყვეტელია ცხოვრება და განვითარება შეგნებისა, როგორც ინტელექტუალურ და ემოციონალურ, ისე ნებისყოფის სფეროშიაც; არსად არსებობს ნებისყოფის აქტი, რომელსაც შეწყვეტილი ჰქონდეს ყოველივე კავშირი დანარჩენ ფსიქიკურ ენერგიასთან, რომელიც შინაგან მიზეზობრივ დამოკიდებულებაში არ იმყოფებოდეს შეგნების წარსულ

ცხოვრებასთან. უმიზეზობა სულიერ განცდათა სფეროში ისევე უაზროა, როგორც ფიზიკურ მოვლენათა სამეფოში, ისევე როგორც სხვაგან, მსოფლიოში.

ამ გარემოებისაგან გამომდინარეობს მეორე არა ნაკლებ მნიშვნელოვანი იდეა, რომელიც სამართლიანად შეიძლება ჩაითვალოს **თავისუფლების იდეის** დამატებად ან კორელატად. **ჩვენ თვითნებობას ან რჩევის თავისუფლებას მხოლოდ მომავლის, ჯერ შეუსრულებელი მოქმედების წინაშე ვგრძნობთ.** პირიქით, როცა შესაძლებლობა სინამდვილედ იქცევა და მომავალი წარსულად, ჩვენ ვხედავთ, რომ ის, რაც ჩვენ თავისუფალი გადაწყვეტილების ნაყოფი გვეგონა, აუცილებელი ყოფილა და, რაც მოხდა, მოხდა სწორედ ისე, როგორც უნდა მომხდარიყო. საბედისწერო ელფერი ეძლევა წარსულს ამ გარემოების წყალობით. ჩვენი მომავლის მჭედლები თვით ჩვენა ვართ ჩვენი ღრმა რწმენის მიხედვით, თუმცა ესე მომავალი იმ გრდემლის და კვერისაგანაცაა დამოკიდებული, რომელიც არსებითად ჩვენი ბუნებისაგან განსხვავდება. მაგრამ განა ჩვენ ჰეფესტოსი ბევრად უფრო მნიშვნელოვნად არ მიგვაჩნია, ვიდრე ვულკანი — მისი ღვთაებრივი სამჭედური?! და აი, საკმაოა ამ „ჰეფესტოსმა“ უკან მოიხედოს, საკმაოა რეალობის თვალსაზრისით შეხედოს იმას, რაც აქამდის იმის შეგნებაში იდეალობის ან შესაძლებლობის სახით არსებობდა და სულ ადვილად დაინახავს, რომ მისი ადამიანური არსება ისევე ექვემდებარება აუცილებლობას და მის კანონებს, როგორც ყოველი სხვა არსება, უკანასკნელი ლითონისაგან დანყებული უდიადეს ზენციურ მნათობამდე.

ამით მე იმის თქმა არ მინდა, რომ თავისუფლების გრძნობა მხოლოდ ილუზიაა, გონების შეცდომა ან უშინაარსო მოჩვენება, რომელიც შეიძლება მოსპობილ იქნას ლოგიკური შრომისა და თვითგანთვინის შემწეობით. შეურყეველი ფსიქიკური ფაქტია ეს გრძნობა, ისევე როგორც შეგნება მომავლი-

სა, რომელთანაც იგი განუყრელადაა შეკავშირებული. კიდევ მეტი: **თვით აუცილებლობის განცდა შეუძლებელი იქნებოდა, რომ ჩვენს სულიერ გამოცდილებაში არ არსებობდეს იდეა პიროვნული თავისუფლებისა.** როგორც ბევრი სხვა კორელატური ცნებანი, როგორც, მაგალითად, იდეანი — სიცოცხლისა და სიკვდილისა, სუბიექტისა და ობიექტისა, წარსულისა და მომავლისა, ისე აუცილებლობა და თავისუფლებაც ყოველთვის ურთიერთს გულისხმობენ. და ერთი მათგანის აღმოფხვრა უსათუოდ მეორესაც გაიყოლებდა თან ცნობიერებისაგან.

ჩვენ რომ მარტო მომავლის შეგნება გვექონოდა, ჩვენი თავი აბსოლუტურად თავისუფალი გვეგონებოდა, ჩვენ ყოველ მომენტში გამოვიდოდით როგორც მიზეზი მოვლენათა და არა როგორც შედეგი. პირიქით, მარტო წარსულის ცოდნით კი ბედისწერის კლანჭებში ვიგრძნობდით თავს. წინააღმდეგობა აუცილებლობასა და თავისუფლებას შორის იგივე წარსულისა და მომავლის წინააღმდეგობაა ადამიანის ხელში, ის დისჰარმონიის და ტრაგიზმის უდიდეს წყაროდ უნდა ჩაითვალოს; ჩვენ ნათლად ვგრძნობთ, რომ „მერანს“ თავისუფლად მივაქანებთ მომავლისაკენ, მაღალი მიზნებისაკენ, ბედნიერი, მშვენიერი ან ფართო და მდიდარი არსებობისაკენ, — მაგრამ შეუწყვეტლად გარკვევით გვესმის, თუ როგორ მოგვდევს უკან კვალდაკვალ ჩვენი წარსული, ხშირად შეიძლება უარყოფილი, ხშირად შეიძლება ჩვენი „შავბედითი შავი ყორანი“, — და რაც უფრო შორს მივდივართ განვითარების გზაზე, მით უფრო იზრდება ეს სამეფო „ისტორიული აუცილებლობისა“; დიახ, ჩვენი თვითნებობა, არჩევანის შეიძლება, თავისუფლების შეგნება მოტივთა სხვადასხვაობასა და სიმრავლეზეა დამყარებული, მაგრამ თვითეული გრძნობა და წარმოდგენა, რომელიც ჩვენი მოქმედების მოტივებად თუ მიზეზად გამოდის, უკანასკნელი რგოლია ფსიქიკურ მოვლენათა

გრძელი ჯაჭვისა, რომლის დასაბამი იკარგება დაუსრულებლობაში; ინდივიდუალური შეგნების ანმეოს ის აერთებს მის წარსულთან, შემდეგ ახლო ნათესაობის, გვარტომობის, ეროვნების, ბოლოს მთელი კაცობრიობის სულიერ ცხოვრებასთან. არსად არ წყდება ეს კავშირი, თუმცა ხშირად იგი სუსტია, შეუგნებელი.

საბედისწერო ტრაგიზმი ჩვენი „ისტორიული გუნებისა“ სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ „შეხედულების ფორმა, რომელშიც ის იშლება, დროება, ბევრად ნაკლებად იქნება ასპარეზს თავისუფლებას, ვიდრე, მაგალითად, გამოცდილების მეორე მატარებელი — სივრცის წარმოდგენა. უკანასკნელი სამდიმენსიონალურია და ჩვენ შედარებით თავისუფლად შეგვიძლია მოძრაობა ექვსი მხრით სამივე მიმართულებაში ან ერთს ადგილზე გაჩერება, დროება კი მხოლოდ ერთდიმენსიონალურია და აქაც ყოველთვის მხოლოდ ერთი მხრისკენ მივიღვართ, სახელდობრ, წარსულიდან მომავლისაკენ. ანმეოდან წარსულისაკენ კი ხიდი ყოველთვის ჩატეხილი გვხვდება. გარდუვალია ეს ვიწრო, მაგრამ უძირო უფსკრული, დროების მიერ გათხრილი ზურგს უკან; ჩვენ შეგვიძლია ხელი გავუწოდოთ იმას, რაც ამ უფსკრულს გაღმა დარჩა, შეგვიძლია მახსოვრობაში გავაცოცხლოთ განვლილი ჟამის აჩრდილნი. მუდმივ ახლობელნი, მაგრამ მაინც მუდმივ მიუწვდომელნი არიან ისინი ჩვენთვის, იმიტომ რომ **დროთა ბრუნვასთან თვით ჩვენ ვიცვლებით, თვით ჩვენს სულს აჩენს ის წარუშლელ, აღმოუფხვრელ ბეჭედს.**

ეს მძაფრი წინააღმდეგობა აუცილებლობასა და თავისუფლებას შორის არ იარსებებდა ჩვენთვის, მარტო სივრცის ჩარჩოებში რომ ვყოფილიყავით მოთავსებულნი ან, მაგალითად, დროება რომ მხოლოდ სივრცის მეოთხე დიმენსია ყოფილიყო და არა ფორმა მთელი ჩვენი შინაგანი და გარეგნული გამოცდილებისა. მაგრამ მაშინ არ იარსებებდა არც მისწრაფება იდეალისადმი. თუ ჩვენს

ზევით სადმე მართლაც არის უზენაესი არსება თავისუფალი ჟამთა მიმდინარეობისაგან, არსება, რომლისთვისაც ერთ მომენტში მარადისობა ძევს, მას უეჭველად არ ეცოდინება, თუ რა არი დისჰარმონია სავალდებულოს და არსებულს შორის, თუ რა არი ადამიანური სევდა და ლტოლვა ახალი იდეალებისა და ახალი ცხოვრებისადმი.

ცხოვრების გარეშე და მასზე მაღლა არაა არსებობს, რაც შეიძლება მის მართებულ მიზნად ჩაითვალოს, მას შემდეგ არაა მოსდევს, რაც შეიძლება მის ზნეობრივ დამთავრებად გადაიქცეს: მხოლოდ სიკვდილია სიცოცხლის უახლოესი მემკვიდრე და დასასრული, სიკვდილი კი უდიდესი ბოროტებაა, უდიდესი ცოდვა და შეჩვენება. ამიტომ უდიდესი ღირებულება, უდიდესი ზნეობრივი სიკეთე თვით ცხოვრებაა. არა ერთი რომელიმე მხარე ცხოვრებისა, არა მარტო ინდივიდუალობა ან მარტო სოციალობა, არა მარტო ბედნიერება, სიამოვნება და კმაყოფილება ან, პირიქით, თავგანწირულება, ტანჯვა და უბედობა, არამედ ცხოვრება, როგორც მთლიანობა, როგორც განუზომლობა ძალთა და შესაძლებლობათა, როგორც დაუშრეტელი სიმდიდრე ნიჭთა და თვისებათა; და ცხოვრება არა სიკვდილის შემდეგ, ცხოვრება არა მაშინ, როცა ჩვენ მკვდრეთით აღვსდგებით, არამედ სანამ დავიხოცებოდეთ, სანამ ცხოვრება მართლა ცხოვრებაა.

...რაც უფრო მაღალ საფეხურზე ადის ცნობიერებით აღჭურვილი არსება, რაც უფრო პირდაპირ, ძლიერად, უშუალოდ გრძნობს ის თავის ბუნებაში ცხოვრების სიმდიდრეს და დაუსრულებლობას, მით უფრო უძლეველი ხდება მასში სევდა კიდევ უფრო ფართო, კიდევ უფრო ინტენსიური ყოფნისადმი, მით უფრო იზრდება მასში ნდომა მიუწვდომელ, იდეალურ ყოველმხრივობისადმი, სულ ერთია, მარტო სიამოვნებას და სიტკბობას უქადის ეს ყოველმხრი-

ვობა თუ არა, ესაა ის კოსმიური დრამა, რომლის ადამიანური მხარე გამოუთქმელი სიდიადით გამოსჭვივის ყოველი ჭეშმარიტად ტრაგიკული ხელოვნებიდან.

ცხოვრების ამ შინაგან დისჰარმონიაზეა აშენებული ის წინააღმდეგობა არსებულსა და ზნეობრივად სავალდებულოს შორის, რომელიც ეთიკური შეგნების ძირითად ფაქტად უნდა ჩაითვალოს.

ცხოვრება რომ ისეთი რამ ყოფილიყო, რაც უცვლელად ერთგვარად არსებობს და ამ უცვლელი არსებობით სავსებით ისაზღვრება, ყოვლად შეუძლებელი იქნებოდა ის ძირითადი წინააღმდეგობა არსებულსა და სავალდებულოს, სინამდვილესა და იდეალს, ფაქტიურსა და ნორმატიულს შორის, რომელიც ადამიანური ცნობიერების აუცილებელ ფაქტს შეადგენს და რომელიც აუხსნელი რჩება როგორც თეოლოგიური, ისე რაციონალისტური მორალის მიერ. მაგრამ ცხოვრება შეუჩერებელი ცვალებადობაა; თვით ცხოვრების არსში ძევს პრინციპი განვითარებისა, წინსვლისა, გაფართოებისა. **ცხოვრების დედააზრს შეადგენს განვითარება, განვითარებისას კი — ყოველი უკვე მოღწეული საფეხურის უარყოფა, შემდგომი, უფრო მაღალი საფეხურის სახელით.** აქ არი ძირითადი წყარო სიკეთის და ბოროტების გათიშვის, ზნეობრივად სავალდებულოს გამოყოფისა; ადამიანური თვალსაზრისით სავალდებულო და კეთილია ის, რაც ცხოვრებას შეგნებულად ამდიდრებს, აძლიერებს, ამრავალფერებს; უზნეო და ბოროტი ის არი, რაც მას აღარბიებს, ასუსტებს, აკნინებს. აქ არი, აგრეთვე, ძირითადი წყარო კაცობრიობის ტრაგედიისა: მუდმივ მიუღწეველია ზნეობრივად სავალდებულო, თუმცა მუდმივ მისკენ არი მიმართული ცხოვრების მსვლელობა. **მომავლის ჰორიზონტზე არა ჩანს ისეთი საზღვარი, სადაც ისტორიული განვითარების შეჩერება შეიძლებოდა, იმ რწმენით, რომ ადამიანური ვალი აღსრუ-**

ლებულია და აღტქმული ქვეყანა მიღწეული. ვერასოდეს ვერ მოხერხის მოსასვენებლად თავს მუდმივ შფოთი და მუდმივ მაძიებელი კაცობრიობა, სანამ სიკვდილი — ბუნებრივი დასასრული ყოველი სიცოცხლისა, თავის რკინისებრ მძიმე ხელს არ დაადებს მის მიერ შექმნილ სულიერ კულტურასაც.

მაგრამ არა მარტო იდეალის მიუღწევლობაში და სიკვდილის აუცილებლობაში ძევს კაცობრიობის ტრაგიკული ხვედრის მიზეზი. ჩვენ უკვე დავინახეთ, რომ, რაც უფრო განვითარებული ხდება ადამიანი, რაც უფრო მაღლა ადის იგი გონებრივად და ზნეობრივად, მით უფრო შესამჩნევია და გადამწყვეტი ხდება მისი გუნებასთვის ისტორიული წარსულის გავლენა.

ისტორიულად განუვითარებელი შეგნება თავის თავს აბსოლუტურად თავისუფლად სთვლის: მხოლოდ ისტორიულად გაფართოებული ცნობიერება გრძნობს მთელი სიმძაფრით თავისი არსების განსაზღვრას შეუცვლელი წარსულის მიერ, თავის ცალმხრივ დამოკიდებულებას ისტორიულად განვლილი სამართლიანობის თუ უსამართლობის, სიკეთის თუ ბოროტების, დიდებუებოვანობის თუ უბადრუკობისაგან. რა საშინელებით და რა სიდიდით არის აღვსილი ერთსა და იმავე დროს ეს ცოდნა, რომ შენი სულის ყოველი უწვრილესი სიმი, შენი ბუნების უსაიდუმლესი კუნჭული მიზეზობრივს ურთიერთობაში იმყოფება უშორეს, ხშირად გონებით მიუწვდომელ ისტორიულ მდგომარეობასა და არსებასთან.

მხოლოდ ამ ისტორიული თვალსაზრისით შეიძლება ჩაითვალოს კაცობრიობა ტრაგიკულ გმირად, ხოლო მისი წარსული ბედისწერის იდეის მატარებლად. თუ ჩვენ მას მხოლოდ ინდივიდუალისტური საზომით გავზომავთ, თუ ადამიანობას მისი ისტორიულად გაშლილი ობიექტური კულტურისაგან გამოვითმავთ და ცალ-ცალკე, ურთიერთშორის დამოუკიდებელ ელემენტად დავყოფთ, მაშინ ის

შეიძლება მართლაც უფრო უაზრო კომედიანტს დავმსგავსოთ, რომელიც ყოველთვის სხვის მოტყუებას ცდილობს და ყველაზე მეტად თავისივე თავს ატყუებს. ამ უმართებულოდ ვიწრო, განსაზღვრული შეხედულებისთვის შეიძლება მოპენჰაუერი მართლაც ჭეშმარიტებას ჰლაღადებდეს: ადამიანი იაფფასიანი, მდარე საქონელია, რომელსაც ბუნება — ეს უზარმაზარი ფაბრიკა — ნარდად ისვრის ბაზარზე; და ორი თვისება ახასიათებს ამ ცოცხალ საქონელს — ღრმა სისულელე და უაზრო ბოროტება. ძლიერ, ძლიერ იშვიათად, ერთხელ მთელი საუკუნეების განმავლობაში, ის ამ ნაგავშიც გამოურევს ხოლმე ობოლ მარგალიტს. გენიოსურ პიროვნებას და იმასაც მხოლოდ იმიტომ, რომ ამით კიდევ უფრო ნათელჰყოფს ადამიანობის საერთო უნიჭობა და სიბადრუკე. და მართლაც, თუ „ისტორიულ ადამიანს“ ისტორიულსავე პერსპექტივას ძალდატანებით მოვაშორებთ, თუ დამოუკიდებელ ატომად მივიჩნევთ იმას, რაც ნამდვილად მხოლოდ დიად ორგანულ მთლიანობაში ცხოვრობს, მაშინ არა თუ საშუალო მომავლადი, არამედ თვით ლეონარდო და ვინჩი და მიქელ-ანჯელო მოგვეჩვენება უსრულო და განსაზღვრულ არსებად, ერთი რომელიმე მნიშვნელოვანის მხრივ მაინც ყოველ შემთხვევაში უდიდეს და უნიჭიერეს პიროვნებასაც შეიძლება აღმოაჩნდეს პატარა ნაწილაკი იმ ორი „დამახასიათებელი თვისებისა“, რომელთაგან უკანასკნელი არც თვით „ფილოსოფიურ გენიოსს და ბრძენს“ მოპენჰაუერს ჰქვია თვალსაჩინოდ. და მართლაც, ვინ არი ეს ადამიანობის პესიმისტი მსაჯული, რომლის ობიექტურ-კულტურული შემოქმედება და ანდერძი გერმანელთა ისტორიის ამაძალლებელ და გამაყენებელ ფურცლებს წარმოადგენს? — მხდალი ეგოისტი ფართო თვალეობით სხვისი ნაკლოვანების დასანახავად და მიჩლუნებულ ალლოთი თავისივე საკუთარ ცოდვების საგრძნობლად!

საჭიროა ავმაღლდეთ ამ უღირს ატომისტურ და ინდივიდუალისტ-

ტურ შეხედულებაზე, საჭიროა, ადამიანობას ვუცქიროთ ისე, როგორც იგი სინამდვილეშია, ე.ი. როგორც იგი არა მარტო ჩვენს აბსტრაქციაში, არამედ თავის ისტორიაში იშლება, საჭიროა დავინახოთ, რომ კაცობრიობა მატერიალურ უზრუნველყოფაში, ვიდრე უყვარს, მაგრამ მაინც ადამიანობის თავყვანისმცემელი რჩება და ხშირად კაცს ეზიზღება თავის თანამემამულეთა სილაჩრე, სულმოკლეობა, უნიჭობა და მცონარობა, მაგრამ მაინც ძლიერი პატრიოტიზმით არი გამსჭვალული: ეროვნული და ჰუმანიტარული გრძნობა არ არი არჩილების ან ალფრედების სიყვარული და პირველთა ან მეორეთა არჩევა სანტიმენტალური ცრემლების და საფრქვევად; არც პირველნი და არც მეორენი ცალ-ცალკე შეიძლება სრულიადაც არ ფასობენ იმდენად, რომ მათთვის ღირდეს თავის შენუხება, მით უმეტეს თავის განწირვა. პატრიოტიზმი და ჰუმანიზმი არი, უწინარეს ყოვლისა, სიყვარული და მოკრძალება დიად ეროვნულ და კაცობრიულ განიოსობის წინაშე, იმ ისტორიულ სულის წინაშე, რომელიც ობიექტურ კულტურულ შემოქმედებაში თავისი უკვდავების ძიებას იღებს. თავის თავის ცნობა ამ ისტორიული ძალის წინააღმდეგ, თავისი პიროვნების, ე.ი. სუბიექტური სულის მის ქვემდებარე ნაწილად აღიარება და შემოქმედება იმ მხრივ რა მხრივაც ის უნდა ვითარდებოდეს, — აი, ნამდვილი შინაარსი ნათლად გაგებული ნაციონალური და ჰუმანიტარული გრძნობისა, რომელიც ხშირად ადამიანთა და მათ სისუსტეთა სიძულვილით და მხილებით საზრდოობს.

დასასრული
შემდეგ ნომერში

პირველი ქართველი კინოოპერატორი

პირველი ქართველი კინოოპერატორის —
ვასილ ამაშუკელის მიერ გადაღებული ფილმებიდან შემოგვრჩა
მხოლოდ მისი ერთადერთი სრულმეტრაჟიანი დოკუმენტური
ფილმი „აკაკი წერეთლის მოგზაურობა რაჭა-ლეჩხუმში 1912
წელს“. ამ მოგზაურობაში ვასილ ამაშუკელი თან ახლდა აკაკი
წერეთელს და ყოველ მნიშვნელოვან მომენტს იღებდა. სულ
გადაიღო 1500 მეტრი ფირი, დამონტაჟების შემდეგ დარჩა 1200,
დღეისათვის კი შემორჩენილია მხოლოდ 544 მეტრი.
ფილმი მოცულობითა და მხატვრული თვისებებით სცდება
დოკუმენტური სიუჟეტების ჩარჩოებს. ამ ფილმის შექმნით
საფუძველი ჩაეყარა ქართულ დოკუმენტურ კინემატოგრაფს,
ხოლო მსოფლიო დოკუმენტურ კინემატოგრაფში მან თავისი
მხატვრული ფორმით ერთ-ერთი თვალსაჩინო ადგილი
დაიმკვიდრა. ამ ფილმის შექმნისთვის ვასილ ამაშუკელი
აირჩიეს კინემატოგრაფისტთა კავშირის საპატიო წევრად.

იგი 1886 წლის 26 მარტს დაიბა-
და ქალაქ ქუთაისში.

დედა ადრე გარდაეცვალა და
ბებია ზრდიდა. მამა თერძად მუ-
შაობდა. 6 წლისა იყო, როდესაც
მამამ მეორე ცოლი შეირთო, რო-
მელიც მზრუნველობას არ აკლ-
ებდა ვასილს. 7 წლისა ქუთაისის
სათავადაზნაურო გიმნაზიაში შე-
იყვანეს, ოთხი წლის შემდეგ კი ვა-
სილ ბალანჩივაძის სამხატვრო
სკოლაში ჩაირიცხა, სადაც გაიარა
სამწლიანი სწავლების კურსი.

1900 წელს 14 წლისა ვასილ ბა-
ლანჩივაძის მეგობრის, მხატვარ
მიხაილ ჟორიკოვის დახმარებით
მოსკოვში გაემგზავრა, სადაც
ცოდნა გაიღრმავა ი. ბოლშაკოვის
სამხატვრო სასწავლებელში. მოს-
კოვში დაუახლოვდა შალვა დადი-
ანს, რომელმაც შესთავაზა მუშა-
ობა კინომექანიკის დარგში. ვა-
სილ ამაშუკელი შემოთავაზებას
სიხარულით დათანხმდა, რადგან
იგი ამ პროფესიით ძალზე დაინ-
ტერესებული იყო.

თავის მოგონებებში ვასილ ამა-
შუკელი იხსენებს, რატომღაც ხე-
ლი გადამიბრუნდა და მექანიკო-
სობას მივყავი ხელით. 1902 წელს
დაიწყო მუშაობა მოსკოვის ტრი-
ოხგორნის ქარხანაში. 1903-1904
წლებში კინოთეატრ „ელექტრიკ-

ში“ დაეუფლა საპროექციო აპარ-
ატურაზე მუშაობას.

1904 წელს უსახსრობის გამო
იძულებული გახდა, დაბრუნებუ-
ლიყო ქუთაისში. აქ სწავლის გაგ-
რძელების საშუალება არ მიეცა
და 1906 წელს გაემგზავრა ბაქო-
ში, სადაც მისი ძმა, მამუკა ამაშუ-
კელი, ქართულ დრამატულ თე-
ატრში მუშაობდა. ძმის დახმარე-
ბით ვასილმა სწავლა განაგრძო
ბაქოს ელექტროტექნიკუმში და
პარალელურად დაიწყო მუშაობა
კინომექანიკოსად.

ამავე წელს ქართული თეატრის
ცნობილმა მოღვაწეებმა — **ივან
გეპნერმა** (ქართველთა შორის წე-
რა-კითხვის გამავრცელებელი
საზოგადოების“ აღექსანდროპო-
ლის განყოფილების გამგეობის
წევრი) და **კოტე მესხმა** გახსნეს
კინოთეატრი და კინომექანიკო-
სად ვასილ ამაშუკელი მიიწვიეს.
ამ დროისთვის ქართველთა შო-
რის წერა-კითხვის გამავრცელე-
ბელი საზოგადოების შენობაში
კინოს ხელმძღვანელობდა კოტე
მესხი.

ივან გეპნერმა მიიღო კომერცი-
ული გადანყევტილება, შეეძინა
კინოგადამღები აპარატი და ამ
მიზნით 1908 წელს ამაშუკელი წა-
იყვანა მოსკოვში, რათა მას შეძე-

ნილ აპარატზე პრაქტიკა გაეე-
ლო. ამაშუკელი დარჩა მოსკოვში
და რუსი მექანიკოსის — **დმიტ-
რი ვოლკოვის** ხელმძღვანელო-
ბით ფრანგული ფირმა „გომონის“
განყოფილებაში დაეუფლა კინო-
გადაღების ტექნიკას. იგი იგონ-
ებს: „**კინოგადამღები აპარატი
და სურათის გადაღება რუსმა მე-
ქანიკოსმა დმიტრი ვოლკოვმა
შემასწავლა, ხოლო კინოაპარა-
ტით ხალხისადმი სიყვარულის
გრძნობა ქართული თეატრალუ-
რი კულტურის გამოჩენილმა
მოღვაწეებმა — კოტე და ეფემია
მესხმა გამიღვიძეს**“. ექვსი თვის
პრაქტიკის შემდეგ ვასილ ამაშუ-
კელი ბაქოში დაბრუნდა. მან და-
მოუკიდებლად დაიწყო ცხოვრე-
ბისეული მცირემეტრაჟიანი სიუ-
ჟეტების გადაღება.

1908 წელს გადაღებულმა მისმა
პირველმა სურათმა, რომელშიც
სანაპიროზე მოსეირნე ხალხი იყო
ასახული, უამრავი მაყურებელი
მიიზიდა. ხშირად იღებდა სხვა-
დასხვა სანახაობას. 1908-1909
წლებში გადაიღო დოკუმენტური
სიუჟეტები: „ხალხის სეირნობა
ზღვის სანაპიროზე“, „შეჯიბრება

ცურვაში“, „ბაქოს ბაზრის ტიპები“, „ქვანახშირის ზიდვა აქლემებით“, „გემის გადმოტვირთვა“, „ნავთის გადასხმა ტუმბოებით“, „ქართველი სცენის მოღვაწენი: ეფემია მესხი, კოტე მესხი და სხვანი ქალაქის პარკში“, „ნ. რამიშვილის მუშაობა სტამბაში“.

1910 წელს გადაიღო 55-მეტრაჟიანი დოკუმენტური ფილმი „გუნების პოლკის აღლუმი“ კაპიტან სიმონ ესაძის (ქართველი სამხედრო ისტორიკოსი, პოლკოვნიკი, კავკასიის ომების მკვლევარი, კავკასიისმცოდნე. გამოქვეყნებული ჰქონდა მრავალი გამოკვლევა რუსეთისა და კავკასიის ისტორიაზე) მონაწილეობით.

1911 წელს პავლე მეფისაშვილმა და ტიხონ ასათიანმა მიიწვიეს ქუთაისში ახალგაზსნილ კინოთეატრ „რადიუმში“ კინომექანიკოსად. ვასილ ამამუკელის წინადადებით შეიძინეს კინოფირებზე გადაღებები აპარატი, რომელიც ფართომეტრაჟიანი ფილმების გადაღების შესაძლებლობას იძლეოდა. ამ დროისათვის ვასილ ამამუკელმა გადაიღო მოკლემეტრაჟიანი ფილმები: „ფერმა სოფელ ქობაში“, „ხონის აბრეშუმის საღებავი ფაბრიკა“, „გვირილობა“, „ქუთაისის ხედები“, „სოფელი ბარაკონი და ძველი ციხესიმაგრე“, „ვლადიმერ მესხიშვილის იუბილე“, „ნიკოლოზობა“, „სამხედრო აღლუმი ქუთაისში“, „ქართული კულტურის მოღვაწენი“, „სამსონ დათეშიძე, ლადო ბზვანელი და სხვანი სასტუმრო „რიონთან“, „სეირნობა ქალაქის პარკში“, „ქუთაისის კლასიკური გიმნაზია“, „მდინარე რიონის სანაპირო“ და სხვ.

1912 წლის ივლისში პრესაში გამოქვეყნდა სახალხო მგოსნის — აკაკი წერეთლის საიუბილეო შეხვედრების შესახებ რაჭა-ლეჩხუმში. ვასილმა საიუბილეო კომიტეტის წინაშე დასვა საკითხი, რომ ეს ისტორიული მომენტი უნდა აღბეჭდილიყო ფირზე, გადაღებაზე პასუხისმგებლობა ვასილ ამამუკელმა თავადვე აიღო. მის მოგონებებში ვკითხულობთ: „აკაკის მოგზაურობა და მასში ხალხის მონაწილეობის გადაღება ჩემს

მოვალეობად მიმაჩნდა, ამიტომ, მომეცა თუ არა შესაძარი შემთხვევა, მე მთელი ჩემი შემოქმედებითი შესაძლებლობითა და გამოცდილებით შევუდექი დიდხნიანი ნატვრის განხორციელებას. ბედმა მარგუნა, ეს ნაკისრი ვალდებულება შემესრულებინა და მომავალ კაცობრიობას შემოვუნახე მგოსნის საიუბილეო მოგზაურობის მთელი პროცესი და, რაც მთავარია, ცოცხალი, მოძრავი აკაკი“.

1912 წელს 25 წლის ჭაბუკმა გადაიღო პირველი ქართული სრულმეტრაჟიანი დოკუმენტური ფილმი „აკაკი წერეთლის მოგზაურობა რაჭა-ლეჩხუმში“ (სულ გადაიღეს 1500 მეტრი, მონტაჟის შემდეგ დარჩა 1200 მეტრი, დღეისათვის კი 500 მეტრია). ეს იყო სოციალური მნიშვნელობის ფილმი, რომელიც ქართველი ხალხის ცხოვრების მიხედვით შეიქმნა.

ფილმს დიდი გამოხმაურება მოჰყვა იმდროინდელი პრესის ფურცლებზე, როგორც საქართველოში, ისე საზღვრებს გარეთ. ფრანგი კინოკრიტიკოსი **ჟორჟ სადული** წერს: „შესაძლოა, მე ბევრი არ ვიცოდე, მაგრამ რამდენადაც ვიცი, არც ერთ ქვეყანაში, არც ერთი სრულმეტრაჟიანი დოკუმენტური ფილმი 1200 მეტრი არც ერთი ცნობილი პიროვნებისთვის არ მიუძღვნიათ“.

ფილმი მოცულობითა და მხატვრული თვისებებით სცდება დოკუმენტური სიუჟეტების ჩარჩოებს. ამ ფილმის შექმნით საფუძველი ჩაეყარა ქართულ დოკუმენტურ კინემატოგრაფს, ხოლო მსოფლიო დოკუმენტურ კინემატოგრაფში მან თავისი მხატვრული ფორმით ერთ-ერთი თვალსაჩინო ადგილი დაიმკვიდრა.

ამ ფილმის შექმნისთვის ვასილ ამამუკელი აირჩიეს კინემატოგრაფისტთა კავშირის საპატიო წევრად.

ტრიუმფალური ფილმის შემდეგ იგი იღებს ფილმს სახელწოდებით „აკაკის მოგზაურობა მუხიანში, კოპიტნარსა და სხვა სოფლებში“.

1914 წელს გადაიღო ფილმები: „წვევამდელთა გაცილება“, „მოსეირნენი ასწლოვან ჭადართან“ (წყარო: ამამუკელის მოგონებები).

1915 წელს კინორეჟისორი ქორწინდება ანა კონსტანტინეს ასულ მარჯანიშვილზე. წყვილს შვილი არ შესძენია. იშვილეს და აღზარდეს ორი ობოლი ახლო ნათესავი ნინა და ლამარა.

1922 წლამდე მსახურობდა კინოთეატრ „რადიუმში“, 1926 წლამდე კი სამთამადნო კავერის მოძრავ კინოში.

1927 წელს დაიწყო აბრეშუმის ქარხნის დიდი მშენებლობა ქუთაისში, სადაც ვასილ ამამუკელი მიიწვიეს ელექტრომონტაჟზე სამუშაოდ (1927—1938 წწ.).

1939-დან 1942 წლამდე საკონსერვო ქარხნის ელექტრომექანიკოსია. 1942-დან 1947 წლამდე თავდაცვის შტაბში — ელექტრომურნეობის უფროსი.

1947 წელს თბილისის საქალაქო საბჭოს დარგის პროფესიული კავშირის რესპუბლიკური კომიტეტის მიერ თავდადებული შრომისთვის, როგორც პირველი ქართველი ოპერატორი, დაჯილდოვდა საპატიო სიგელითა და მედალით.

1955 წელს მას საქართველოს სსრ ხელოვნების დამსახურებული მოღვაწის წოდება მიანიჭეს.

1971 წელს ოპერატორის 85 წლის იუბილის აღსანიშნავად, საქართველოს სამეცნიერო და პოპულარული ფილმების სტუდიამ გადაიღო ერთწლიანი დოკუმენტური ფილმი „ვასილ ამამუკელი“ (სცენარის ავტორი ე. ჭავჭავაძე, რეჟისორი ალექსანდრე მამუკელაშვილი).

1974 წელს პირველი რესპუბლიკური ფესტივალის დროს, რომელიც მის პატივსაცემად გაიმართა ქუთაისში, ღვანლმოსილ რეჟისორს საქართველოს სსრ სახალხო არტისტის წოდება მიენიჭა. საზეიმოდ აღინიშნა მისი დაბადების 90 წლის იუბილე.

ვასილ ამამუკელი გარდაიცვალა 1977 წლის 2 დეკემბერს. დაკრძალულია ქუთაისში.

ქართული კინოს ლეგენდა

1953 წლის 14 ივნისს, ქართული კინოს მშვენიერ ნატო ვაჩნაძე, საკუთარ დაბადების დღეზე სხვისთვის დაჯავშნილ თვითმფრინავის ბილეთს იყიდის... და შემდეგ 13 ადამიანის სიცოცხლე ცაში დაიფრთხლება! ...მსახიობის დამწვარ სხეულს მისი და, კირა ანდრონიკაშვილი, საგვარეულო პატარა ბრილიანტის ბეჭდით ამოიცნობს. ნატოს ფერფლსა და გადარჩენილ ხელს დიდუბის მიწას მიაბარებენ.

1920-30-იან წლებში თავისი გარეგნობისა და არტისტულობის წყალობით ნატო ვაჩნაძე დამსახურებულად იქცა ქართული კინოს ლეგენდად.

ნინო („არსენა ყაჩაღი“, 1914 წ.), ნუნუ („მამის მკვლელები“, 1924 წ.), ესმა („სამი სიცოცხლე“, რეჟისორი ი. პერესტიანი, 1925 წ.), დესპინე („ჩვენი ქვეყნის რაინდი“, რეჟისორი ი. პერესტიანი 1925 წ.), ფატი („ვინ არის დამნაშავე“, რეჟ. ა. ნუნუა, 1925 წ.), გიული („გიული“, რეჟ. ნ. შენგელაია), ლ. პუში („ამოკი“, რეჟისორი კ. მარჯანიშვილი, 1927 წ.), ევროპელი ქალი, ჯემა („კრაზანა“, 1928 წ. ფილმის რეჟისორი კ. მარჯანიშვილი), ციცია (ს. დოლიძის ფილმი „უკანას-

კნელი ჯვაროსნები“, 1933 წ.), ხმოვან კინოში შეასრულა: თამარი („უკანასკნელი მასკარადი“, რეჟ. მ. ჭიაურელი, 1933 წ.), ნენო („არსენა“ 1937 წ. რეჟ. მ. ჭიაურელი), მეჩაიე ნანი („ნარინჯის ველი“, რეჟ. ნ. შენგელაია, 1937 წ.) რისთვისაც 1941 წ. მიიღო სახელმწიფო პრემია, მართა („ქაჯანა“, რეჟ. კ. პიპინაშვილი, 1941 წ.) ნათელა („სამშობლო“ რეჟ. ნ. შენგელაია, 1939 წ.), გვირისტინე („ხიდონელი ქალიშვილი“, რეჟ. დ. ანთაძე, 1940 წ.), მანანა („ის კვლავ დაბრუნდება“, რეჟ. ნ. შენგელაია, დ. ანთაძე 1943 წ.), ძიძის მანოს როლი (რეჟ. კ. პიპინაშვილის „აკაკის აკვანი“, 1947 წ.), ვაჩნაძის უკანასკნელი როლია ელისაბედი

(„მწვერვალთა დაპყრობანი“, რეჟ. დ. რონდელი, 1952 წ.) — ამ სახეების შექმნით ნატო ვაჩნაძემ განსაკუთრებული ადგილი დაიკავა ქართული კინოს ისტორიაში.

ფრაგმენტი პირადი ცხოვრებიდან: ნატო ვაჩნაძე მეშვიდე კლასის დამთავრების შემდეგ მერაბ ვაჩნაძეს გაჰყვა ცოლად. მათ შეეძინათ ვაჟი — თენგიზი. ნატო და მერაბი მალე დასცილდნენ ერთმანეთს. 1939 წელს მერაბ ვაჩნაძე გადასახლებაში დაიღუპა.

ნატომ მეორედ იქორწინა კინორეჟისორ ნიკოლოზ შენგელაიაზე, რომელთანაც ეყოლა ორი ვაჟი — ელდარი და გიორგი. ნიკოლოზ შენგელაიას ნატო ვაჩნაძემ „ჩემი ცხოვრების რეჟისორი უწოდა“.

ვაჩნაძიანთ ტურფა ქალო,
ლამაზების დედოფალო,
შენი ღვანლი, შენი ქება
პოემაშიც ვერ ითქმება,
ლექსში როგორ ჩამოვთვალო.

იოსებ ნონეშვილი

რეჟისორ ზაპარია
გარიშვილთან ერთად

ელდარ შენგელაია:

პირველ ყოვლისა, ის იყო ჩვენი დედა, ამიტომ მე ვიხსენებ არა მის შემოქმედებასთან დაკავშირებულ ეპიზოდებს, არამედ ჩვენს სახლს, ჩვენს ურთიერთობას.

დედა, თავისი ბუნებით, ძალიან კეთილი და რბილი ადამიანი იყო და ჩვენც მეგობრული ურთიერთობა გვქონდა. პირადად მე არც ისეთი დამჯერე და მშვიდი ვიყავი, მაგრამ არ მახსოვს დედაჩემი გაბრაზებული. შეიძლება გაბრაზებულიყო კიდეც, მაგრამ ამ ყველაფერს სხვანაირად გამოხატავდა. დიდი მეგობარი იყო ჩვენი და ძალიან გვიყვარდა. მადლიერები ვართ კიდეც იმიტომ, რომ უმამოდ ვიყავით გაზრდილები და ეს არ გვიგრძნია. თუ რამეზე გვქონდა საუბარი, დედა აუცილებლად გვეტყოდა, რომ მამა ასე იფიქრებდა, ასე იტყოდა, ასე შეაფასებდა. ისეთი შთაბეჭდილება მრჩება, რომ მე მამის გარეშე არ გავზრდილვარ, ისეთ ატმოსფეროს ქმნიდა დედა. ამიტომ ძალიან დიდი დარტყმა იყო ჩვენთვის, სამივე ძმისთვის მისი გარდაცვალება.

მთელი მისი შემოქმედება, ეს არის ერთი უწყვეტი ლენტი. თუ შეიძლება ასე ითქვას. ამასთან, ის დრო მელოდრამის პერიოდი იყო. დედაჩემი ძალიან ხალისიანი და ცნობისმოყვარე გახლდათ. ბევრი მეგობარი ჰყავდა არამარტო საქართველოში, არამედ მთელს

საბჭოთა კავშირში. ხშირად ამბობდა: სულ მკლავენ, მახრჩობენ და ერთხელ კომედიაც მათამაშეთო. ამიტომ ძნელია, რომელიმე როლი გამოარჩიო. მუნჯი კინოს პერიოდი სხვა იყო და ხმოვანი კინოს დრო — სხვა. ბევრი ცნობილი მსახიობი ჩამოშორდა კინოს იმიტომ, რომ ხმამ შეუშალა ხელი. დედამ ძალიან ბევრი იშრომა. მე ყოველთვის დიდი სიამოვნებით ვუყურებ ფილმს „არსენა“. ძალიან მომწონს არსენას და მისი საუბარი....

ომამდე შედარებით კარგი ცხოვრება გაელვებასავით მახსოვს. ომის დროს კი ჩვენც ისევე გვიჭირდა, როგორც ყველას, მამა უკვე აღარ იყო, დედა სამ

იონებში, საიდანაც სანახაობის საფასურად აღებული პროდუქტით ბრუნდებოდა, რაც ბავშვებს ძალიან გვახარებდა. შვილების მიმართ ძალიან თბილი იყო. ჩემი ძმები, თენგიზი და გიორგი ჩემზე დინჯები იყვნენ, კარგად სწავლობდნენ. მე მათთან შედარებით ცელქი ვიყავი, მაგრამ არ მახსოვს, დედას ხმამალლა მოეცა შენიშვნა, მშვიდად მიმითითებდა და სულ ეს იყო მისი სიმკაცრე, შვილებისთვის ყველაფრის პატიება შეეძლო. ხშირად ჩიოდა, ყველა ფილმში მკლავენო და ძალიან უნდოდა კომედიაში თამაში, რადგან ბუნებით ძალიან ლაღი და მხიარული ადამიანი იყო, თუმცა ტრაგიკული ბედით“.

რაც გომბორის მთას უთქმელი დარჩა
და რაც ალაზნის ველს აქვს სათქმელი,
წინანდლის ვარდი, სამგორის ფარჩა
და ალავერდის ოქროს სარკმელი.

გიორგი ლეონიძე

გიორგი შენგელაია:

„ნატო ვაჩნაძე ჩემთვის და ელდარისთვის, უპირველესად, არის დედა. რა მსახიობი იყო, რა როლებს თამაშობდა, ეს ჩვენი შესაფასებელი არ არის. თუმცა, რომ დავეუფლეთ ამ პროფესიას და გავხდით კინოს მოღვაწეები, მერე შევაფასეთ უფრო მისი მსახიობობა. როგორც ელდარმა თქვა, იყო არაჩვეულებრივად დემოკრატიული ქალი. მახსენდება, როგორ გვატარებდა კახეთში უბრალო ხალხთან, მათთან ერთად პურს აცხობდა, ფეხშიშველა დადიოდა, მაგრამ ის, როგორც მსახიობი, შევიგრძენი 1949 წელს, მის იუბილეზე, როცა ქართველმა ხალხმა მოღვაწეობის 25 წელიწადი გადაუხადა. მაშინ მე 12 წლის ვიყავი.“

ჩემთვის გამორჩეული უფრო მუნჯური კინოს როლებია. საერთოდ რომ გითხრათ, ჩემთვის, როგორც პროფესიონალისთვის, რომელიმე ძალიან გამორჩეული როლი არ არის. **ის იყო ერთი**

ქადრი ფილმიდან „გიული“

პარსკვლავი, რომელიც იცვლიდა სახეს და სხვადასხვა როლებში ტრანსფორმირდებოდა. ყველა როლი კარგია. დედა იყო ერთნაირი ყველა როლში, კარგი გაგებით. იმიტომ, რომ თავის ბუნებას ასახიერებდა“.

20-30-იანი წლების მიჯნაზე უხმო კინო თანდათან ადგილს უთ-

«მე მას ვუყუარებდი აქანზე, როგორც ღვართქალს, და მერა სხელში ჩვეულებრივ ადამიანს. ის იყო არაჩვეულებრივი მეგობარი. ნატო ვაჩნაძე ის პიროვნება, რომელის არასდროს მოკვდა. ის ყოველთვის იქნება ქართველი ერისთვის სათაყვანებელი და უსაყვარლესი პიროვნება, რომელმაც ერთ-ერთმა პირველმა გაიტანა ქართული ხელოვნება საქართველოს ფარგლებს გარეთ», — გარიკა ლორთქიფანიძე.

მოზდა ტექნიკის სიახლეს — ხმოვან კინოს. ამ ცვლილებამ, ამეტყველებულმა ეკრანმა მუნჯი კინოს ბევრი ვარსკვლავი სამუშაოს ჩამოაშორა. კინემატოგრაფი აღარ საჭიროებდა ტიპაჟს და ასპარეზზე თეატრის აქტიორები გამოვიდნენ. როგორც ნატო ვაჩნაძე იხსენებს, თეატრალური მსახიობი მათ ხმით და პროფესიონალიზმით ეჯიბრებოდა. კინომსახიობი კოლოსალურ შრომას საჭიროებდა, უხმო და

ხმოვანი კინოს ბარიერის გადალახვა ყველამ ვერ შეძლო.

ნატო ვაჩნაძემ დროებით ტაიმ-აუტი აიღო და მოსკოვს გაემგზავრა იმ პირობით, რომ იგი იქ მხოლოდ კინემატოგრაფით დაკავდებოდა.

1932 წელს რუსეთის დედაქალაქში დიდი რეჟისორის — გრიგოლ კოზინცევის რეკომენდაციით რუსული დოკუმენტური კინოს უდიდეს ოსტატ ქალს — ესთერ შუბს დაუახლოვდა და მის გადამღებ ჯგუფში ჩაირიცხა ასისტენტ-პრაქტიკანტად.

რეჟისორი იღებდა ფილმს „კომკავშირი — ელექტროფიკაციის შეფი“. მასზე მუშაობა ერთ წელიწადს გაგრძელდა.

ფილმზე მუშაობის დასრულების შემდეგ ნატო ვაჩნაძე სამშობლოს და ქართულ კინოს დაუბრუნდა.

«ამ ადამიანის საზგასმით ქართული სილამაზე მოგვევლინა, როგორც საქართველოს ნარსულის, დღევანდელობის და მისი გუნების ნაწილი. ამიტომ იყო, რომ მისი მშვენება ასეთ ჰერმონიუში საქართველოს გუნებასთან, თავისი სახის სილამაზის მეშვეობით მან თითქმის ნაშაღ საზღვარი სინამდვილესა და ხელოვნების საზღვარს შორის», — სიმონ ჩიქოვანი.

ლადო მესხიშვილი — 160

ცნობილი თეატრალური მოღვაწის, დიდი ქართველი მსახიობისა და რეჟისორის, საქართველოს სახალხო არტისტის, ვასო აბაშიძესთან ერთად საქართველოს თეატრალური საზოგადოების დამფუძნებლის — ლადო ალექსი-მესხიშვილის (1857—1920) 160 წლის იუბილეს აღსანიშნავად 16 თებერვალს თეატრისა და კინოს მოღვაწეები, ქართველი საზოგადოება დიდუბის პანთეონში ლადო მესხიშვილის საფლავთან შეიკრიბებიან. „სრულიად საქართველოს ჩოხოსან რაინდთა დასის“ თავმჯდომარის, კინომცოდნე, პროფესორ გოგი დოლიძის აზრით, დროა, ლადო მესხიშვილის ბიუსტი, რომელიც თავის დროზე მოქანდაკე იაკობ ნიკოლაძემ შექმნა, მუზეუმიდან გამოიტანონ. იმედია, მის ამ წინადადებას დედაქალაქის ხელმძღვანელობა მხარს დაუჭერს და დიდი რეჟისორის ბიუსტი დედაქალაქის რომელიმე ქუჩასა თუ სკვერში გადმოინაცვლებს.

1857 წლის ალექსი-მესხიშვილების ოჯახში მესამე ვაჟი დაიბადა, რომელსაც მშობლებმა ლადო დაარქვეს. საოცარი ნიჭის ბავშვი იყო თურმე პატარა ლადო, ანცი და მოუსვენარი, რომელიც აგროვებდა თავის ტოლებს და ძველი სახლების ქართულ ბანებზე პატარ-პატარა სცენებსა და წარმოდგენებს მართავდა. 4 წლისა სრულიად შემთხვევით თბილისში იმხანად გახმაურებულ კანონიჩის კერძო პანსიონში მიუბარებიან. აქ მან 4 წელი დაჰყო, შემდეგ მშობლებმა გერმანულ პანსიონში გადაიყვანეს. ასე რომ, 8 წლის ლადოს „ერთმანეთში აერია“ ქართულ, რუსული, ფრანგული და გერმანული.

XIX საუკუნის 60-იან წლებში მესხიშვილების ოჯახს დიდი უბედურება დაატყდა თავს — 1863 წელს ლადოს მამა, სარდიონი, გარდაიცვალა. სარდიონ ალექსი-მესხიშვილის უძრავ-მოძრავი ქონება მთლიანად 110 ათას მანეთად შეაფასა საგანგებოდ შექმნილმა კომისიამ. 1868 წელს კი დედა გარდაიცვალა და ლადოსა და მისი ძმების ცხოვრებაც აიწენა. ამაში ბრალი მათ ბიძას — მიხეილს მიუძღოდა. მან ობლების მეურვეობა გაიფორმა. პირველ ხანებში ხალხის თვალის ასახვევად თითქოს მზრუნველობას იჩენდა ძმისშვილებისადმი, მაგრამ შემდეგ, როცა მთლიანად და-

ეუფლა ძმის ქონებას, ლადოს უფროსი ძმა — აპოლონი სახლიდან გააგდო, მეორე — ლეონიდე ჯარში გაგზავნა, სულ უმცროსი — სარდიონი პანსიონში მიაბარა, ლადოს კი კიევის კადეტთა კორპუსში უკრა თავი. კიევის კადეტთა კორპუსში რუსეთის ყველა კუთხიდან გზავნიდნენ გამოუსწორებელ, დაუმორჩილებელ და მორალურად საეჭვო პირებს, ამიტომ ლადოს იქ გაგზავნამ მეტად შეაწუხა ყველა: ნათესავები, ნაცნობ-მეგობრები, მეზობლები, მით უფრო, რომ ლადო მაშინ 12 წლისა იყო; ემუდარებოდნენ მიხეილს, გადაეფიქრებინა, მაგრამ ამაოდ.

ლადოს უშუალო, თავისუფალი, ლაღი ბუნება ვერ შეეგუა მკაცრ სამხედრო დისციპლინას, ამიტომ ორი წლის შემდეგ თავი დაანება კიევის სასწავლებელს და სამშობლოში დაბრუნდა. ოცნებობდა, მამის კვალს გაჰყოლოდა — დაემთავრებინა რუსეთის რომელიმე უმაღლესი სამედიცინო სასწავლებელი და ექიმი გამხდარიყო. ლადოს ბიძისთვის გაუნდვია თავისი სურვილი და დახმარება უთხოვია, მაგრამ მიხეილს სწავლას მოწყურებული ძმისწული სახლიდან გაუგდია და შემდგომში მასთან მისვლაც აუკრძალავს.

ნათესავ-ახლობელთაგან განუკითხავად მიტოვებულ ლადოს იმ მძიმე და სულიერ და ეკონომიკურ პერიოდში მხსნელად მოეკვლინა

უცხო ტომის კაცი, პროფესორი **პ. დობროღევი**, რომელმაც დიდი სიკეთის წყალობით ცხოვრებაში გამოიყვანა სანუთროზე გულგატეხილი, გზადაკარგული ჭაბუკი.

პ. დობროღევი პოლიტიკური მრწამსით ლიბერალი იყო. საჯარო გამოსვლებში მეფის მთავრობისთვის მიუღებელი, მონინავე, პროგრესული იდეების ქადაგებისთვის პოლიციას დაუპატიმრებია და, როგორც არასაიმედო პიროვნება, მოსკოვიდან თბილისში გადმოუსახლებია. აქ უდანაშაულო პროფესორი თავის ოჯახთან ერთად წლების მანძილზე ცხოვრობდა. ბედმა ლადო ამ ღვთისწიერ კაცს შემთხვევით შეახვედრა. პროფესორი მოიხიბლა ჭაბუკის გარეგნობით, გონიერებით, სიმკვირცხლით. რაკი გაიგო, ობოლი იყო, იშვილა, თავისთან გადაიყვანა ოჯახში და მშობლიურ მზრუნველობას არ აკლებდა. მან ყოველგვარი პირობა შეუქმნა ლადოს იმისათვის, რომ საშუალო სკოლის დამთავრების მოწმობის მისაღები გამოცდები ჩაებარებინა. ჭაბუკი მეცადინეობას მონდომებით შეუდგა, დღედაღამ წიგნებს ჩაჰკირკიტებდა და მიზანსაც მიაღწია, გამოცდები წარმატებით ჩააბარა.

ამასობაში დობროდევეების ოჯახს მოსკოვში დაბრუნების უფლება დართეს. პროფესორმა ლადოც თან წაიყვანა. მისი დახმარებით ჭაბუკი მოსკოვის უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტზე ჩარიცხეს.

მოსკოვის უნივერსიტეტში დაულაღვმა მეცადინეობამ, რუსეთის ჰავამ ლადოს ისედაც სუსტი ჯანმრთელობა შეარყია და მისი სამშობლოში დაბრუნება თანდათან სულ უფრო გარდაუვალი გახდა, მაგრამ საქმეს ართულებდა ის, რომ მას დამოუკიდებელი ცხოვრებისთვის საარსებო საშუალება არ გააჩნდა. **ამჯერადაც მას პროფესორი პ. დობროდევეი შეეხიდა. მან ლადოს მასწავლებლის მოწმობა ააღებინა და საქართველოში გამოისტუმრა.**

„საწყალ კაცს ქვა აღმართში მიენევაო“, — ნათქვამია. თბილისში ჩამოსვლისთანავე ლადო სამხედრო სამსახურში გაიწვიეს. საექიმო კომისიამ მის ჯანმრთელობაში ეჭვი შეიტანა და გამოსაკვლევად ჰოსპიტალში გაგზავნეს. იქ კი, ყველასაგან გარიყული, კარგა ხანს იწვა უპატრონოდ. ბევრი წვალების შემდეგ საგანგებო სამედიცინო კომისიამ ლადო სამხედრო სავალდებულო სამსახურისთვის უვარგისად ცნო და აღრიცხვიდან მოხსნა. ამის შემდეგ იგი თბილისში, კლიმიაშვილის კერძო პანსიონში იწყებს მუშაობას, მალე იქიდან თელავის წმინდა ნინოს დედათა სასწავლებელში გადადის ბუნებისმეტყველების, ფიზიოლოგიისა და ანატომიის მასწავლებლად, მაგრამ დიდხანს ვერც იქ ჩერდება. 1890 წელს თბილისში ჩამოდის და ძველი სახაზინო თეატრის რუსულ

ლადო მესხიშვილი
ჰამლეტის როლში

დასში ჩაირიცხება, მას შემდეგ მისი ცხოვრება, როგორც მსახიობისა და როგორც რეჟისორის, მჭიდროდ დაუკავშირდა თეატრს.

დღეს ლადო მესხიშვილის სახელს ატარებს ქუთაისის დრამატული თეატრი და ჩვენც ამ თეატრში მისი მოღვაწეობის მხოლოდ გარკვეულ პერიოდს შევხებით.

ქუთაისის თეატრში

1898 წლიდან ქუთაისის დრამატულ თეატრს სათავეში ჩაუდგა ლადო მესხიშვილი. 1898 წელსვე მისი ხელმძღვანელობით დაიდგა უ. შექსპირის „რომეო და ჯულიეტა“, გენგოფერისა და ბროზინერის „ბოშა ქალი ზანდა“, უ. შექსპირის „მეფე ლირი“ და სხვ. სპექტაკლების კარგი რეჟისორული

გააზრებით დადგმისა და მსახიობთა მიერ როლების წარმატებით შესრულების მიუხედავად, იმ სეზონში ქუთაისის თეატრს მაყურებელი არ ჰყავდა. „ცნობის ფურცელში“ ვკითხულობთ: „არ შეიძლება არ ვუსაყვედუროთ ჩვენის საზოგადოების გულ-ციობას: წარმოდგენაზე ხალხი ნაკლებად ესწრება, მიუხედავად იმისა, რომ წარმოდგენები საუცხოვოდ იმართება და მსახიობნიც საუცხოვოდ ასრულებენ თავიანთ როლს. თუ საზოგადოება ხელს არ გაუმართავს და არ ივლის წარმოდგენაზე, თეატრის საქმეს განსაცდელი მოელის, რადგან ამხანაგობა, რომელიც მართავს წელს წარმოდგენებს, მარტო თავის წვლილით ვეღარ გაუძლებს ხარჯს დასის შენახვაზე“.

ღრმა რეჟისორული გააზრებით დადგმულმა, მაღალი მხატვრული გემოვნებით გაფორმებულმა სპექტაკლებმა და აქტივობთა პროფესიულმა ოსტატობამ ლ. მესხიშვილს სახელი და დიდება მოუტანა ქუთაისში. ლადო ყველასათვის ახლობელი და საყვარელი გახდა. მისდამი ხალხის პატივისცემას ნათლად მოწმობს ის საბენეფისო საღამო, რომელიც 1899 წლის 14 თებერვალს გაიმართა. „მოზენეფისეს სცენაზე გამოცვლისას საზოგადოება აღტაცებულის ტაშის კვრით და ვაშას ძახილით მიეგება. — ვკითხულობთ „ივერიამი“. — მეოთხე მოქმედების შემდეგ სცენაზე შეიკრიბა მსახიობთა მთელი დასი და აქ ერთმა მათგანმა, ბატონმა ქუჯმა (შალვა დადიანმა — ო. კ.), წაიკითხა ადრესი, რომელშიც ბატონი ქუჯი დასის სახელით უღრმეს პატივისცემას და მადლობას უცხადებდა ბატონ მესხიშვილს. არც საზოგადოება მოეკიდა გულგრილად საყვარელს მსახიობს: მრავალი საჩუქარი მიართვეს, აღტაცებულ ტაშის კვრას და სცენაზე გამოწვევას ხომ საზღვარი არა ჰქონდა“ („ივერია“, 1899, №37, 38).

ცოტა მოგვიანებით ქუთაისის თეატრის სცენაზე გამოვლენილი ლ. მესხიშვილის აქტივორული ნიჭით აღფრთოვანებული ანონიმი

ბაზეთი „კვლი“:

«მე გვონია, მთელ რუსეთში ლ. მესხიშვილისთანა არტისტი არ მოიპოვება. ჩვენი ქვეყნის შვილი იუჟინი-სუმბათაშვილი ხომ რუსეთში საუკეთესო არტისტულ კალად ითვლება, მე რომ გავითხოვ ლ. მესხიშვილი მას არ ჩამოუპარდება და ჯოგს კიდას-თქო, რომ ვთქვა — გაღამატება არ იქნება»

რეცენზენტი „კვალში“ წერდა: „მე მგონია, მთელ რუსეთში ლადო მესხიშვილისთანა არტისტი არ მოიპოვება. ჩვენი ქვეყნის შვილი იუჟინი-სუმბათაშვილი ხომ რუსეთში საუკეთესო არტისტულ ძალად ითვლება, მე რომ მკითხოთ, მესხიშვილი მას არ ჩამოუვარდება და ჯობს კიდევ-თქო, რომ ვთქვა — გადამეტება არ იქნება. ეს უფრო რაღაც გულახდილად თამაშობს, უფრო პოეტურად და შთაბეჭდილებასაც უფრო პირდაპირ ახდენს მაყურებელზე. აი ამაზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ის სცენაზე მარტო არტისტია და არა არტისტი და მესხიშვილი ორივე ერთად. დაუბრუნეთ მას მისი ხმა, და მაშინ ის, როგორც გინდათ, ათამაშეთ — საუკეთესო არტისტებს დაწრილავს“ („კვალი“, 1900, №48).

1900 წლის 24 სექტემბერს ლ. მესხიშვილმა ქუთაისის თეატრში დადგა ა. ოსტროვსკის „შემოსავლიანი ადგილი“, რომელიც მაყურებელმა გულთბილად მიიღო. გაზეთი „კვალი“ წერდა: „მადლობის ღირსია ლ. მესხიშვილი „შემოსავლიანი ადგილის“ დადგმისათვის. პიესა მეტად კარგად იყო წარმოდგენილი... ქუთაისის ქართულმა სცენამ პირველად გააცოცხლა რუსეთის გამოჩენილი დრამატიული მწერალი ოსტროვსკი, რომელიც რუსეთის სცენის სიმდიდრესა და სიამაყეს შეადგენს. არა მგონია,

ნია, სადმე ისეთი დასი მოიპოვებოდეს რუსეთის მიგარდნილ დაბა ქალაქებში, რომ ამ საყვარელი ავტორის პიესები არ დაედგათ. საიმპერატორო თეატრის დირექცია ხომ სულ მისი პიესებით იცოლიებს თავს. არც გასაკვირველია. ოსტროვსკის სავსებით ჰქონდა შესწავლილი თავისი ხალხის ზნე-ჩვეულება, მისი საჭიროება და გულის პასუხი და ყოველთვის დარაჯად უდგა საზოგადოებაში ახლის მოძრაობასა და მისწრაფებას ქვეყნის საკეთილდღეოდ“ („ივერია“, 1900, №204).

ქუთაისის თეატრი ლ. მესხიშვილის ხელმძღვანელობით სპექტაკლებს მართავდა საქართველოს სხვა ქალაქებშიც. 1901—1902 წლის თეატრალურ სეზონში

მან გასტროლები მოაწყო ბათუმში, სოხუმში, ზესტაფონში, ჭიათურაში, სამტრედიისში, ოზურგეთში, სადაც მაყურებელს უჩვენა თავისი საუკეთესო დადგმები: „ოტელო“, „ურიელ აკოსტა“, „ორი გმირი“, „ბედს ვერ ნაუხვალ“, „სიცოცხლე ერთი საათით“, „ციხის საიდუმლო“ და სხვ. ორი სპექტაკლი — „უბედური ნაბიჯი“ და „ბედს ვერ ნაუხვალ“ თეატრმა წარმატებით წარმოადგინა იმავე სეზონში განჯაში გასტროლებზე ყოფნისას.

განსაკუთრებით დიდი წარმატება ხვდა წილად ქუთაისელთა გასვლით სპექტაკლებს ჭიათურაში. „უკანასკნელი წარმოდგენის დროს მუშებით აივსო თეატრი. აღტაცებაში მოდიხართ, როდესაც შავი ქვით გამოურულ მუშებს ხედავთ, თამამად ლოყებში ჩამწკრივებულან, რომელნიც გაფაციცებით ადევნებენ თვალს ყოველ მოქმედებას სცენაზე“ („ცნობის ფურცელი“, 1902, 29 აგვისტო).

ლ. მესხიშვილს ქუთაისის თეატრში მუშაობა 1897—1906 წლებში მოუხდა. ეს არის მშფოთვარე პოლიტიკური მოვლენებით აღსავსე ერთობ რთული და დაძაბული პერიოდი. ქალაქში სულ უფრო ფართო და შეუპოვარ ხასიათს ღებულობს მუშების, მოსწავლე ახალგაზრდობის, ინტელიგენციის რევოლუციური გამოსვლები.

ლ. მესხიშვილი ყოველმხრივ ცდილობდა, გაეღვივებინა ხალხ-

სცენაზე ლ. მესხიშვილის „სამშობლოდან“

ში რევოლუციური განწყობილება. მისი უშუალო ხელის შეწყობით ხშირად ყრიდნენ აივნიდან პარტერში პროკლამაციებს მარქსისტულ წრეებში გაერთიანებული მუშა-აგიტატორები და მოსწავლე-ახალგაზრდები. 1904—1905 წლებში ქუთაისის თეატრის სცენაზე სპექტაკლები ჯარის ნაწილებისა და პოლიცია-ჟანდარმერიის გაძლიერებული რაზმების მეთვალყურეობის ქვეშ იმართებოდა.

ქუთაისის თეატრში ლ. მესხიშვილის მიერ დადგმული სპექტაკლებიდან ერთ-ერთი პირველთაგან იყო. ა. დიუმას დრამა **„ედმუნდ კინი“**, რომლის პრემიერაც 1903 წლის 13 ნოემბერს გაიმართა. ლადო მასში კინის როლს ასრულებდა. ეს იყო უბრწყინვალესი მის მიერ სცენაზე განხორციელებულ სახეებს შორის.

„ედმუნდ კინზე“ არანაკლები წარმატება ხვდა წილად ლ. მესხიშვილის მიერ ქუთაისის თეატრის სცენაზე დადგმულ მეორე სპექტაკლს — ვ. პროტოპოპოვის პიესას „ცხოვრების გარეშე“. თუ როგორ მიიღო მაყურებელმა წარმოდგენა, ამას მოწმობს გაზეთ „ცნობის ფურცელში“ დაბეჭდილი რეცენზია, რომელშიც ვკითხულობთ: „წარმოდგენა გათავდა, მაგრამ საზოგადოება მაინც არ იშლებოდა: ტაშის ცემასა და ვაშას ძახილს საზღვარი არ ჰქონდა. ლამპებიც ჩააქრეს, მაგრამ ვერც ამით მოიცილეს საზოგადოება. ბოლოს პოლიცია იძულებული გახდა ძალით გაერეკა საზოგადოება“.

ისეთი დიდი წარმატება, როგორიც წილად ხვდა იტალიელი დრამატურგის ვ. მონტის ტრაგედია **„კაი გრაქს“**, შეიძლება ითქვას, რომ არც ერთ სხვა სპექტაკლს არ ღირსება. ეს გაპირობებული იყო, უპირველეს ყოვლისა, ორი ძირითადი გარემოებით: დრამატული ნაწარმოების შინაარსითა და ლ. მესხიშვილის შეუდარებელი თამაშით.

ქუთაისის თეატრის ისტორიაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია დიდი ფრანგი მწერლის ვ. ჰიუგოს პიესას **„რუი ბლაზს“**. იგი

ქუთაისის თეატრის დასი

მესხიშვილმა 1905 წლის 26 თებერვალს დადგა თავის საბენეფისოდ. სპექტაკლს დიდი წარმატება ხვდა წილად. პიესის შინაარსი აქტიურად ეხმაურებოდა მშრომელი ხალხის ცხოვრებისეულ ინტერესებს. „რუი ბლაზი“ ქუთაისის საზოგადოებრიობის საყვარელი სპექტაკლი გახდა. როცა კი ეს პიესა იდგმებოდა, თეატრი ყოველთვის გაჭედული იყო ხალხით.

თემის აქტუალობით გამოირჩეოდა, აგრეთვე, ლ. მესხიშვილის მიერ ქუთაისის თეატრის სცენა-

ზე დადგმული ო. მიროს **„ჟან და მადლენა“**, რომელშიაც თვალნათლივ გამოსჭვივის უარყოფითი დამოკიდებულება დეგრადაციის გზაზე დამდგარი ბურჟუაზიისადმი და სიმპათია აღმავალი მუშათა კლასისადმი. პიესის მთავარი მოქმედი პირი ჟან რული, რომელსაც ლ. მესხიშვილი ასახიერებდა, მაყურებლის უსაზღვრო თანაგრძნობით სარგებლობდა.

რეაქციის მძვინვარების პერიოდში ლ. მესხიშვილმა სამი პიესა დადგა ქუთაისის თეატრის სცენაზე ებრაელების ცხოვრებიდან. ეს იყო: ლ. აშას „ადგილის ღმერთი“, ო. დიმოვის — „ისმინე, ისრაელ!“ და ე. ჩირიკოვის „ებრაელი“. პირველ სპექტაკლში — „ადგილის ღმერთი“ ლ. მესხიშვილი ღარიბი, უსახლკარო იენკელ შეტჩოვის როლს ასრულებდა. მსახიობმა მისთვის ჩვეული ოსტატობით განაცდევინა მაყურებელს ის მძიმე სულიერი დრამა, რომელიც ხელ-ფეხს უბორკავდა ისედაც მძიმე სოციალურ პირობებში მყოფ ებრაელ ხალხს მკაცრი რელიგიური დოგმებით დამახინჯებული ყოველდღიური ცხოვრება.

ებრაელებისადმი ღრმა თანაგრძნობას ინვევდა მაყურებელში, აგრეთვე, ო. დიმოვის „ისმინე, ისრაელ!“ და ე. ჩირიკოვის „ებრაელი“.

1905 წლის რევოლუციის დამარცხების შემდეგ ქუთაისის თე-

ლადო მესხიშვილი
ურიელ აპოსტას როლში

ატრის მდგომარეობა თანდათან გაუარესდა. საალყო წესების შემოღების შედეგად სალამოს 6 საათიდან ქალაქის ქუჩებში ხალხის გამოსვლა აიკრძალა. ამის გამო გადაწყდა, სპექტაკლები დღის 12 საათზე დაწყებულიყო, მაგრამ ვერც ამან უშველა საქმეს. წარმოდგენების დადგმა საერთოდ აიკრძალა და თეატრიც დაიხურა. ამის შემდეგ დასი ლ. მესხიშვილის ხელმძღვანელობით ფოთში გაემგზავრა გასვლითი სპექტაკლების გასამართავად, მაგრამ თეატრის ფოთში ჩასვლიდან მესამე დღეს საპორტო ქალაქის პოლიცმაისტერს „მოუვიდა ცნობა წარმოდგენების აკრძალვის შესახებ და ეს იმ დროს, როდესაც წარმოდგენა მიდიოდა და პიესა მთავრდებოდა. პოლიცმაისტერმა მოითხოვა პიესის მსვლელობის შეჩერება და ფარდის დაშვება. მესხიშვილის შეკითხვაზე პოლიცმაისტერმა აჩვენა გენერალ-გუბერნატორის დეპეშა, სადაც ნათქვამი იყო, რომ დაუყოვნებლივ შეწყდეს ყოველგვარი წარმოდგენა და წარმოდგენების გამართვაო, ამათ საუბარში წარმოდგენა დამთავრდა“. მხოლოდ მეორე სპექტაკლი „ედ-

პოარიზინის როლში
ნ. გოგოლის პიესაში
„შეშლილის წარიღები“

მუნდ კინი“, რომლის დადგმაც შემდეგისათვის იყო დაგეგმილი, ჟანდარმერიის საქმეში აქტიური ჩარევის შედეგად აღარ განხორციელებულა.

ფოთიდან ლ. მესხიშვილი და მისი დასი გასვლითი სპექტაკლების ჩაშლის შემდეგ ისევ ქუთაისში დაბრუნდა, მაგრამ მის საქმიანობას აზრი არ ჰქონდა: თეატრი დაკეტილი იყო, პოლიციის აგენტები ლანდებივითი დასდევდნენ ფეხდაფეხ უკან. ამიტომ ლადო ქუთაისიდან მალე თბილისში გაემგზავრა, სადაც 1906 წლის 29 იანვარს მონაწილეობა მიიღო „ურიელ აკოსტაში“, 2 თებერვალს — „ახალ მოძღვრებაში“, 9 თებერვალს — „ორ გმირში“, 11 თებერვალს — „ჰამლეტში“. 12 თებერვალს უნდა გამართულიყო ლ. მესხიშვილის ბენეფისი, მაგრამ მისი მოულოდნელი ავადმყოფობის გამო გადაიდო. პერიოდულ პრესაში გამოქვეყნდა ცნობები ლადოს ჯანმრთელობის მდგომარეობის შესახებ. ექიმები ეჭვს გამოთქვამდნენ მსახიობის განკურნებაზე, მაგრამ მდგომარეობა არც ისე საშიში აღმოჩნდა, როგორც ფიქრობდნენ. გაზეთი „ცნობის ფურცელი“ ცოტა მოგვიანებით

იტყობინებოდა: „საბედნიეროდ, პირველად გამოცხადებული უიმედობა ექიმისა გაქარწყლდა და ავადმყოფობა საშიშს არას წარმოადგენს. საჭიროა თურმე ხანგრძლივი წამლობა და მშვიდობიანი ცხოვრება. მაგრამ ვინ მისცემს ჩვენი სცენის მუშაკს ან მშვიდობიან ცხოვრებას, წამლობის საშუალებას? რამდენადაც ვიცით, ქონებრივის მხრით ბ-ნი მესხიშვილი შევიწროვებულია“ („ცნობის ფურცელი“, 1906, №3007).

გამოჯანმრთელების შემდეგ ლ. მესხიშვილი თბილისის ქართული დრამატული საზოგადოების დასის რეჟისორად მიიწვიეს, მაგრამ მძიმე სამუშაო პირობების გამო დიდხანს ვერც აქ გაძლო. 1906 წლის შუა ივლისში იგი სტოვებს საქართველოს და რუსეთში მიემგზავრება.

1908 წელს იგი ქუთაისში ბრუნდება და აქტიურად ებმება შემოქმედებით მუშაობაში. მისი ინიციატივით კვლავ გაიღო მანამდე ურდულგაყრილი თეატრის კარი, კვლავ აინთო მაყურებელთა ჩაბნელებულ დარბაზში მანათობელი ლამპარი. ლადოს უშუალო მონაწილეობით ქუთაისის თეატრში იდგმება „შურისძიების ღმერთი“, „ცხოვრების სარკე“, „ახალი ამბავი“, „ურიელ აკოსტა“. 1908 წლის 27 მაისს ამ სპექტაკლის შესახებ გაზეთი „ამირანი“ წერდა: „ყოველი მოქმედების შემდეგ საზოგადოება გაუწყნარებელ ტაშის ცემისა და „ვაშას“ ძახილით აჯილდოვებდა გასტროლიორს (ლ. მესხიშვილს — ო.კ.). ვარდ-ყვავილებისა და ქუდების სროლას სცენაზე ხომ დასასრული არ ჰქონდა“.

ლ. მესხიშვილმა თავისი ფიქრი და ზრახვანი ქართული თეატრის „საქმის მოწესრიგებისა და სასურველ ნიადაგზე დაყენების“ შესახებ პირნათლად შეასრულა. მან მრავალი ახალი პიესა დადგა თბილისსა და ქუთაისში, რომლებმაც განსაკუთრებული ადგილი დაიკავეს შემდგომში ქართული თეატრის ისტორიაში.

მოშადა ღმთარ კასრაძის
წიგნიდან „კვალი ნათელი
კაცისა“, თბ., 1984

იადუხდი უ. შამსაირის
პიესაში „მეფე ლირი“

«იყოს ჭაბუკი ესე შვილი ღმრთისა და მამა მრავალთა მონაზონთა, რამეთუ ღმრთისა გამოურჩევიან»

წმ. შიო, მონასტრის დამფუძნებელი, XIX საუკუნის ფრესკაზე

23 თებერვალი შიო მღვიმელის ხსენების დღეა. საეკლესიო მოღვაწე, ერთ-ერთი ასურელი მამა, ღირსი შიო მღვიმელი ანტიოქიელი იყო. მისმა მშობლებმა, ღვთისმოსავმა აზნაურებმა, მშვენიერი განათლება მისცეს ერთადერთ შვილს. თავმდაბალ, კეთილსა და ღვთისმოყვარე შიოს განსაკუთრებით უყვარდა საღმრთო წერილის კითხვა. ოცი წლის შიომ გაიგო დიდი მოღვაწის — იოანეს (ხსენება 7 მაისს) ამბავი, რომელიც თავის მოწაფეებთან ერთად უდაბნოში ცხოვრობდა და მშობლებისგან ფარულად მის სანახავად წავიდა.

წმიდა იოანემ, რომელიც წინასწარჭვრეტის მადლით იყო დაჯილდოებული, სიხარულით მიიღო შიო, აკურთხა, თავის მოწაფეებს კი უთხრა: **„იყოს ჭაბუკი ესე შვილი ღმრთისა და მამა მრავალთა მონაზონთა, რამეთუ ღმრთისა გამოურჩევიან“**, შიოს კი აღუთქვა მოწაფეთა შორის ჩარიცხვა იმ პირობით, რომ შინ დაბრუნებული მშობლებისაგან აიღებდა ნებართვას.

გავიდა ხანი. შიოს მშობლები მონასტერში წავიდნენ სამოღვაწეოდ. შიომ კი გაყიდა საცხოვრებელი, გაათავისუფლა ყველა მო-

ნა და მამა იოანესთან წავიდა.

ღირსმა იოანემ სიხარულით მიიღო შიო, ბერად აღკვეცა და უდაბნოში დარჩენის ნება დართო.

ოცი წელი დაჰყო ღირსმა შიომ უდაბნოში მამა იოანესთან. უანგარო მოღვაწეობისა და მორჩილებისათვის მან კურნების ნიჭი მიიღო.

შემდეგ ღირსმა იოანემ იხილა ზეგარდამო ჩვენება, ამოერჩია მოწაფეები და ივერიაში წამოსულიყო ქართველთა სარწმუნოების განსამტკიცებლად. იმ თორმეტ მამას შორის, რომელიც თან გაიყოლა წმიდა მამამ, შიოც იყო.

როდესაც მამებმა მიაღწიეს ქართლს, კათოლიკოზ ევლავიოსს ღამით ერჩენა ანგელოზი, რომელმაც უთხრა მას: „აი, მოდის იოანე, უფლის განთქმული მონა, თავის მოწაფეებთან ერთად, რომელმაც უნდა გაანათლოს ეს ქვეყანა, როგორც ეს ადრე ნინომ გააკეთა. ახლა ადექი და მიეგებე მათ და მიიღე კეთილად და ყველანაირად დაეხმარე მათ, რადგან ღვთის ბრძანებით მოდიან და ნუ გაიკვირვებ მათს უბრალო ჩაცმულობას, რადგან შინაგანად ისინი ყოვლად ბრწყინვალენი და შემკობილნი არიან“.

ადგა ღირსი ევლავიოსი ეკლესიის მსახურებთან ერთად და გავიდა ზენა სოფლამდე, სადაც გაჩერდა და თვალს ადევნებდა გამვლელ-გამომვლელს, რათა ეცნო ღვთის მონების შემოსვლა. და აი, გამოჩნდნენ წმიდა მამები, ძონძებით შემოსილები და უფესაცმლონი, უსიამოდ შესახედნი, ასურული წესით კუნკულებით შემოსილები. დაინახა თუ არა კათოლიკოზმა, მაშინვე მიხვდა, რომ ისინი იყვნენ, რომლებზეც ეუწყა ღამით, ადგა მაშინვე, მოეხვია იოანეს და უთხრა მას: „კეთილად მოსულხარ, წმიდაო მამაო“. ნეტარი იოანე ფეხებში ჩაუვარდა კათალიკოზს და უთხრა: „კურთხეულია ღმერთი, რომელმაც ღირსი გამხადა შენი სინმიდის თაყვანისცემისა“. ასევე დანარჩენმა მამებმაც მიიღეს კურთხევა კათოლიკოზისაგან.

აქ მოხდა დიდი საკვირველება, თუ ღირსმა კათოლიკოზმა და ნეტარმა იოანემ როგორ იცნეს ერთმანეთი და სახელებით მიმართეს ერთმანეთს, და იმაზეც, თუ როგორ იწყო იოანემ ქართულ ენაზე დაუბრკოლებლად საუბარი. ჰოი, შენს საკვირველებას,

ქრისტე ღმერთო, როგორ ადიდებ შენს მადიდებლებს. ეს სასწაული, ძმებო, ჰგავს სიონში წმიდა მოციქულებზე სულიწმიდის გადმოსვლას, ცეცხლის ენების სახით რომ დაადგა თითოეულს თავზე. ჭეშმარიტად საკვირველია ღმერთი თავის წმიდანებს შორის, ღმერთი, რომელმაც წმიდა სულით უცებ აამეტყველა იოანე იმ ენაზე, რომელიც არა თუ ესწავლა, გაგონილიც კი არ ჰქონდა. ვის არ გააკვირვებს და განაცვიფრებს ეს? ყველანი, ვინც კი იყვნენ მაშინ იქ და მოისმინეს ეს სასწაული, გაკვირვებულები და გაოცებულნი ადიდებდნენ ღმერთს, საკვირველებათა მოქმედს.

ყველას გასაგონად კათოლიკოზმა უთხრა ნეტარ იოანეს: „მამაო იოანე, მე უფალმა მაუწყა შენი მოსვლის შესახებ და ახლა ვმადლობ ღმერთს, რომელმაც აქ მოავლინა შენი სიწმიდე, რათა მრავალ სულს წინ გაუძღვე ღვთის მეცნიერებაში და ასწავლო ჭეშმარიტი ცხოვრება, რომელიც კაცს ღვთის სასუფეველში დაამკვიდრებს“. წმ. იოანემ თავისი სცა კათოლიკოზს და მიუგო: „წმიდაო მეუფეო, შენ თავმდაბლობით მიმსგავსებიხარ ქრისტეს, რომლისაგანაც იგი ისწავლე, ხოლო ჩვენ, შენი მოწიგნი, უმეტესად ვმადლობთ ღმერთს, რომელმაც ღირსი გაგვხადა, გვეპოვა კეთილი მწყემსი, რომელსაც ყოველგვარი დაფარული საქმე ეცხადება ღვთის მიერ. დიდება ღმერთს, რომელმაც ღირსი გაგვხადა და გნახეთ შენ, რათა შენ გაგვიძღვე ჩვენ, სუსტებს, ცხოვრების გზაზე. **ვხედავ ღვთის მადლს შენზე, რადგან, როცა ღირსი გავხდი შენი კურთხევის მიღებისა, ჩემმა ენამ დაიწყო საუბარი შენს ენაზე, გამესხნა ყური, რომ მომესმინა შენი ბრძანებები, ჩემო უფალო**“. ყველანი, ვინც კი ისმენდნენ ამას, ღმერთს მადლობდნენ.

ერთ დღეს ნეტარმა იოანემ აღმოსავლეთით, ზედაზნის მთაზე შეამჩნია ნისლის მსგავსი, სადაც ეშმაკები რაღაც საოცრებების მსგავსს ჩადიოდნენ. გაუკვირდა

და უთხრა თავის მოწაფეებს: „ნახეთ უკეთურები რას აკეთებენ? ამიტომ მსურს იმ ადგილზე დამკვიდრდეთ, იმისათვის, რომ ჩვენს დასანახად შეიკრიბდნენ და ახდენენ რაღაც საოცრებებს, მაგრამ არაფერია, ქრისტეს ძალა უნდა შეგვეწიოს“. შემდეგ მიხედა არაწმიდა სულებს და უთხრა: „კურთხეულია უფალი, მაქედან განდევნილები ვერც სხვაგან სადმე იპოვით სამკვიდრებელს, სადაც კი გლახაკი იოანესა და მისი ძმების სახელებს ახსენებენ“. ამის შემდეგ მივიდნენ კათოლიკოზთან და სთხოვეს სამოღვაწეოდ ის უღრანი და ადამიანთათვის მიუვალი მთა, რათა იქ დამკვიდრებულიყვნენ, ვიდრე ღვთის მადლით გამოჩნდებოდა შემდგომი.

კათოლიკოზმა უთხრა მათ: „წმიდა მამებო, ყოველნაირად უნუგემო, გაუვალი, ადამიანისათვის მიუსვლელი არის ის მთა და ადრე ზადენის ბილწი კერპიც იქ მდგარა, რომელიც გაანადგურა ნეტარმა ნინომ და ახლა, როგორც მესმის, ბოროტი სულები ბუდობენ იმ მთაზე“. მამებმა უპასუხეს: „იყოს ღვთის ნება, წმიდაო მეუფეო, და შენი წმიდა ღოცვები ჩვენი უღირსი მონების შემწე, მოგვეცი კურთხევა და გაგვიშვი“. როცა კათოლიკოზმა ვერ შეაცვლევინა აზრი, აკურთხა ისინი და გაუშვა.

იყო მათის თვე და მდინარე არაგვი მოდიდებულიყო. მიაღწიეს მდინარის ნაპირს. თვით კათოლიკოსი ევლავიოსი ეპისკოპოსებითა და ხალხით მოსულიყო, რათა მამები მშვიდობით გაეყვანათ ადიდებულ მდინარეში. როცა ნახეს მდინარის მოდიდება, სთხოვდნენ მამებს, რომ არ გასულიყვნენ, რადგან ეს მაშინ შეუძლებელი იყო.

მაშინ ნეტარმა იოანემ უთხრა ნეტარ შიოს: „ილოცე მამაო, რომ ღმერთმა მშვიდობით გაგვიყვანოს“. მორჩილმა შიომ არაფერი მიუგო, არამედ თავისი მოძღვრის ბრძანებას მინდობილმა აღმოსავლეთით სამჯერ მოიდრიკა მუხლი, წყალს ჯვარი გადასახა და უთხრა: **„ჩვენი მამა იოანე გიბრძანებს, წყალო, რათა დინება შე-**

აჩერო, ვიდრე ჩვენ გავალთ იქით“. ჰოი, უსაზღვრო კაცთმოყვარებას შენსა, ქრისტე, მისი სიტყვით შეჩერდა მდინარე, ვიდრე მამები იქითა მხარეს გადავიდნენ. ყველა, ვინც კი დაინახა ეს, ადიდებდა ღმერთს, რომელმაც ასე დიდი მადლი მისცა თავის ერთგულ მონებს. ხარობდა კათოლიკოზი და მასთან მყოფი ხალხიც და მადლობდნენ ღმერთს, რომელმაც სარწმუნოების ასეთი განმამტკიცებლები გამოუგზავნა ერს.

ნეტარი მამები გაუვალი ტყეებით დიდი წვალეთი ავიდნენ მთაზე. ნეტარმა იოანემ მოიარა მთელი მთა და იპოვა პატარა გამოქვაბული, სადაც მან წმიდა ეკლესია მოაწყო. აქ დამკვიდრდნენ მამები მცირე კარვებში და დაიწყეს მოღვაწეობა ძლიერი, რადგან ზამთარში ყინვისაგან დიდად წუხდებოდნენ. საზრდელად ბალახეულს სჯერდებოდნენ. მალე გახდა ყველასათვის ცნობილი მათი მთაზე დამკვიდრება და ხალხმა მთაზე ასასვლელი გზა გაიყვანა. საიდან არ მოდიოდნენ აქ სნეულები, ეშმაკეულები, ბრმები, ხეიბარნი, ყრუნი და ყველანი წმიდა მამების ღოცვით იკურნებოდნენ.

შემდეგ კი, კათოლიკოს ევლავიოსის კურთხევით და მამა იოანეს რჩევით, მამები სხვადასხვა კუთხეში წავიდნენ საქადაგებლად.

დაყუდებისმოყვარე შიომ თავისი სულიერი მამისაგან უდაბნოში წასვლის ნებართვა ითხოვა. მცხეთის მახლობლად, სარკინეთის კლდეში იპოვა მღვიმე და დაიწყო მოღვაწეობა. ის ადგილი იმ დროს მიუვალი, უწყლო, მხეცებით სავსე იყო. „მრავალი ნაკლულევანება და შიში განიცადა აქ მამა შიომ, მაგრამ ყველაფერი დაითმინა და ყველანაირ საცდურს სძლია. ღირს მამას წმიდა ელია თეზბიტელის (ხსენება 20 ივლისის) მსგავსად ფრინველები უზიდავდნენ საზრდელს“ (წმიდანთა ცხოვრება, ტომი II, თბილისი, 2001 წ.).

ერთხელ განთიადისას, მთელი ღამის მხურვალე ღოცვის შემდეგ, ხევს საკვირველი ნათელი მოეფინა და წმიდა შიოს წმიდა იოანე ნათლისმცემელთან ერთად

ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელი გამოეცხადა. ყოვლადწმიდა ქალწულმა განსაცდელთა შინა გაძლიერება აღუთქვა წმიდა ბერს და საზრდოდ თოვლის მსგავსი რამ მისცა.

ხანგრძლივი ლოცვებითა და მუხლთა მოყრით მადლობას შესწირავდა უფალს მრავალი დღის განმავლობაში. ასე შეუორგულვებელ ლოცვასა და მარხვაში ნეტარმა შიომ გაატარა რამდენიმე დღე და ღმერთმა, ნახა რა გულმოდგინება და მოთმინება მისი, რომელიც არ ერიდებოდა ხორცისათვის ასეთ დიდ გასაჭირს, და ყოველგვარი სახმარის უქონლობაში საკუთარი თავის დასჯას, ღმერთმა, რომელიც სახიერია და კაცთმოყვარე, არ დაივიწყა თავისი ერთგული მონა და, როგორც ადრე ელია გამოზარდა უდაბნოში ყოვნის დახმარებით, ისე საღვთო შურით აღვსილი შიოს გამოზარდა იწყო ყოველდღე მტრედის მოვლინებით, რომელსაც მოჰქონდა შიოსთან ხორცისათვის ნუგეშის საცემი. წყალიც კი გამოუდინა მშრალი კლდიდან თავის გამოქვაბულის მარჯვნივ.

იმ დროს იყო ერთი წარჩინებული კაცი, ციხედიდის მთავარი ევაგრე, ღვთისმსახურებასა და საღვთო წერილის კითხვაში აღზრდილი. იგი ერთ დღეს თავის შვილებთან და მსახურებთან ერთად სანადიროდ იყო გამოსული მტკვრის იქითა მხარეს, სადაც იმყოფებოდა სანატრელი შიო. როცა მიუახლოვდნენ იმ ადგილს, ნადირის საძებნელად ყველანი დაიფანტნენ მარჯვნივ და მარცხნივ, ხოლო ევაგრე ერთ ადგილზე მდგარი იყურებოდა აქეთ-იქით, რათა ეპოვა მის მიერ ძებნილი რომელიმე ნადირთაგანი. და ღვთის განგებით დაინახა მტრედი, რომელსაც მიჰქონდა ნეტარი შიოსათვის საზრდელი თავისი ჩვეულების მიხედვით. ევაგრემ თვალი მიადევნა მტრედს და კარგად დაიმახსოვრა ის ადგილი, სადაც შეფრინდა მტრედი. მას შემდეგ, რაც გაარკვია ნადირთა სამყოფელი, დაბრუნდა თავის სახლში.

მეორე დღეს ისევ გავიდნენ სა-

ნადიროდ. როცა სხვები ნადირთა საძებნელად მიმოდრიოდნენ, ევაგრეს ისევ იმ გამოქვაბულის მახლობლად მოუწია ყოფნა, სადაც იმყოფებოდა ღირსი შიო. და მან კვლავ შეამჩნია მტრედი, რომელსაც მიჰქონდა ბერისათვის საზრდელი, როგორც წინა დღით. ამან დიდად გააკვირვა ევაგრე და გაჰყვა მტრედს, რათა გაეგო, თუ საით ეზიდებოდა საკვებს. როცა მიაღწია იმ ადგილს, ნახა გამოქვაბულში მჯდარი წმიდა მამა შიო, რომელიც მადლობას აღავლენდა ღვთისადმი. ნანახმა დიდად გააკვირვა ევაგრე, ღვთის მადლმა მიახვედრა იგი, რომ ბერი ამ გამოქვაბულში იყო დაყუდებული და გაესაუბრა მას, გადანყვიტა მასთან დარჩენილიყო. მაშინ ბერმა უთხრა მას: „შვილო, შენ არ შეგიძლია მოითმინო სიმკაცრე და უნუგეშობა ამ უდაბნოსი, რადგან როგორც შენი სახეც აცხადებს ამას, შენ ფუფუნებაში ხარ აღზრდილი, ამიტომ წადი შენს სახლში, გონებაში მუდამ გქონდეს ღვთის შიში, რომ დაგიცვას ყველაფრისგან, რაც კი მავნეა სულისათვის“.

ევაგრემ კი ისევ მიუგო ბერს: „დღესვე რომ მომიწიოს შენთან სიკვდილი, მაინც არ მიგატოვებ შენ, ღმერთშემოსილო მამაო, არამედ აქ, შენთან დავრჩები და შენთან ერთად მოვითმენ სიმძიმესა და სივიწროვეს, ვიდრე უკან

დაბრუნდე ქვეყნიურ შვებასა და მოსვენებაში, რომლებიც უამრავი შფოთით არიან აღსავსენი“.

როცა წმიდა შიომ დაინახა ევაგრეს სიმტკიცე, უთხრა მას: „წადი, შვილო, წაილე ეს და, როცა მტკვარს მიადგები, ჩაყავი წყალში და უფალი ჩვენი იესო ქრისტეს შენევნით მდინარე გზას მოგცემს, მშრალად გაგატარებს. მოაგვარე ყოველგვარი შენი საქმე. და, თუ უფალი ინებებს და უკან წამოხვალ აქეთ, მიაღწევ რა მდინარეს, როგორც ადრე, ჩემი კვერთხი კვლავ წყალში ჩაყავი და, თუ წყალი გზას მოგცემს, მოდი ჩემთან მაშინვე, რადგან ასეთი იქნება ღვთის ნება. ხოლო, თუ წყალი არ გაიპოვა და არ დაემორჩილება ამ კვერთხს და შენ გზას არ მოგცემს, ისევ უკან დაბრუნდი სახლში და მტკიცედ გჯეროდეს, რომ მაშინ ღმერთს არ ექნება სურვილი, ხელი მოგკიდოს შენ“.

ევაგრე, მართალია, უმძიმდა ბერის მიტოვება და მისგან განშორება, მის ბრძანებას დაემორჩილა. სახლში მისულმა მოაგვარა ოჯახური საქმეები, როგორც ეს ჰქონდა ბერისაგან ნათქვამი, უმეტესი ნაწილი თავისი ქონებისა მისცა გლახაკებს და ნათესავებისა და საერო ცხოვრების მიმტოვებელი ჩქარობდა, როგორც ლოთი ეშურებოდა ღვთის მონა სეგორთან მიღწევას, და გონებითა და თვა-

ლით აღარ იხედებოდა ქვეყნისაკენ, რადგან შიშობდა, უკან მხედველს არ დაეკარგა სასუფეველი ღვთისა, როგორც ეს შემთხვათ მარილის ძეგლად ქცეულებს მიწიერი და სოდომური ვნებებისათვის. **ამიტომ კვერთხით ხელში ჩქარობდა მდინარის ნაპირთან მისვლას. და როგორც ადრე, ახლაც ღირსი შიოს კვერთხი ჩაყო წყალში და დიდმა და საზარელმა მდინარემ ისევ მისცა მას გზა.**

აი, შენი ძლიერება, ქრისტე ღმერთო!

როცა საღვთო სურვილით აღვსილმა ევაგრემ, რომელმაც ბერის ყოველი ბრძანება კეთილად შეასრულა, მიაღწია წმ. შიოს სამყოფელამდე, უთხრა წმიდანს: „წმიდაო მამაო, რაც მიბრძანე, ყველაფერი ისე შევასრულე. ახლა მოვედი შენს სინმიდესთან, რათა მთლიანად შენ დაგემორჩილო და რასაც მიბრძანებ, ის გავაკეთო“.

ევაგრე ფეხებში ჩაუფარდა ბერს და ევედრებოდა, რათა აღეკვეცა მონაზვნად. შიომ უთხრა მას: „მე ჩემს ცოდვილ ხელებს დაგასხამ, შვილო, ხოლო უხილავად უფალმა შეგახოს თავისი მარჯვენა და ალგავსოს ყოველნაირი კურთხევით“. ნეტარმა შიომ შემოსა მას ანგელოზთა სამოსი — სქემა და ასწავლა მონაზონობის წესები და მისცა კანონი მონაზვნებისა, რითაც ევალებოდა მას ყოველივე ხორციელისაგან მორიდება. და დაუდგინა მას საზომი ჯდომისა და დგომისა, ლოცვისა და შრომისა. შემდეგ მოიარა ცოტა მოშორებით თავისი ადგილიდან და იპოვა გამოქვაბული და უბრძანა მასში ყოფნა. და შეამზადა იგი ბოროტებასთან შესახვედრად, თუ როგორ უნდა შებრძოლებოდა მათ, ასწავლა ყველაფერი და ამის შემდეგ წავიდა თავისსავე ადგილას.

ამიერიდან გაცხადდა შიოს სახელი ევაგრეს მხრიდან ახლომახლო სოფლებში და დაიწყეს მრავლად იქ მისვლა, ლებულობდნენ მონაზვნობას და მკვიდრდებოდნენ ევაგრეს მახლობლად, ხოლო ყოველ კვირას ნეტარი შიო ადიოდა მათთან, ყველას მოინახულებდა ხოლმე, სწავლა-დარიგებებით აძლიერებდა მათ, შემდეგ კი ისევ თავის გამოქვაბულში ბრუნდებოდა.

ბევრმა მათგანმა ღირს ევაგრეს მიბაძა და უდაბნოში დაიწყო მოღვაწეობა.

ერთხელ ღირსი შიო ლოცვად დადგა და ღმერთს შეევედრა, გამოეცხადებინა მისთვის ეკლესიის ასაშენებელი ადგილი. წმიდანმა საცეცხლურის ნაცვლად ხელის გულით აკმია საკმეველი. ცეცხლმა ხელი არ დასწვა. წმიდანს საკმევლის კვალს გაჰყვა და იქ, სადაც კვამლმა პირდაპირ ცისკენ აიწია, თავისი კვერთხით ეკლესიის ადგილი დასახა. ასე მიანიშნა უფალმა წმიდა შიოს, თუ სად უნდა აეშენებინა ტაძარი.

როცა ფარსმან მეფემ ევაგრეს ბერად შედგომა გაიგო, ძლიერ ენწყინა და თვითონ წაბრძანდა შიოს უდაბნოში. **მეფემ ისეთი საკვირველი მადლი იხილა წმიდა შიოს სახეზე, რომ გვირგვინი მოიხადდა და მის წინაშე დაიჩოქა. მაშინ შიომ მოწინებით აკურთხა მეფე, წამოაყენა და თავისი ხელით დაადგა თავზე სამეფო გვირგვინი.** მეფის მხლებლებმაც თაყვანი სცეს მამა შიოს და მიიღეს მისგან კურთხევა. მათ შორის იყო ერთი დიდებული, რომელსაც მარჯვენა თვალი დაზიანებული ჰქონდა ისრისაგან. მან მუხლი მოიყარა შიოს წინ, შეახო თვალი მის ფეხს და განიკურნა.

ფარსმან მეფემ ღირს მამას ჰკითხა, თუ რა სჭირდებოდა უდაბნოსთვის. წმიდა შიომ უპასუხა: „უფალო მეფე! გულნი მეფეთანი ხელთა შინა ღვთისათა არიან, ვითარცა რა ჯერ გიჩნს, ჰყავ“. მეფემ უდაბნოში ეკლესიის ასაშენებლად დიდძალი საფასე, ოთხი დაბა, ბარძიმ-ფეშხუმი, ოქროს ჯვარი და მშვენიერად შემკობილი მეფე ვახტანგ გორგასლისეული სახარება შესწირა.

როცა ეკლესიის მშენებლობა დაასრულეს, ფარსმან მეფე ამჯერად უდაბნოში კათოლიკოსსა და ეპისკოპოსებთან ერთად ჩაბრძანდა. მოვიდა თვით წმიდა იოანე ზედაზნელიც და ახლად აგებული ტაძარი აკურთხა.

შემდგომ ამისა მეუდაბნოე ძმა-

თა რიცხვმა ორი ათასს მიაღწია. უდაბნოში სასწაულთმოქმედი განდევილის სანახავად და მისგან კურთხევისა და კურნების მისაღებად მრავალი ადამიანი მოდიოდა.

წმიდა შიო მრავალ სასწაულს იქმოდა. ერთხელ მონასტრის სახედრებს მგელი შემოეჩვია და ბევრი დაგლიჯა. როცა ეს ამბავი წმიდა შიომ გაიგო, ილოცა და უფლისგან ითხოვა, ეს მგელი სახედრების მწყემსად ქცეულიყო; ასეც მოხდა — ამის შემდეგ ერთგულად მწყემსავდა სახედრებს.

ერთხელ წმიდა იოანე ზედაზნელმა იხმო თავისი მონაფეხები და უბრძანა, ეჩვენებინათ, თუ სულიერების რა საზომს მიაღწიეს. წმიდა შიომ ხელისგულზე დაიდო ნაკვერცხალი და საკმეველი დააყარა. სასწაულის მხილველი ხალხი გაკვირვებული აღიდებდა უფალს.

ბოლოს წმიდა შიომ თავისი სულიერი მამის, იოანე ზედაზნელისა და საქართველოს კათოლიკოსის ლოცვა-კურთხევით შეკრიბა მონაფეხები, მისცა მათ წესი, დაუნიშნა წინამძღვრად ღირსი ევაგრე და მის მიერვე გათხრილ მღვიმეში განმარტოვდა.

ქრისტეს სიყვარულისთვის ცოცხლად დამარხული ღირსი შიო თხუთმეტი წლის განმავლობაში ცხოვრობდა მღვიმეში მარხვითა და ლოცვით. ბოლოს, ღვთისგან სიკვდილის მოახლოების გამოცხადების შემდეგ, მიიღო წმიდა ზიარება, ხელები აღაპყრო და მშვიდად ჩააბარა უფალს სული სიტყვებით: „ჰოი, უფალო! ხელთა შენთა შევედრებ სულსა ჩემსა“.

სპარსელების ერთ-ერთი შემოსევის დროს შაჰ-აბასის მხედრებმა შიო მღვიმელის წმიდა ძვლები ირანში წაიღეს. იმ წელს სპარსეთი საშინელმა ჭირმა მოსრა. შეშინებულმა სპარსელებმა ამის მიზეზად წმიდა შიოს ნაწილებისადმი უპატივცემულო დამოკიდებულება მიიჩნიეს და ისინი კვლავ მონასტერში დააბრუნეს.

მოეზადდა „წიგნის ავტორი“

სპარსელების „მიხედვით“

ტომი II, თბილისი, 2001 წ.

შაჰ აბას I აღმოსავლეთ საქართველოში

1614 წლის შაჰ აბას I-ის შემოსევამ კახეთს არნახული ზიანი მიაყენა. განადგურდა მრავალი ქალაქი და სოფელი, ცეცხლს მიეცა ეკლესია-მონასტრები და საცხოვრებლები; მოიშალა სამეურნეო ცხოვრება, განყდა მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი. დამპყრობლებმა თითქმის მთელი კახეთი დაიკავეს.

კახელებმა დიდხანს ვერ აიტანეს ყიზილბაშთა ბატონობა. 1615 წელს დაიწყო აჯანყება, რომელსაც დავით ჯანდიერი მეთაურობდა. გახიზნული თეიმურაზ I სასწრაფოდ დაბრუნდა კახეთში და აჯანყებას ჩაუდგა სათავეში. იგი თავად წარუძღვა ჯარს შეტევაზე. **5 ათასმა ქართველმა 15 ათას ყიზილბაშს მუსრი გააპლო და ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვა.**

განრისხებული შაჰი 1616 წელს კახეთის დასასჯელად და ამოსაგდებად დაიძრა. ის ჯერ თბილისში შემოვიდა და ქართლის მმართველად დაუდ ხანის შვილი, გამაჰმადიანებული **ბაგრატ-ხანი** დანიშნა. თეიმურაზი მიხვდა, რომ ირანელებს წინააღმდეგობას ვერ გაუწევდა და იმერეთში გაიხიზნა. დავით ჯანდიერის მეთაურობით კახელები დიდ წინააღმდეგობას უწევდნენ მტერს. ყიზილბაშები ანგრევდნენ სახლებს, ეკლესია-მონასტრებს, ჩეხავდნენ ბალებსა და ვენახებს. 1617 წელს ირანელებმა კვლავ დალაშქრეს კახეთი. შაჰ აბას I-ის გამანადგურებელი შემოსევების შედეგად აღმოსავლეთ საქართველო საშინლად აოხრდა და განადგურდა.

განსაკუთრებით მძიმე გამოდგა ეს ლაშქრობები კახეთისთვის.

100 ათასი ქართველი დაიღუპა ყიზილბაშებთან ბრძოლაში. 200 ათასი დატყვევებული ქართველი კი შაჰმა ირანში გადაასახლა და ირანის პროვინციებში: ხორასანში, მაზანდარანსა და ფერეიდანში ჩაასახლა. დღემდე მხოლოდ ფერეიდნელებმა შეინარჩუნეს ქართული ენა და ტრადიციები, მიუხედავად იმისა, რომ დროთა განმავლობაში ისინი გამუსლიმანდნენ. ფერეიდნელებმა ქართველებმა იციან თავიანთი ისტორია და იციან, რომ მათი სამშობლო საქართველოა. გადასახლებული ქართველების ადგილზე მომთაბარეების ჩამოსახლება დაიწყო. ბაგრატ-ხანის გარდაცვალების შემდეგ შაჰმა ქართლის მმართველად მისი ძე სვიმონ-ხანი დანიშნა და მისი მცირეწლოვნობის გამო მეურვედ გიორგი სააკაძე დაუნიშნა. ქართლის ფაქტობრივი მმართველი გიორგი სააკაძე იყო. იგი ამ ხანების უმნიშვნელოვანესი პოლიტიკური და სამხედრო ფიგურა იყო. ის იყო თბილისის მოურავიც. სააკაძემ ახალგაზრდობიდანვე გამოიჩინა თავი, როგორც ნიჭიერმა მხედართმთავარმა. მან 1609 წელს ტაშისკართან ბრწყინვალე სამხედრო მანევრით დაამარცხა ქართლში შემოჭრილი მრავალრიცხოვანი ოს-

ლუარსაბ II

მალთა არმია. ამით მეფე ლუარსაბ II დატყვევებას, ხოლო ქართლი აოხრებას გადაარჩინა. მოგვიანებით ძლიერ ფეოდალურ სახლებთან დაპირიპირების გამო ის იძულებული გახდა, ქვეყანა დაეტოვებინა და სპარსეთში გადახვეწილიყო. იქ მან მუსლიმანობა მიიღო. გიორგი სააკაძე იქაც აქტიურად მოღვაწეობდა სამხედრო ასპარეზზე და არაერთი გამარჯვება მოუტანა ირანის არმიას.

გიორგი სააკაძემ დიდი სამხედრო ნიჭი და სიმამაცე გამოავლინა შაჰ აბასის ინდოეთში, ავღანეთში ლაშქრობისას, ყანდაჰარის ალებისას. შემდეგ გიორგი სააკაძემ მონაწილეობა მიიღო ოსმალეთის წინააღმდეგ გამართულ ბრძოლებში, თავი ისახელა ბაღდადის ალებისას. კახეთიდან ლტოლვილი თეიმურაზ I ყოველნაირად ცდილობდა, ქვეყანაში მდგომარეობა გამოესწორებინა.

ყიზილბაშები ანგრევდნენ სახლებს, ეკლესია-მონასტრებს, ჩეხავდნენ ბალებსა და ვენახებს. 1617 წელს ირანელებმა კვლავ დალაშქრეს კახეთი. შაჰ აბას I-ის გამანადგურებელი შემოსევების შედეგად აღმოსავლეთ საქართველო საშინლად აოხრდა და განადგურდა.

თეიმურაზმა რუსეთში გააგზავნა ელჩები, მაგრამ უშედეგოდ. მეფის გაუტეხლობით განრისხებული შაჰმა შური მის შვილებზე იძია — ლევანი და ალექსანდრე დაასაჭურისეს. **შაჰ-აბას I-მა განიზრახა, ერთხელ და სამუდამოდ გადაეწყვიტა საქართველოს საკითხი. მან ჯერ ქართველების მორალური გატეხა დააპირა და ლუარსაბ II-ს გამაჰმადიანება მოსთხოვა. უარის მიღების შემდეგ, 1622 წელს ლუარსაბი ციხეში მოაშთობინა. საქართველოს სამოციქულო ეკლესიამ მეფე ლუარსაბ II წმინდანად შერაცხა.**

შემდეგ შაჰმა გამაჰმადიანება მოსთხოვა **ქეთევან დედოფალს**. ქეთევან დედოფალი დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა ხალხში. **შაჰმა იცოდა, თუკი დედოფალი გამაჰმადიანდებოდა, ეს ირანის უდიდესი გამარჯვება იქნებოდა. მრისხანე შაჰმა ვერაფრით აიძულა ქეთევანი, გამაჰმადიანებულიყო. 1624 წლის 12 სექტემბერს შირაზში ქეთევან დედოფალი სასტიკად აწამეს.** ეკლესიამ წამებული დედოფალი წმინდანად შერაცხა. მისმა მოწამებორივმა აღსასრულმა დიდი გამოხმაურება ჰპოვა ქრისტიანულ სამყაროში. პორტუგალიაში, ერთ-ერთი ტაძრის კედელზე არის ქეთევანის წამების ფრესკა.

1625 წელს შაჰ-აბას I-მა საქართველოს წინააღმდეგ ახალი ჯარი გამოგზავნა. მას სათავეში წარმოშობით სომეხი, გამაჰმადიანებული ყარჩიხა-ხანი ჩაუყენა. მას შაჰისგან დავალებული ჰქონდა კახელების სრული ამოწყვეტა, ქართლელების აყრა და ირანში გადასახლება. სადამსჯელო ექსპედიციის ერთ-ერთ სარდლად გიორგი სააკაძე იყო. 1625 წლის 25 მარტს **მარტყოფის ველზე** გაიმართა გადამწყვეტი ბრძოლა. გიორგი სააკაძე ქართველთა მხარეზე გადავიდა და მათ შეძლეს ირანელთა ლაშქრის დამარცხება. 30-ათასიანი ირანული არმია თითქმის მთლიანად განადგურდა. აჯანყებულებმა რამდენიმე დღეში მთლიანად განდევნეს ქართ-

ქეთევან დედოფალი

ლიდან და კახეთიდან ირანული ჯარი. თეიმურაზი კი ქართლ-კახეთში მიიწვიეს და სამეფო ტახტზე დასვეს.

იმავე წელს შაჰმა ახალი ჯარი გამოაგზავნა საქართველოში თავისი სიძის, ისა-ხან ყორჩიშაშის მეთაურობით. 1625 წლის 1 ივლისს **მარაბდის ველზე** სასტიკი ბრძოლა გაიმართა ქართველებსა და ირანელებს შორის. ქართველებმა პირველად სძლიეს კიდეც მტერს, მაგრამ მალე ყიზილბაშთა ლაშქარს ახალი, დასვენებული ძალები შეემატა და, ქართველთა გმირობისა და სიმამაცის მიუხედავად, მრავალრიცხოვანმა მტერმა შეძლო გამარჯვების მოპოვება. **10 ათასი ქართველი დაეცა ბრძოლის ველზე.** მათ შორის იყვნენ: დავით ჯანდიერი, რუსთველი და ხარჭაშენი ეპისკოპოსები, ცხრა ძმა ხერხეულიძე, ცხრა მაჩაბელი, შვიდი ჩოლოყაშვილი და სხვა მრავალი. ქართველებმა ბევრი მტერი დახოცეს. **14 ათასი ყიზილბაში დაიღუპა მარაბდის ბრძოლაში.**

მარაბდის ბრძოლის შემდეგ ქართველებმა, გიორგი სააკაძის მეთაურობით, პარტიზანული ბრძოლებით დიდი ზიანი მიაყენეს

მტერს. მათ ქსნის ხეობაში 12-ათასიანი ყიზილბაშთა ლაშქარი განადგურეს.

საბოლოო ჯამში, **ირანის შაჰმა უდიდესი სამხედრო მარცხი განიცადა. მისი არმიის ნახევარი, დაახლოებით 60 ათასი კაცი, საქართველოში განადგურდა. შაჰ-აბას I მიხვდა, რომ ძალით ის ქართველების წინააღმდეგ ვერაფერს გააწყობდა და პოლიტიკა შეცვალა. მან ცნო თეიმურაზი ქართლ-კახეთის მეფედ, სამაგიეროდ, თეიმურაზმა თავი ირანის ვასალად აღიარა.** მალე თეიმურაზ მეფე და გიორგი სააკაძე ერთმანეთს დაუპირისპირდნენ. შექმნილი ვითარება შაჰ-აბასმაც გამოიყენა, რომელიც ერთმანეთის წინააღმდეგ აქეზებდა დაპირისპირებულ მხარეებს. 1626 წელს ბაზალეთის ტბასთან თეიმურაზსა და გიორგი სააკაძეს შორის გაიმართა ბრძოლა, რომელშიც თეიმურაზმა გაიმარჯვა და სააკაძე იძულებული გახდა, ოსმალეთში გადახვეწილიყო, სადაც ის სულთნის კარის ინტრიგების მსხვერპლი გახდა და 1629 წელს მოკლეს. იმავე წელს შაჰ-აბას I-ც გარდაიცვალა. შაჰის ტახტზე ისპაანის ტარულას, ანუ მოურავის, **ხოსრო-მირზას**, შემდგომში როსტომ ხანის სახელით ცნობილი გამაჰმადიანებული ქართველის, დახმარებით ადის შაჰ-აბას I-ის შვილიშვილი — **სეფი I.**

ახალმა შაჰმა თეიმურაზის ნაცვლად ქართლში **ხოსრო-მირზა** გამოგზავნა, კახეთი კი **სელიმ-ხანს** ჩააბარა. აღმოსავლეთ საქართველო კვლავ მძიმე მდგომარეობაში იყო. თუმცა ლუარსაბ II-სა და თეიმურაზ I-ის წინამძღოლობით ქართველთა წინააღმდეგობის გამო, აგრეთვე, **ამ პერიოდში მრავალრიცხოვანი და არნახული გმირული თავდადების მატარებლის წყალობით შაჰ-აბას I-მა ვერ მოახერხა თავისი მთავარი მიზნის მიღწევა — აღმოსავლეთ საქართველოს სრული „გათათრება“ და ირანის სიფიანთა სახელმწიფოს შიდაგაქანალობაში მისი შეყვანა.**

გრაკლიანი

ამ აღმოჩენამ მნიშვნელოვნად შეიძლება შეხვალოს მსოფლიო დაგეგმვის ისტორია

ეროვნული მნიშვნელობის გრაკლიანის არქეოლოგიური ძეგლის კვლევის პროცესში ახალი აღმოჩენა გამოვლინდა — ძვ.წ. აღ. VII საუკუნის ტაძარი, ორი საკურთხეველი და საკურთხეველის პოსტამენტზე დღემდე უცნობი დამწერლობის ერთსტრიქონიანი წარწერა.

არქეოლოგიური ექსპედიციის ხელმძღვანელის, პროფესორ ვახტანგ ლიჩელის აზრით, დღემდე უცნობი წარწერა გრაკლიანის საკურთხეველზე ყველაზე ადრეულია და საქართველოში დამწერლობის გამოყენების 2700 წლის ისტორიას ცხადყოფს. საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროსა და კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს ინიციატივითა და დაფინანსებით, გრაკლიანის არქეოლოგიურ ძეგლზე პირველი გზისპირა არქეოლოგიური მუზეუმი მოეწყობა. ამ დროისთვის ადგილზე უკვე დაწყებულია მუზეუმის სამშენებლო და ტერიტორიის ინფრასტრუქტურული მოწყობის სამუშაოები. ასევე იგეგმება ავტოსადგომის მშენებლობა.

გრაკლიანი გორა შიდა ქართლში, კასპის მუნიციპალიტეტის სოფ. იგოეთისა და სამთავისის ტერიტორიაზე მდებარეობს, მდ. ლეხურას მარჯვენა ნაპირზე.

არქეოლოგიური ძეგლი წარმოადგენს მრავალფენოვან ნამოსახლარს და სამაროვანს. აღმოჩენილი მასალა მიეკუთვნება სხვადასხვა პერიოდს პალეოლითიდან ძვ.წ. II-I საუკუნეებამდე, როდესაც გრაკლიანის გორაზე ადამიანის აქტიურობა უნდა დას-

რულებულიყო.

აქ ორი თვის განმავლობაში მოიპოვეს 35 ათასი ექსპონატი. ნაპოვნია ძვ. წ. VIII-I საუკუნეების პერიოდის ასობით სამარხი და ნასახლარი, თიხის ჭურჭელი და

ბრინჯაოს, რკინის, ვერცხლისა და ოქროს ნივთები, საყოფაცხოვრებო და საბრძოლო დანიშნულების იარაღები და სამკაულები.

მონაპოვართა შორის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ძვ. წ. IV საუკუნით დათარიღებული ოქროსა და ბრინჯაოს დისკოები, რომლებიც არქეოლოგიური ექსპედიციის ხელმძღვანელ ვახტანგ ლიჩელის განმარტებით, ადასტურებს ქართული სახელმწიფოებრიობის სამიათასწლოვან ისტორიას.

2015 წელს გრაკლიანის გორას ეროვნული კატეგორიის ძეგლის სტატუსი მიენიჭა. 2015 წელს გორაზე ძვ. წ. VII საუკუნის ტაძარი, ორი საკურთხეველი და საკურთხეველის პოსტამენტზე დღემდე უცნობი დამწერლობის ერთსტრიქონიანი წარწერა გამოვლინდა. წარწერა გრაკლიანის საკურთხეველზე ყველაზე ადრეულია და საქართველოში დამწერლობის გამოყენების 2700 წლის ისტორიას ცხადყოფს.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ექსპედიციამ, რომელიც გრაკლიანის გორაზე აწარმოებს გათხრებს, წარწერის თარიღის დაზუსტების მიზნით ნიმუშები მაიამის (აშშ) ბეტა ლაბორატორიაში გააგზავნა. მაიამის ლაბორატორიის მიერ დადგენილი თარიღია ძვ. წ. XI-X საუკუნეები.

ამ აღმოჩენამ მნიშვნელოვნად შეიძლება შეცვალოს მსოფლიო დამწერლობის ისტორია. რადგან დღემდე უცნობი წარწერა გრაკლიანის საკურთხეველზე ყველა-

დღემდე უცნობი წარწერა გრაკლიანის საკურთხეველზე ყველაზე ადრეულია და საქართველოში დამწერლობის გამოყენების 2700 წლის ისტორიას ცხადყოფს.

ზე ადრეულია და საქართველოში დამწერლობის გამოყენების 2700 წლის ისტორიას ცხადყოფს.

გრაკლიანის გორაზე პირველი მონაპოვარი 2007 წელს თბილისის-სენაკი-ლესელიძის გზის მშენებლობის დროს გამოვლინდა; კერძოდ, ავტობანის მშენებლობის დროს, აღმოჩნდა უმნიშვნელოვანესი ნასახლარი და უნიკალური ლუმელი. იქ მიმდინარე არქეოლოგიური სამუშაოები დააფინანსა საგზაო დეპარტამენტმა. ხოლო მისი კონსერვაცია და ობიექტის შემდგომი განვითარება უგულებელყოფილი იყო — ობიექტის დიდი ნაწილი გზის მშენებლობას შეეწირა.

კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნულმა საგენტომ

2014 წელს (თითქმის 8 წლის შემდეგ) ინტერესი გამოთქვა ამ ობიექტის საფუძვლიან შესწავლაზე, მის კონსერვაციასა და საერთაშორისო სტანდარტებით სამუშეო სივრცის მოწყობაზე. 2014 წელს დაიწყო მასშტაბური არქეოლოგიური სამუშაოები.

ერთ-ერთ სამარხში ბრინჯაოს სამაჯური გამოჩნდა, მოგვიანებით მეორე სამარხში ვერცხლის საყურეს გადააცალეს მიწა. თავის ქალას თითქმის უკლებლივ შენარჩუნებული აქვს კბილები. ვერცხლის საყურე კი ემბრიონის ფორმაში გაქვავებულ ნეშტს ყურიდან სახეზე გადავარდნოდა. სამარხი ქალის იყო. იქვე დაესაფლავებინათ კაცი და ცხენი. ერთ-ერთ სამარხში ულამაზესი მცენარეული

ორნამენტებით შემკული ოქროს პატარა დისკო აღმოაჩინეს.

ვახტანგ ლიჩელი: „ეს არის 2400 წლის ნივთი, ინსიგნია, მფლობელის სოციალური სტატუსის მანიშნებელი. ოქროს დისკო აქვეა დამზადებული, ანუ მაშინდელი საზოგადოება შესანიშნავად ფლობდა ბრინჯაოზე ოქროს გადაკერის ტექნოლოგიას, რომ აღარაფერი ვთქვათ ორნამენტული მოხატვის ხელოვნებაზე. ეს ტრადიცია ძვ. წ. XVI საუკუნიდან მოდის, ადრინდელი ექსპონატები ასეთი მაღალი დონის არ ყოფილა. მისი მფლობელი, 60 წლის მამაკაცი, სავარაუდოდ, წარჩინებული პირი იყო, ჰქონდა ადმინისტრაციული თანამდებობა“.

გრაკლიანში, კავკასიაში პირვე-

ლად აღმოჩნდა **იურიდიული დოკუმენტების საბეჭდავები**, რომლებიც სამხრეთ მესოპოტამიაში, ურუქშია დამზადებული. ეს იშვიათი ექსპონატები მხოლოდ უმაღლესი რანგის მუზეუმებს — ბრიტანეთის ეროვნულ მუზეუმსა და ლუვრს ამშვენებს.

2016 წელს დაიწყო სამუზეუმო სივრცის მშენებლობა. მუზეუმში წარმოდგენილი იქნება აქ აღმოჩენილი ყველა ის არტეფაქტი, რომელიც ამ ობიექტის უნიკალურობაზე მეტყველებს და გრაკლიანის უწყვეტი განვითარების ისტორიას ადასტურებს. გრაკლიანის შესახებ მასალები გამოქვეყნებულია მსოფლიოს წამყვან სამეცნიერო გამოცემებში საფრან-

გეთში, ჰოლანდიაში, ინგლისში, იტალიაში, გერმანიაში და ესპანეთში.

გრაკლიანის გორაზე გამოვლენილ ტერასებზე განლაგებულია საცხოვრებელი სახლები, სამეურნეო დანიშნულების ნაგებობები, ტაძრები და სამარხები, რომლებიც ძვ.წ. IV - ახ.წ. I ათასწლეულებს განეკუთვნება.

გრაკლიანის ისტორიულ მნიშვნელობას კიდევ უფრო აძლიერებს მესამე ტერასაზე გამოვლენილი უნიკალური არქიტექტურული ნაშთი — სატაძრო კომპლექსი (ძვ.წ. 400-350 წლები), რომლის სიგანე 25 მეტრია, სიგრძე კი — 6 მეტრი. სატაძრო კომპლექსში შემონახულია თიხის თხელი ფენით შეღესილი და დეკორით

შემკული 2 მეტრის სიმაღლის კედლები, რომლის ინტერიერში სარიტუალო ღუმელები და საკურთხეველებია შემორჩენილი.

გრაკლიანის უდიდესი კოლექციის მნიშვნელოვანი ექსპონატებია:

ოქროს დისკო — ძვ. წ. აღ IV ათასწლეული, მისი ერთადერთი ანალოგი არსებობს ირანში ქალაქ სუზაში;

საბეჭდავი — ძვ. წ. აღ IV ათასწლეულით თარიღდება, მისი ანალოგი არსებობს სამხრეთ მესოპოტამიაში, ქალაქ ურუქში;

პურის საცხობი ღუმელი, რომლის ზომები იცვლება შენობის მოცულობის შესაბამისად და შემკულია დეკორატიული ელემენტებით.

რას ნიშნავდა უკბილოდ ცხოვრება ქვის ხანაში

ეროვნულ მუზეუმში დაცულია თავის ქალა, რომელიც ეკუთვნოდა ქვის ხანის დმანისში მცხოვრებ ჰომინინს (თანამედროვე ადამიანის წინაპარს), რომელმაც მხოლოდ რამდენიმე წელი შეძლო კბილების გარეშე ცხოვრება.

მეცნიერთა აზრით, კბილების გარეშე ქვის ხანაში ცხოვრება სიკვდილს უდრიდა. ფაქტი, რომ უკბილოდ დარჩენილმა დმანისელმა რამდენიმე წელი შეძლო სიცოცხლის შენარჩუნება, იმაზე მეტყველებს, რომ მასზე მისი თანამედროვეები ზრუნავდნენ და რბილი საკვების მოპოვებაში ეხმარებოდნენ.

დმანისელი ჰომინინისთვის ჯანმრთელი ყბა-კბილთა სისტემა სიცოცხლისთვის ერთ-ერთი აუცილებელი პირობა იყო, რადგან ისინი კბილებს, როგორც მესამე ხელს, ისე იყენებდნენ და, საჭმლის გადამუშავების გარდა, სხვა ფუნქციასაც აკისრებდნენ.

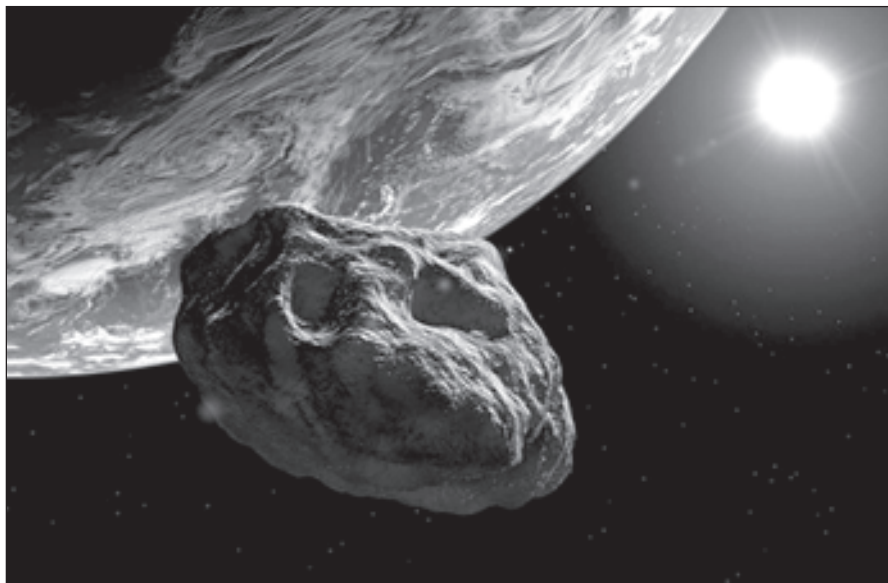
დმანისელი ჰომინინი კბილის ჩხირსაც იყენებდა ზუსტად იმავე მიზნებისთვის, როგორც თანამედროვე ადამიანი. კბილის ჩხირის გამოყენებაზე კბილებზე აღმოჩენილი ლარები მიუთითებს.

დმანისელი ჰომინინები თანამედროვე

ადამიანთან შედარებით უფრო დაბლები იყვნენ. მათი სიმაღლე 1.5 მეტრი იყო, წინ გამოშვებული სახეები და მცირე მოცულობის ტვინი ჰქონდათ. მათ ორ ფეხზე სიარული შეეძლოთ, ამავე დროს ჰქონდათ კარგად განვითარებული ფეხის მტევანი, რის გამოც ადვილად გადაადგილდებოდნენ.

ფეხისგან განსხვავებით, ხელი ნაკლებად განვითარებული ჰქონდათ და ადაპტირებული იყო სხვადასხვა მოძრაობის შესასრულებლად — ისინი მოხერხებულად იქნევდნენ ქვის იარაღებს, რომელთა დამზადება ჰომინინებმა 2,5 მილიონი წლის წინათ დაიწყეს.

ასტეროიდებს დადამინის განადგურება შეუძლია

ამერიკელმა მეცნიერებმა გამოთვალეს, ჩვენი პლანეტა რომელ პერიოდში განადგურდება. როგორც გაირკვა, ეს მოხდება და მკვლევარებმა იციან — როდის.

დაახლოებით 1, 35 მლნ წლის შემდეგ დადამინაზე უამრავი ასტეროიდი ჩამოვარდება. აშშ-ის მეცნიერთა

აზრით, ეს იქნება 2 ათასი ასტეროიდი. კოსმოსური სხეულების დედამინაზე ვარდნა 1 მილიარდი წლის განმავლობაში გაგრძელდება. მკვლევარები ვარაუდობენ, რომ ასტეროიდების სიგანე 1 კმ იქნება.

ამ უზარმაზარი ობიექტების ცვენამ, შესაძლოა, ბიოლოგიური კატასტროფა გამოიწვიოს, იმის მსგავსი, როგორიც 66 მლნ წლის წინათ იყო. მაშინ ასტეროიდების დედამინაზე ჩამოცვენის შედეგად ცხოველების სახეობათა 75% დაიღუპა, მათ შორის დინოზავრები.

სპეციალისტები დარწმუნებული არიან, რომ აღნიშნულ დროზე ადრე ასტეროიდების ჩვენს პლანეტასთან შეჯახების ალბათობა ნულის ტოლია. ნასას თქმით, დედამინას გამუდმებით ჩაუქროლებენ ხოლმე ასტეროიდები, მაგრამ ისინი საფრთხეს არ უქმნიან კაცობრიობას. ყველა ისინი ადამიანების მხედველობის არეშია და ჩვენს პლანეტას საშიშროებას არ უქმნის.

მეცნიერები განგაშს ტყენ: დიოდურმა განათებამ, შესაძლოა, დადამინაზე ყველა სოცხალი არსება განადგუროს

დიოდური განათება ნეგატიურად მოქმედებს ცოცხალ ორგანიზმებზე და, შესაძლოა, ნამდვილ ბიოლოგიურ კატასტროფად შემოგვიბრუნდეს.

ასეთ დასკვნამდე მივიდნენ ბრიტანელი მეცნიერები, შეისწავლეს რა სინათლის დიოდური წყაროების ზემოქმედება ობობებზე.

აღმოჩნდა, რომ ცხოველები, რომლებიც დიოდური განათების ქვეშ იმყოფებოდნენ, შედარებით ნელა გადაადგილდებოდნენ და ვერ ნადირობდნენ. ისინი თავიანთ ჩვეულ მდგომარეობას მხოლოდ მას შემდეგ უბრუნდებოდ-

ნენ, როცა ისევ მზის სხივების ქვეშ აღმოჩნდებოდნენ. დადგინდა ასევე, რომ მსგავსი განათება უარყოფითად მოქმედებს მცენა-

რებზეც. მეცნიერები განათების ალტერნატიული წყაროს მოძიებისკენ მოუწოდებენ, სანამ ჯერ კიდევ არ არის გვიან.

ქვის საიდუმლოს ზიარებულ შემოქმედი

ერთხელაც გაიღვიძო და აღმოაჩინო, რომ მხატვარი ხარ, მართლაც ზღაპარს უფრო ჰგავს, ვიდრე სინამდვილეს. ალექსი ლომამძეს ფერწერა არც რომელიმე მხატვრის სახელოსნოში უსწავლია და არც სამხატვრო აკადემიაში. ვერც თვითონ ხსნის, რატომ გაუჩნდა ქვის დაფშენისა და ნაფხვენის ნებოთი შეზავების, შემდეგ კი ამ „საღებავით“ ხატვის სურვილი. ის ქვას პირველად 1991 წელს შეეხო, როცა მაცხოვრის ჯვარცმა გამოაქანდაკა, ხოლო „ქვით ფერწერას“ მოგვიანებით, თანდათან დაეუფლა.

დღეს მისი დაწერილი ხატები საქართველოს არაერთ ეკლესიაშია დასვენებული. მისი ნამუშევრებით თავის დროზე აღფრთოვანებული დარჩენილან ოტია იოსელიანი, რეზო ჩხეიძე, ჭაბუა ამირეჯიბი და სხვა ცნობილი ადამიანები, რომელთაც ახალგაზრდა კაცში იმთავითვე დაინახეს ღვთისგან მომადლებული ნიჭი და გზა გაუკვალეს მის შემოქმედებას.

„ერთობ საყურადღებო წამოწყებაა და, ვფიქრობ, მომავალიც კარგი ექნება, თუ ავტორი უნივერსალობას გამოყენებითობასაც მიაღწევს მისაღები ზომებით“, — უწინასწარმეტყველა მას ჭაბუა ამირეჯიბმა.

და მართლაც, ოსტატი გრძნობს, რომ ნამუშევრიდან ნამუშევრამდე იზრდება, ტექნიკას ხვეწს და ქვასთან მუშაობის საიდუმლოს ეუფლება. ყველაზე რთული მის საქმიანობაში ქვის უროთი და ჩაქურით დაქუცმაცება-დაფქვა

და შემდეგ ნებოთი შეზავებული მასის ხის, მინის ან რკინის ზედაპირზე სწრაფი გადატანაა. საქმე ისაა, რომ ქვისა და ნებოს ნარევი — მასა, რომელიც ფუნჯს ემორჩილებოდა, ძალიან სწრაფად ქვადვე იქცევა, ამიტომ მის დაყოლიებას მისივე ბუნების ღრმა ცოდნა სჭირდება.

ალექოს ნამუშევრების ფერთა გამა ყოველგვარი უცხო მინარევის გარეშეა მიღებული — მხოლოდ ფერადი ქვების ფხვნილის ნაზავია. ქვის საიდუმლოს ზიარებული შემოქმედი კი აცხადებს, რომ მათში იმდენი ფერია, რომ კაცობრიობას საღებავად არც კი აქვს გამოყენებული. ალექო ლომამძეს ქვები საქართველოს ყველა კუთხიდან მოაქვს.

გატაცება პროფესიად ექცა და აი 2006 წელს, ბატონ გოგი დოლი-

დის თაოსნობით, საქართველოს ეროვნულ ბიბლიოთეკაში ალექო ლომაძის ნამუშევრების 5-დღიანი გამოფენა მოეწყო. მისი „თამარ მეფე“ და „დავით აღმაშენებელი“ დღეს სამეზბის ტაძარშია გადაბრძანებული.

მიუხედავად იმისა, რომ „ქვასთან ჭიდილი“ საკმაოდ შრომატევადია, დიდ ძალისხმევასა და ენერგიას მოითხოვს, შემოქმედი მზადაა, ასეთი წვალებით შექმნილი ნახატი გააჩუქოს, უშურველად გასცეს. ექვთიმე თაყაიშვილის პორტრეტი ლიხაურის მუზეუმს უსახსოვრა, ასევე საიუბილეოდ დახატა დიმიტრი ყიფიანის პორტრეტი და ისიც ამ დიდი მამულიშვილის მშობლიურ სოფელს გადასცა; ქაქუცა ჩოლოყაშვილის პორტრეტი კი სოფ. მატაანის სკოლას აჩუქა.

ალექო ლომაძემ შექმნა საქართველოს პატრიარქის, უნმინდესისა და უნეტარესის ილია მეორეს პორტრეტი, რომელიც მხატვარმა უნმინდესის კურთხევით დახატა. ეს არის უნიკალური ნამუშევარი, რომლის სიმაღლე 2,20 მეტრია. მასზე ჩვენი ერის სულიერი მწყემსმთავარი, უნმინდესი და უნეტარესი, რუდუნებითა და საოცარი სიცხადითაა გამოსახული.

დღეს სამეზბის ტაძარში ალექო ლომაძის რამდენიმე ნამუშევარია

გამოფენილი, მაგრამ მათ შორის განსაკუთრებით საყურადღებო მე მაინც საქართველოს რუკა მგონია, რომელზეც XIII საუკუნემდე საქართველოს ტერიტორიაზე არსებული ტაძრებია დატანილი და თანაც, რაც ყველაზე საინტერესოა, თითოეული მათგანი იქიდან ჩამოტანილი ქვითაა დახატული, სადაც ისინი მდებარეობს. ილია მეორეს დაკვეთით ვაზის ლერწმითა და ფერადი ქვებით შესრულებულ ამ უნიკალურ ნამუშევარს თვეების განმავლობაში უტრიალებდა და ხვეწდა შემოქმედი, ხოლო მისი ივერიის ღვთისმშობელი

მალე ელიას მთაზე ახალაშენებულ ტაძარში დაიდებს ბინას.

ალექო ლომაძის ერთ-ერთი გამორჩეული ნამუშევარია რუსთაველის ფრესკის (საბერძნეთში ასე უპატიოდ რომ გადაფხიკა მავანმა და შემდეგ, არცთუ სახარბიელოდ, განაახლეს ბერძენმა მხატვრებმა) ანალოგი — მან რუსთაველი „თავისი საღებავით“ დახატა, რომლის გადაფხეკას ვერავინ შეძლებს.

2016 წელს ლიტვის დედაქალაქში თბილისობა გაიმართა. მოეწყო გამოფენა, რომელზეც ალექო ლომაძის ნამუშევრები იყო წარმოდგენილი.

„ბატონი ალექო ლომაძე ჩემთვის აღმოჩენაა. თვითმყოფადი, ორიგინალური, რასაც გულისხმობს, სწორედ ალექოზეა ზედგამოჭრილი.

ეს გრძნეული კაცი სხვადასხვა ფერის ქვებს ფქვავს და ამ უახლესი (იქნებ ათასწლეულების მიღმა ცნობილი) მეთოდით ხატავს.

ერთია, მიაგნო ფერთა საკუთარ სიმფონია-შეხამებას და მეორეა, შემოქმედება უმაღლეს სულიერ ღირებულებებს მიუძღვნა.

ალექო ლომაძის „ქრისტე“ და „ილია მეორე“ ჭეშმარიტ შედევრებად მიმაჩნია — რევაზ მიშველაძის ამ სიტყვებს ერთი რამ შეგვიძლია მხოლოდ დავუმატოთ: წარმატებებს გისურვებთ, ბატონო ალექო!

დეა სვანიძე

ჩვენს სტანს

209

ალეკო ლომაძე, მვის ფხვნილით
დახატული რუსთაველის ფრესკა

ISSN 1987-5908

91771987590006